UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Špela HRIBAR

PREVERITEV KRAJINSKIH VZORCEV KOT OPREDELILCEV KRAJINSKE IDENTITETE NA DVEH IZBRANIH KRAJINSKIH TIPIH

DIPLOMSKO DELO

Univerzitetni študij

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Špela HRIBAR

PREVERITEV KRAJINSKIH VZORCEV KOT OPREDELILCEV KRAJINSKE IDENTITETE NA DVEH IZBRANIH KRAJINSKIH TIPIH

DIPLOMSKO DELO
Univerzitetni študij

VERIFICATION OF LANDSCAPE PATTERNS AS FACTORS DEFINING LANDSCAPE IDENTITY ON TWO SELECTED TYPES OF LANDSCAPE

GRADUATION THESIS
University studies

Ljubljana, 2010

POSVETILO

To delo posvečam svojim staršem, ki so me tekom študija vseskozi podpirali, in fantu, za razumevanje in potrpežljivost.

Z diplomsko nalogo končujem univerzitetni študij krajinske arhitekture na Biotehniški fakulteti, Univerze v Ljubljani. Diplomsko delo je bilo opravljeno na Oddelku za krajinsko arhitekturo.

Študijska komisija Oddelka za krajinsko arhitekturo je dne 28. avgusta 2007 odobrila naslov diplomskega dela: Preveritev krajinskih vzorcev kot opredelilcev krajinske identitete na dveh izbranih krajinskih tipih in za mentorico imenovala prof. dr. Ano KUČAN in za somentorja prof. dr. Alojzija DRAŠLERJA.

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednik: doc. dr. Nika Kravanja
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: prof. dr. Ana Kučan
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: prof. Alojzij Drašler
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: prof. dr. Janez Marušič
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

Datum zagovora: september 2010

Naloga je rezultat lastnega raziskovalnega dela.
Podpisana se strinjam z objavo svoje naloge v polnem tekstu na spletni strani Digitalne knjižnice Biotehniške fakultete. Izjavljam, da je naloga, ki sem jo oddala v elektronski obliki, identična tiskani verziji.

Špela HRIBAR

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA (KDI)

ŠD Dn
DK UDK 712.2+711.2 (497.4) (043.2)
KG krajinski vzorci/ krajinska identiteta/ krajinski tip/ prepoznavnost/ krajinska prizorišča/ likovna analiza/ Slovenija
AV HRIBAR, Špela
SA KUČAN, Ana (mentorica)/DRAŠLER, Alojzij (somentor)
KZ SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
ZA Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo
LI 2010
IN PREVERITEV KRAJINSKIH VZORCEV KOT OPREDELILCEV KRAJINSKE IDENTITETE NA DVEH IZBRANIH KRAJINSKIH TIPIH
TD Diplomsko delo (univerzitetni študij)
OP X, 72, [9] str., 3 pregl., 29 sl., 8 pril., 54 vir.
IJ sl
JI sl/en
AI Naloga raziskuje krajinske vzorce. Ti opredeljujejo značaj krajine in predstavljajo osnovo za določanje krajinske identitete posameznih krajinskih tipov. Sorodni krajinski vzorci imajo podobne značilnosti, na podlagi katerih jih uvrstimo v določen krajinski tip. Krajinske značilnosti, ki so opredelilne za določeno območje, delajo krajinski vzorec prepoznaven in mu dajejo identiteto. Značaj krajinskih vzorcev se ugotavlja predvsem na podlagi vizualnega dojemanja krajin. V nalogi je opravljena likovna analiza vzorcev s pomočjo fotografij in letalskih posnetkov ter prikaza reliefa in rabe tal, ki strukturira prostor. Grafično sta prikazana tudi model reliefa in sestava tal, ki odločilno vplivata na krajinsko zgradbo ter sta izhodiščni pogoj za dejavnosti. Naloga kot osnovo za preveritev krajinskih in poselitvenih vzorcev izbere alpski in primorski krajinski tip, ki se razlikujeta, oba pa imata močno izraženo krajinsko identiteto. Izbrana krajinska prizorišča na podlagi skupnih značilnosti krajinskih vzorcev uvrsti v krajinske tipe. Uvrstitev v posamezen krajinski tip temelji na sorodni oblikovanosti površja in rabi tal. Tipično alpsko krajino najbolje označujejo naslednji krajinski vzorci: krajine alpskih dolin in kotlin, celki ter planine. Tipično primorsko krajino pa bi lahko opisali z vzorci krajin na slemenu, kulturnih teras, skalnega robu, kot posebnost pa izstopajo soline. Primerjava med izbranima krajinskima tipoma pokaže, da so krajine primorske regije pestrejše, na kar vplivajo bolj raznolika raba tal in njihove oblike umestitve v prostor. Vsem izbranim primerom so lastne posebnosti, s pomočjo abstraktnih prikazov pa se krajinske vzorce posploši in prikaže skupne značilnosti, ki opredeljujejo značaj krajinskih prizorišč. Vizualna privlačnost sovpada s stopnjo prepoznavnosti krajin, ki je pogoj za istovetenje z danim krajinskim prostorom. Izbrane primere se uvršča na seznam izjemnih krajin, ki so same po sebi doživljajsko pestrejše in sestavljene ter hkrati bolj prepoznavne, kar gradi identiteto krajinskega tipa.

KEY WORDS DOCUMENTATION (KDW)

DN Dn
DC UDC 712.2+711.2 (497.4) (043.2)
CX Landscape patterns/ landscape identity/ landscape type/ recognition/ landscape sceneries/ art analysis/ Slovenija
AU HRIBAR, Špela
AA KUČAN, Ana (supervisor)/ DRAŠLER, Alojzij (co-advisor)
PP SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
PB University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of Landscape Architecture
PY 2010
TI VERIFICATION OF LANDSCAPE PATTERNS AS FACTORS DEFINING LANDSCAPE IDENTITY ON TWO SELECTED TYPES OF LANDSCAPE
DT Graduation thesis (University studies)
NO X, 72, [9] p., 3 tab., 29 fig., 8 ann., 54 ref.
LA sl
AL sl/en
AB The graduation thesis investigates landscape patterns. Landscape patterns define a landscape character and represent a basis for defining landscape identity of a particular type of landscape. On the basis of similar characteristics of related landscape patterns, they can be classified into a specific type of landscape. Landscape characteristics that define a certain area make a landscape pattern recognizable giving it identity. A character of landscape patterns is comprehended mostly on visual perception of a landscape. In a thesis, an art analysis is carried out through photographs and aerial photographs as well as the relief and the land use, which structure landscapes. The relief model and the nature of the soil and subsoil are also graphically presented. The later has a decisive impact on the landscape structure and represents a starting condition for landscape activities. As a basis for verifying landscape and settlement patterns, a thesis selects the Alpine and the Primorska region landscape types, which differ but have both an explicit landscape identity. The selected landscape sceneries are upon common characteristics of landscape patterns classified into landscape types. Classification into a specific landscape type is based on common relief and land use. Typical Alpine landscape is best designated with the following landscape patterns: landscapes of Alpine valleys and oval valleys, alpine solitary farms and meadows. On the contrary, typical Primorska region landscape can be denotated with patterns on ridges, cultural terraces, a rock edge, and as a special pattern, saltpans. The comparison between the chosen types of landscape shows that Primorska region's landscapes are more versatile, which is due to more varied land use and its formal installation into environment. A visual attraction coincides with the level of landscape recognition, which is a condition to identification with a given landscape environment. The chosen examples have been put on a list of outstanding landscapes, which are more varied in experience and have a more complex assembly and are at the same time recognizable, which builds an identity of a landscape type.

KAZALO VSEBINE

str.

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA (KDI) III
KEY WORDS DOCUMENTATION (KDW) IV
KAZALO VSEBINE V
KAZALO PREGLEDNIC VII
KAZALO SLIK VIII
KAZALO PRILOG X

1 UVOD 1
1.1 OPREDELITEV PROBLEMA 2
1.2 HIPOTEZA 2
1.3 CILJ NALOGE 2
1.4 MATERIAL IN METODE DELA 3

2 OBRAZLOŽITEV NEKATERIH POJMOV 8

3 KULTURNI VIDIK KRAJINE 10
3.1 SPREMINJANJE KRAJINSKE PODOBE 11

4 OD TIPOLOŠKE OPREDELJIVOSTI KRAJINSKIH VZORCEV DO KRAJINSKE IDENTITETE 12

5 DOŽIVLJAJSKA VREDNOST KRAJIN 14

6 INTERPRETACIJA KRAJINE SKOZI LIKOVNO ZAZNAVO PROSTORA 17
6.1 O OBLIKI V KRAJINI 17
6.2 STRUKTURNE PRVINE KRAJINSKE PODOBE 17
6.3 LIKOVNA IZRAZILA 18
6.4 LIKOVNE SPREMENLJIVKE – VARIABILNE LASTNOSTI 19
6.5 MERILO 20

7 PREVERITEV IZBRANIH PRIMEROV 21
7.1 MERILA ZA IZBOR OBRAVNAVANIH PRIMEROV 21
7.2 LOKACIJE IZBRANIH PRIMEROV KRAJINSKIH PRIZORIŠČ 23
7.2.1 Izbrana prizorišča v alpski regiji 24
7.2.2 Izbrana prizorišča v primorski regiji 25
7.3 ANALIZA KRAJINSKIH IN POSELITVENIH VZORCEV 26
7.3.1 Opis posebnosti in značilnosti posameznih primerov v krajinski zgradbi 27
7.3.1.1 Krajine alpske regije 27
7.3.1.2 Krajine primorske regije 31
7.3.2 Krajinski vzorci izbranih primerov 35
7.3.2.1 Krajinski vzorci alpske regije 35
7.3.2.2 Krajinski vzorci primorske regije 37

7.4 PRIMERJAVA KRAJINSKIH IN POSELITVENIH VZORCEV IN RAZVRŠČANJE V POSAMEZNE TIPE KRAJIN 39
7.4.1 Primerjava zastopanosti izjemnih krajin po krajinskih tipih 47
7.4.2 Primerjava značilnosti sestave tal kot podlage za rabo tal in velikost ter obliko parcelacije 54
7.4.3 Lega in oblika grajenih prvin 55
7.4.4 Skupne značilnosti primerov krajin znotraj krajinskih tipov 56

8 SKLEP 63

9 POVZETEK 66

10 VIRI 68
10.1 CITIRANI VIRI 68
10.2 DRUGI VIRI 70

ZAHVALA

PRILOGE

KAZALO PREGLEDNIC

str.

Preglednica 1: Zastopanost primerov (izjemnih) krajin po posameznih krajinskih tipih (Hudoklin in Simič, 1997) 51

Preglednica 2: Poselitveni vzorci krajin alpske regije 55

Preglednica 3: Poselitveni vzorci krajin primorske regije 56

KAZALO SLIK

str.

Slika 1: Karta Slovenije z vrisanimi lokacijami krajinskih prizorišč (kartografska podloga: DPK, 2007) 5

Slika 2: Uvrstitev izbranih primerov v posamezne tipe krajin 6

Slika 3: Ponazoritev (ilustracija) postopka izdelave grafičnih analiz na primeru Hrastovelj (kartografska podloga: Geopedia, 2010) 7

Slika 4: pogled na ledeniško preoblikovano Bohinjsko dolino iz Vodnikovega razglednika (avtor: Tomaž Kralj) 27

Slika 5: Pašna planina Zajamniki s stanovi (avtor: Peter Strgar) 28

Slika 6: Pogled na Zgornjo Radovno, kjer se stikata dolini Kot in Krma (Gore ... , 2010) 29

Slika 7: Pogled na kmetijo Burjak v dolini Tople (v ozadju se dviga pobočje Pece). (Topla ... , 2010) 30

Slika 8: Krajinsko prizorišče naselja Osp pod udorom osapske stene v kraškem robu 32

Slika 9: Pogled iz Seče na obalno ravnico Sečoveljskih solin (avtor: Tomaž Kralj) 33

Slika 10: Pogled iz ceste v Korte proti zahodnem pobočju slemena, kjer stoji vas Padna 33

Slika 11: Gručasta vas Koštabona na izrazitem slemenu (Koštabona ... , 2010) 34

Slika 12: Ilustrativni primer prikaza fotografije, ki služi kot »vmesnik« med zaznavo krajine in skico prizorišča (Promet ... 2010) 40

Slika 13: Ilustrativni primer prikaza v skici ugotovljenih krajinskih in poselitvenih vzorcev »v pogledu«. 41

Slika 14: Vzorčni primer letalskega posnetka (DOF) Hrastovelj (Geopedia, 2010) 43

Slika 15: Razmerje med volumnom, ki predstavlja gozd in naselbinsko telo, in ploskvijo, ki predstavlja odprta zemljišča 44

Slika 16: Strukturni vzorci poselitve in parcelacije zemljišč 44

Slika 17: Oblikovanost površja (Geopedia, 2010) 45

Slika 18: Raba tal v kombinaciji z reliefom (Geopedia, 2010) 45

Slika 19: Skica v perspektivi 45

Slika 20: Abstrahiran tlorisni prikaz območja na primeru Hrastovelj 46

Slika 21: Vzorčni primer modela reliefa in sestave tal v Hrastovljah 47

Slika 22: Prikaz zastopanosti primerov izjemnih krajin po krajinskih tipih na širši, splošnejši ravni 48

Slika 23: Prikaz zastopanosti primerov izjemnih krajin v podrobnejši členitvi po krajinskih tipih 49

Slika 24: Prikaz približnega deleža pojavljanja izjemnih krajin v alpski regiji znotraj posameznih krajinskih tipov 52

Slika 25: Prikaz približnega deleža pojavljanja izjemnih krajin v primorski regiji znotraj posameznih krajinskih tipov 53

Slika 26:Abstraktni prikazi krajinskih vzorcev alpske regije 59

Slika 27: Abstraktni prikazi krajinskih vzorcev primorske regije 60

Slika 28: Posplošeni modelni prikazi krajinskih vzorcev alpskega krajinskega tipa 61

Slika 29: Posplošeni modelni prikazi krajinskih vzorcev primorskega krajinskega tipa 62

KAZALO PRILOG

PRILOGA A1: Risbe krajinskih prizorišč alpskega krajinskega tipa z opisi

PRILOGA A2: Risbe krajinskih prizorišč primorskega krajinskega tipa z opisi

PRILOGA B1: Tlorisna analiza krajinskih in poselitvenih vzorcev alpske regije

PRILOGA B2: Tlorisna analiza krajinskih in poselitvenih vzorcev primorske regije

PRILOGA C1: Analize reliefa in rabe tal alpske regije

PRILOGA C2: Analize reliefa in rabe tal primorske regije

PRILOGA D1: Abstrahirani krajinski in poselitveni vzorci v tlorisu in modelni prikazi območja s sestavo tal za alpsko regijo

PRILOGA D2: Abstrahirani krajinski in poselitveni vzorci v tlorisu in modelni prikazi območja s sestavo ta za primorsko regijo

1 UVOD

Krajinski vzorci so eden izmed glavnih nosilcev krajinske identitete. V krajini so se razvili iz čisto utilitarnih vidikov, nekateri pa pridobili še določen simbolni sopomen. Znotraj posameznih krajinskih prizorišč jih vsakokrat tvori različna kombinacija fizičnih prvin. Ta privede do značilne oblike[1] posameznih krajinskih vzorcev. Po skupnih značilnostih jih razvrščamo v krajinske tipe. Obenem so lahko v krajinskih vzorcih prepoznavne nekatere značilnosti, ki so razločevalnega značaja in so vgrajene v določeno krajinsko podobo. V tem primeru delujejo posebno, kot nekaj, kar se izmika splošnemu, in jih ni mogoče uvrstiti v tip. Pri razpoznavi posameznih krajinskih tipov je ravno posebnost seznama fizičnih značilnosti krajinskih vzorcev ključna za razlikovanje med njimi.
Krajinski vzorci prispevajo k prepoznavnosti krajine in opredeljujejo njen značaj.

Posamezne krajine Slovenije lahko prepoznamo po določenih krajinskih vzorcih, ki so se tam razvili zaradi medsebojno dopolnjujočih se naravnih in antropogenih dejavnikov: družbenega sistema vrednot, geografskih in klimatskih značilnosti, tehnoloških in ekonomskih zakonitosti, dednega prava ipd. Krajinska identiteta se veže na tiste krajinske vzorce, ki so značilni za posamezen krajinski tip. Značilen vzorec pri tem določa tip krajine, s katerim krajino označimo. Krajinski vzorec določa tip krajine oziroma krajinski tip.

Krajinski tip se lahko opredeli s posameznimi krajinskimi vzorci, ki imajo podobno značilno sestavo, zložbo krajinskih prvin. Način, kako se posamezne prvine sestavijo v krajinski vzorec, kaže na značilne poteze slednjega. Način sestave krajinskega vzorca pa gradi kompozicijo določenega motiva, ki ga lahko ugotavljamo po likovnih zakonitostih. Z likovnimi izraznimi sredstvi lahko opišemo krajinske značilnosti, kot so krajinske prvine, ki se med seboj v različnih kombinacijah povezujejo v sistem višjega reda, krajinske vzorce.

Pri načrtovanju prostora se postavlja vprašanje, kako spreminjati obstoječe krajinske vzorce zaradi novih načinov življenja in dela. Nastajajo novi krajinski vzorci, možno pa je tudi posodabljanje starih oziroma njihove nadgradnje. Nadgradnja bi pomenila nadaljnji obstoj kulturne krajine in, zaradi kontinuirane identifikacije, višjo stopnjo kakovosti bivanja v njej. Razvoj ni nujno degradacija kulturnega v krajini. Krajina se mora razvijati, če naj zagotavlja obstoj človeka v njej, vendar se lahko razvija skladno, v sožitju z naravnimi in kulturnimi prvinami.

[1] Oblike so v naravi predvsem amorfne − mehke, organske. Te oblike pa lahko preko selekcije prikažemo tudi kot geometrijske − trde − in jih zatem lahko organiziramo v nove oblikovne sklope, ki gradijo kompozicijo določenega motiva. »Pri tem nam pomaga naš k urejenosti nagnjen živčni sistem, ki sam organizira preveč kaotične vidne dražljaje in jih počasi razstavi v manjše morfološke celote ter selektivne vzorce.« (Drašler, 2005: 40)

1.1 OPREDELITEV PROBLEMA

Krajinski vzorci so torej različni in neponovljivi v vsakokratnem krajinskem prizorišču, saj jih sestavljajo oziroma gradijo stukturne prvine v več kombinacijah in jih je moč vizualno ugotoviti ter likovno analizirati glede na stopnjo členjenosti, njihovo pestrost, skladnost, oblikovni red in kompozicijo. Krajinska identiteta se navezuje na prostorske prvine, ki v svoji prepletenosti tvorijo različno oblikovane krajinske vzorce in značilno označujejo podobo krajine.

Od tod izhaja tudi opredelitev problema, v katerem se sprašujemo, ali lahko določen krajinski tip označimo z enim ali več določenimi strukturnimi vzorci krajine in vzorci poselitve. Sprašujemo se tudi, po čem se posamezne krajinske vzorce uvršča v določen krajinski tip in kako iz raznovrstnega ter razdrobljenega izluščiti tisto, kar bo lahko vso raznolikost zajelo oziroma jo posplošilo, se pravi, se oblikovalo v krajinski tip. Vprašanje, ki se zastavlja, je tudi, na katerih krajinskih vzorcih sestoji oziroma se gradi identiteta določenega krajinskega tipa in po katerih je le-ta razpoznavna.

1.2 HIPOTEZA

Naravni in družbeno pogojeni dejavniki so botrovali nastanku specifičnih in za različne krajinske tipe značilnih vzorcev. Skupaj s fizičnimi in otipljivimi lastnostmi krajine pa se je razvijal tudi njihov pomen za identiteto prostora na različnih ravneh (od lokalne do državne). Z likovnimi izrazili in s pomočjo analize strukture določenega motiva lahko opišemo podobo kulturne krajine, ki je tipična za določeno območje. Tako abstrahirane opise bi lahko uporabili tudi kot vodilo pri načrtovalskih smernicah, temelječih med drugim tudi na oblikovalskih principih.

1.3 CILJ NALOGE

Namen dela je izpeljati likovno analizo krajinskih vzorcev po krajinskih tipih. Cilj proučevanja je ugotoviti, kateri krajinski vzorci so opredelilni za posamezen krajinski tip na dveh izbranih (testnih) geografskih območjih. Cilj je ugotoviti, kateri vzorci označujejo tipično alpsko oziroma primorsko krajino. Če želimo to ugotoviti, moramo stvarne krajinske vzorce abstrahirati na skupni imenovalec. Zanima nas tudi, na kateri ravni so izbrani krajinski vzorci najbolj prepoznavni in kakšno vrednost imajo v zgradbi krajine.

Če hočemo določeno območje ali krajinski vzorec uvrstiti v posamezen tip, ga moramo posplošiti oziroma abstrahirati do te mere, da bo razpoznaven v temeljnih značilnostih. Tako bo v le-teh združljiv in primerljiv z drugimi značilnimi krajinskimi vzorci, ki skupaj z njim tvorijo posamezen tip. Pri tem zanemarimo razločevalne oziroma posebne lastnosti posameznih krajinskih vzorcev.

Končni namen raziskave je ugotoviti, kateri krajinski vzorci so opredelilni za posamezen krajinski tip z vidika prepoznavnosti krajine. Zanima nas, kateri krajinski vzorci najbolje

označujejo vsakega od obeh izbranih krajinskih tipov, alpskega in primorskega, oziroma so zanju opredelilni.

1.4 MATERIAL IN METODE DELA

Raziskava se nasloni na zbirko Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji, katere glavni nosilec je prof. dr. I. Marušič (1998a, 1998b, 1998c). V raziskavi so že zajeti in opisani tipični krajinski vzorci po posameznih regijah. Ti so lahko izjemni, redki ali značilni v svoji pojavnosti. Nadgradnja pričujoče študije je analiza predstavljenih vzorcev z likovnega vidika. Na podlagi te zbirke sem izbrala dva krajinska tipa. Osnovna preveritev se bo osredotočila na izjemne krajine alpske in primorske regije. Alpska in primorska regija imata v zavesti Slovencev velik, če ne ključen pomen pri oblikovanju prostorske identitete. Sta regiji z veliko vrednostjo, obenem pa sta primerjalno zelo kontrastni v geografskem, družbenem in vizualnem smislu.

Naloga se bo osredotočila na analizo takih krajin, iz katerih je odčitati sestavljeno skladno krajinsko zgradbo. Prvo merilo za izbor krajin je torej njihova skladna in sestavljena zgradba s čistimi krajinskimi motivi, ki so enostavni in strukturno jasni, drugo merilo pa izbor tipičnih ruralnih območij, katerih fizični značaj ima svoje korenine v zgodovinskem razvoju. Izbor primerov bo tako temeljil na izjemnih krajinskih prizoriščih, na nekaterih izmed teh, ki so zajeti na seznamu drugega dela Strategije varstva krajine v Sloveniji, Izjemne krajine, katerega nosilec je D. Ogrin (1996). Ker pa ta seznam ni popoln oziroma bi se ga dalo še dopolniti, sem na podlagi lastne presoje izbrala še nekatera druga krajinska prizorišča, ki so prav tako visoko doživljajsko in vizualno vredna oziroma dopolnjujejo identiteto izbranih krajinskih tipov na regionalni ravni. Vsi ti primeri oblikujejo več ali manj enotno skupno podobo krajinskega tipa in ga lahko opišejo z značilnimi vzorci. Izjemnim krajinam je sicer skupno to, da navadno izstopajo z določenimi posebnimi lastnostmi, vendar jih lahko prav tako posplošimo, pri čemer pridejo do izraza njim skupne lastnosti. Vsekakor pa so izjemne ravno zaradi svojih posebnosti.

Sledi analiza krajinskih tipov, ki jih preverim na terenu in s pomočjo skic izluščim specifične vzorce z likovnimi metodami (na podlagi abstrakcije, opisov likovnih izrazil in elementov kompozicije). Vmesnik med tema dvema korakoma so značilne fotografije izjemnih krajin, ki so sicer poljubni izseki iz nezamejenega prostora, vendar s čitljivo kompozicijo. Krajino se tako likovno razčleni na posamezne elemente s pomočjo likovnih izrazil. Rezultat je abstraktni prikaz, risba krajinskega vzorca, ne vzorec sam po sebi. Abstrakcijo se opravi tudi na tlorisnih prikazih vzorcev, in sicer v dveh korakih: preko prerisa DOF-letalskih posnetkov do manj podrobnega prikaza, kot ga zahteva abstrahirana podoba. Od tod sledi primerjava vzorcev najprej znotraj posameznega tipa, potem pa še med izbranima krajinskima tipoma.

Na podlagi izbranih primerov se je dalo krajinske vzorce, ki jih je mogoče spoznati znotraj posameznih krajinskih prizorišč, ugotoviti na podlagi dveh tipologij glede na njihove temeljne značilnosti. Shema obeh tipologij je prikazana na sliki 2. Prva je zasnovana na podlagi skupnih reliefnih značilnosti in rabe tal, druga pa je povzeta po tipologiji, ki je zajeta v nalogi Usmeritve za urejanje izjemnih krajin (Hudoklin in Simič, 1998). Obe

razdelitvi prikazuje slika 2. Pri preveritvi krajinskih vzorcev pa se je analiza naslonila na obe tipologiji oziroma je od vsake izmed njiju vzela tiste tipe krajin, ki po temeljnih značilnostih in lastnostih najbolje opišejo krajine obeh krajinskih tipov na najvišji, regionalni ravni, se pravi alpskega in primorskega. Slika 1 prikazuje lokacije obravnavanih krajinskih prizorišč v dveh izbranih krajinskih tipih.

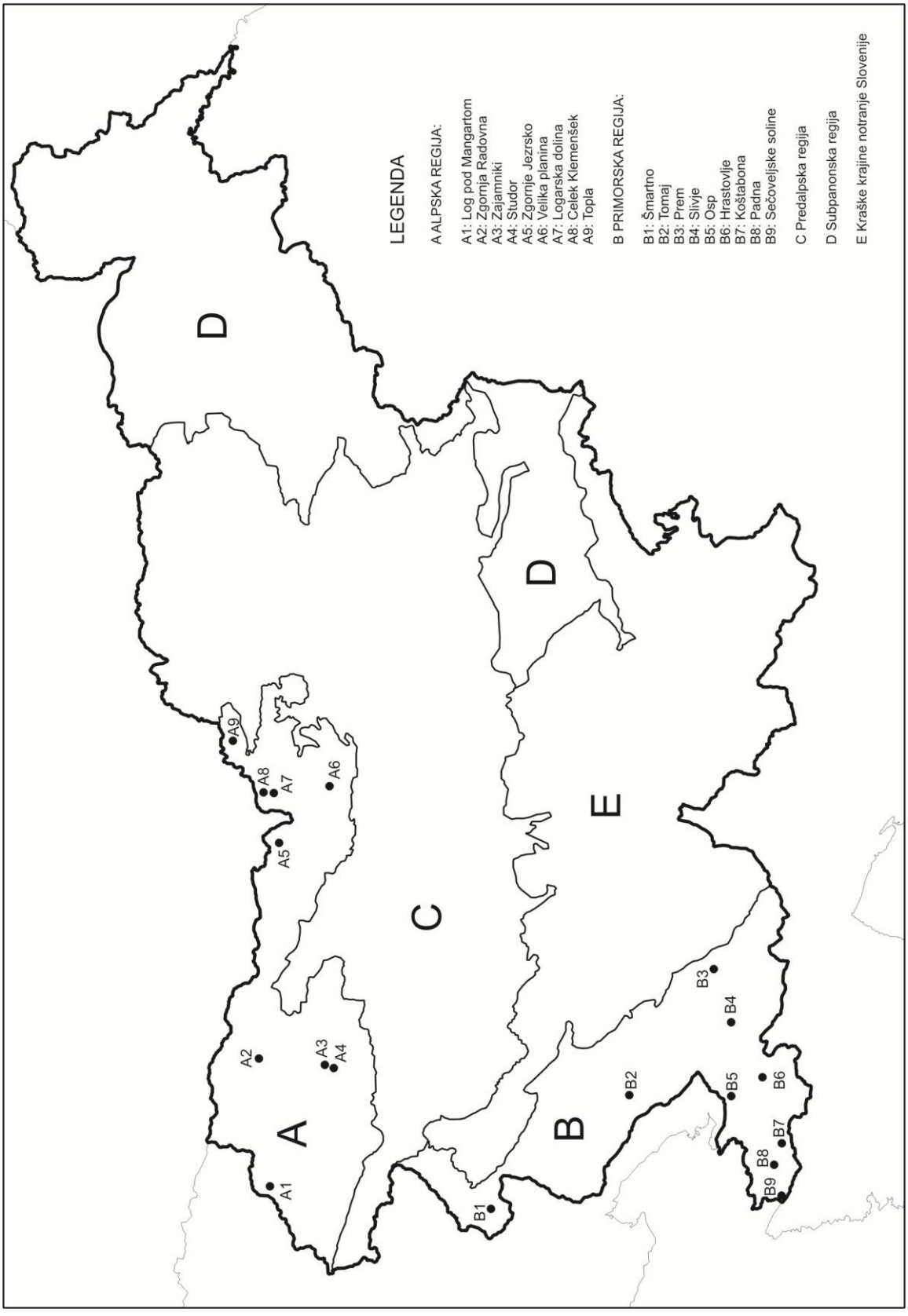

Slika 1: Karta Slovenije z vrisanimi lokacijami krajinskih prizorišč (kartografska podloga: DPK, 2007)

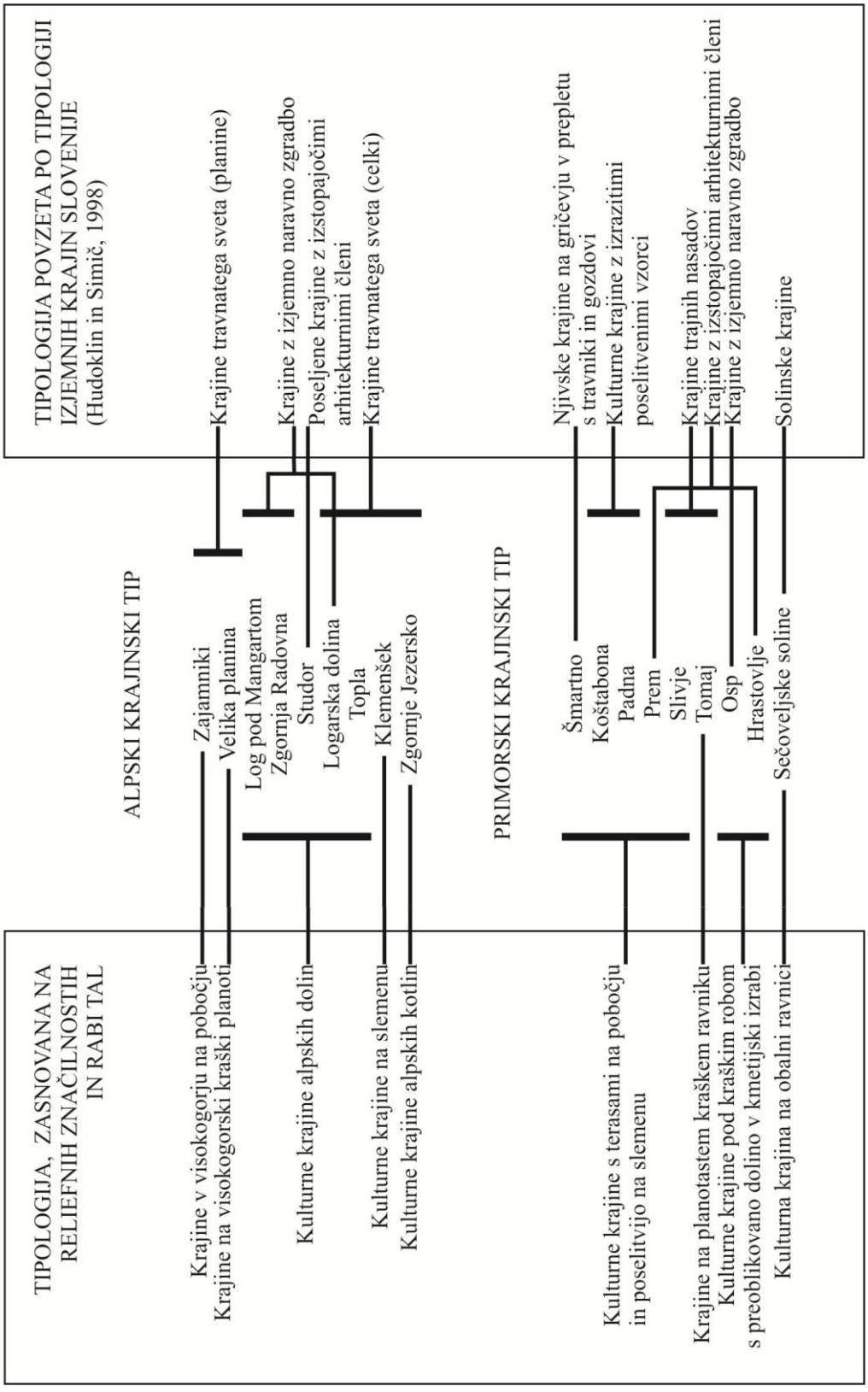

Slika 2: Uvrstitev izbranih primerov v posamezne tipe krajin

Fotografija prizorišča

Letalski posnetek (DOF)

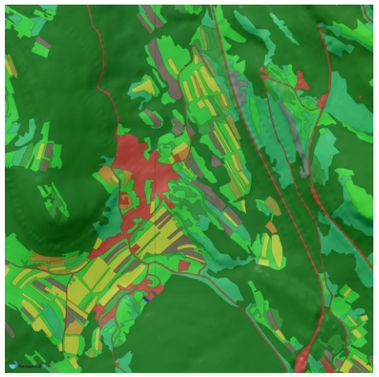

Raba tal

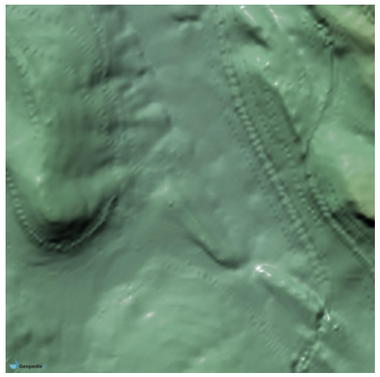

Relief

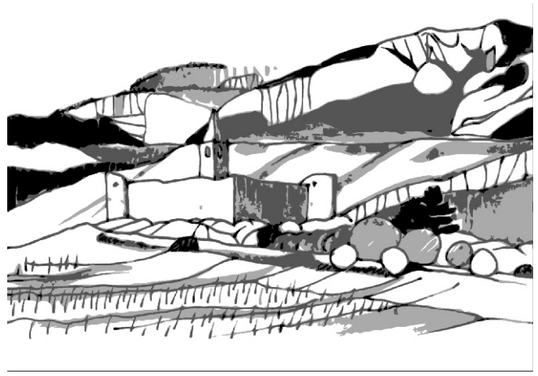

Risba prizorišča

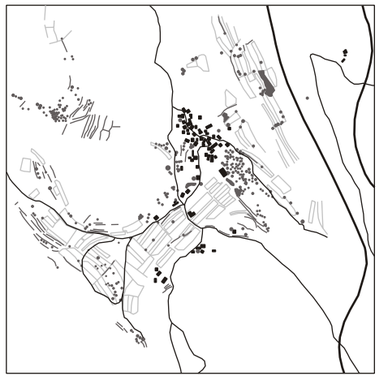

Strukturni vzorci

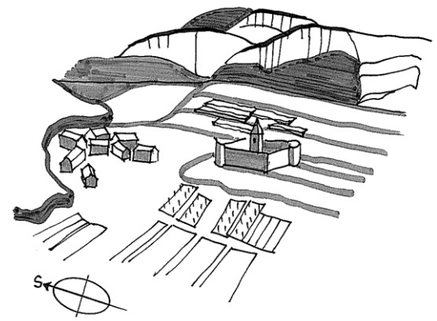

Skica v perspektivi

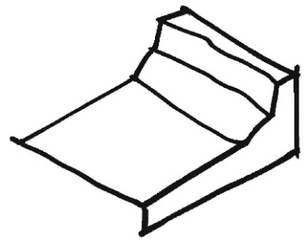

Posplošen modelni prikaz krajinskega vzorca Hrastovelj

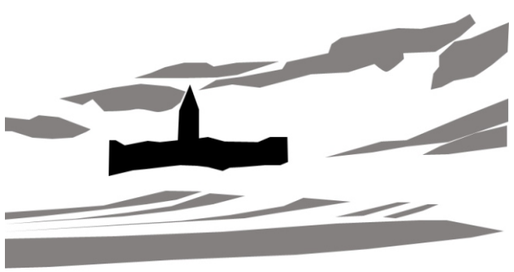

Abstrakten prikaz krajinskih vzorcev Hrastovelj

Polno - prazno

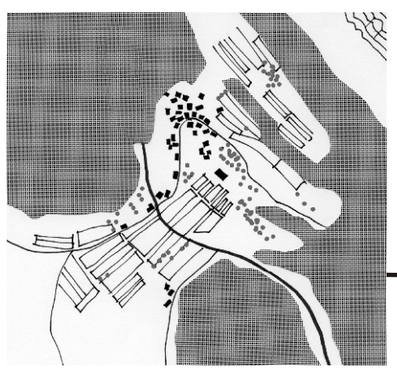

Abstraktna skica v tlorisu

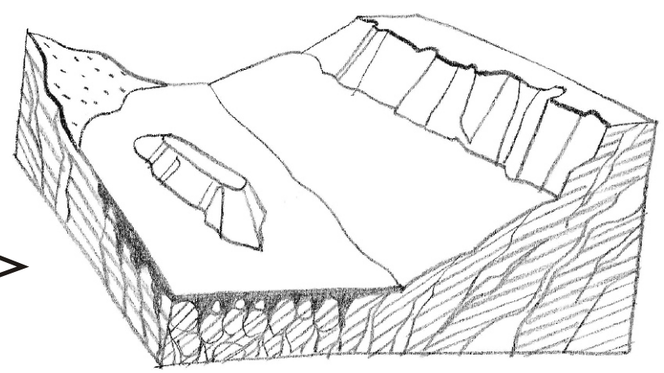

Modelni prikaz območja s sestavo tal

Slika 3 : Ponazoritev (ilustracija) postopka izdelave grafičnih analiz na primeru Hrastovelj (Geopedia, 2010)

2 OBRAZLOŽITEV NEKATERIH POJMOV

Z vidika likovne teorije vzorec razporeja dele v določene medsebojne odnose. Za vzorec so tipične odvisnosti od mesta in načina ureditve delov. V primerjavi s kaotično razporeditvijo so možnosti omejene, v primerjavi s pravilno urejenim redom pa je veliko svobodnih možnosti. V nasprotju od kaotične ali pravilne razporeditve pa vzorec dovoljuje takšne razporeditve, ki niso niti strogo pravilne niti slučajne in samovoljne (Butina, 1995). Stoji med skrajnostma kaosa in reda. V kaosu ni nobene omejitve, pri popolnem redu ni nobene svobode. Vzorci vsebujejo odnose in iz njih izhajajoče omejitve, vendar pa tudi svobode, ki se lahko uresničijo. Vse snovno v naravi se razvija v skladu s to mešanico lastnega omejevanja in svobode, pravi Bresch (1979, cit. po Butina, 1995).

Krajinski vzorec je po Marušiču (1998c: 98) kompleksen splet krajinskih značilnosti, na primer reliefa, stanja površinskega pokrova in rabe; vzorec ni prostorsko omejen; vzorci zvezno prehajajo drug v drugega; v prostoru odčitamo množico vzorcev v odvisnosti od podrobnosti obdelave.

Krajinski vzorec je tipološka opredelitev krajinskomorfoloških značilnosti. Te so posledica: podnebja, ki opredeljuje osnovne značilnosti krajine in se prepozna tako v rabi kot v rastlinskem pokrovu, reliefa, ki skupaj z vodami oblikuje osnovno morfološko podlago za krajinsko zgradbo, rabe tal ali površinskega pokrova, ki je sinteza podnebja in reliefa ter odkriva tudi razkroj tradicionalnega krajinskega vzorca. Za krajinske vzorce je značilna prostorska zveznost, zato se prostorsko ne določajo z mejami (Bartol, 2004).

Krajinski vzorec pomeni tudi določeno zgradbo, sestav – morfoloških ali vidno prepoznavnih – krajinskih prvin. Ima prostorsko pojavnost, je v določenem prostoru, vendar mu le izjemoma lahko določimo prostorske meje. V krajinski enoti je lahko več različnih vzorcev in prehodnih oblik med njimi (Marušič, 1998c: 32).

Kot je že v uvodu napisano, so krajinski vzorci eden izmed glavnih nosilcev krajinske identitete. Po njih se razpozna določeno območje. Od tod izhaja definicija krajinske identitete, ki predstavlja krajinsko značilnost, opredelilno za določeno območje ali krajinski vzorec, dela območje ali krajinski vzorec razpoznaven – daje jima identiteto (Marušič, 1998c: 98). Pomeni tudi skupek značilnosti krajinske zgradbe in njenih simbolnih pomenov (vrednosti), po katerih je neko krajinsko območje mogoče razpoznati.

Kategorizacija krajinskih osebkov (entitet) v splošnem razporeja krajinske vzorce v določene krajinske tipe. Krajinski vzorci namreč nosijo s sabo določene informacije, na podlagi katerih jih lahko klasificiramo in vrednotimo. Krajinski tip je pri tem opredeljen kot posplošen model za več krajinskih vzorcev (Marušič, 1998c: 98).

Ker krajinske vzorce med drugim preverjamo na nekaterih izmed izjemnih krajin, je smiselno navesti tudi to definicijo. Splošna definicija pojem izjemne krajine označuje kot območje, ki izkazuje visoko prizoriščno vrednost kot odraz svojevrstne zgradbe, praviloma z navzočnostjo naslednjih sestavin: edinstveno opredmetene rabe tal, ustreznega deleža naravnih prvin, posebnega naselbinskega vzorca (Ogrin, 1996: 8).

Abstrakcija posameznosti v krajini omogoča dojemanje skupnega, poenotenega v krajini in je stvar možnosti ter sposobnosti ustrezne posplošitve. Posplošitev je najtežja na najvišji, najmanj členjeni ravni. Zelo je pomembna, saj privede do izraženega t. i. značaja krajinske enote in nosi vrsto informacij, uporabnih v načrtovalskih nalogah. Krajinsko podobo posamezne enote opredeljujejo krajinski vzorci, ki so obenem glavni nosilci krajinskega značaja.

Abstrakcija poteka na dva načina, in sicer z izločanjem in potenciranjem značilnosti gradiva ter generalizacijo, posploševanjem in redukcijo (abstrahirana podoba dobiva značilnosti znaka, kar je smisel abstrakcije).

Pomembno je, da abstrakcija opozori na to, da opazovani predmeti, ki so likovno očiščeni, izražajo globlja sporočila in enostavnejše sheme o svetu okrog sebe (Arnheim, 1970, cit. po Drašler, 2005: 24).

Kompozicija (iz lat. con – skupaj, ponere – postaviti = skupaj postaviti) je: 1. način sestavljanja delov v celoto, tudi način, kako se deli kombinirajo v celoto; 2. bolj ali manj dokončna ureditev likovnih enot v strukturo slike; ureditev izbranih likovnih prvin v enovito celoto. Pri tem ima vsaka uporabljena likovna prvina svojo lastno notranjo vrednost, vse pa morajo biti uporabljene tako, da je celota pomembnejša od sestavnih delov (Butina, 1995: 328).

Deli narave so ravno tako kompozicijsko prepleteni in jih je treba urejati na abstrakten način. »Likovna predelava neposrednega posnemanja vzorov iz narave se ravno zaradi abstraktnega mišljenja postopoma dvigne nad navadno imitacijo in opazovani, še tako preprost motiv se preobrazi v splošnejši vzorec – model. (...) Tako razumljena zasnova koncepta prostora je študiju krajinske arhitekture zelo blizu, saj prostor krajinske arhitekture šteje kot enega od likovnih prostorov.« (Drašler, 2005: 28−29) Od vsakega posameznika pa je odvisno, kako zaznamuje prostor, ki ga dojame, in kako ga predstavi s smiselnimi likovnimi izrazili. Arhitekt Christian Norberg Schultz v svojem delu Existence, Space & Architecture (Norberg – Schultz, 1971, cit. po Drašler, 2005) ugotavlja, da že od najstarejših civilizacij naprej človek ni samo deloval, bival v prostoru, se povezoval v socialno in kulturno celoto, ampak je prostor tudi ustvarjal, in sicer kot ekspresivni (umetniški) prostor. Gre za likovni prostor (estetski), kjer je podlaga temu že abstraktna konstrukcija prostora. Ta sistemizira možne lastnosti in kriterije za nadaljnjo analizo tega likovnega prostora, za njegovo opisovanje in razlaganje. Za to pa je treba imeti orodje, kot je na primer kompozicija (Norberg – Schultz, cit. po Drašler, 2005). Drašler (2005) kot drugo opredelitev kompozicije navaja, da je ta skladje enotnosti oblik, vsebin in funkcijskih postavitev, čemur pravimo forma.

Doseganje idealne kompozicije se usmerja k členjenju strukturnih elementov do te mere, da je dosežena neka vmesna stopnja med raznolikostjo in urejenostjo (med skrajnostma, kot sta kaos in monotonija). Ta vmesni položaj (med sestavljenostjo in enostavnostjo) je možno doseči tudi v urejanju krajine in velja za najugodnejšega pri njenem doživljanju.

3 KULTURNI VIDIK KRAJINE

Za kulturno krajino Slovenije so značilne pestrost, raznolikost in drobna členjenost. Označujejo jo namreč različne oblike človekove rabe prostora, predvsem pa kmetijstvo in poselitev. Praviloma gre za sestavljeno krajinsko zgradbo, v katero je človek s svojim delovanjem vnesel določeno stopnjo prostorskega reda, temelječo na pravilnosti posameznih oblik, ponavljanju, simetriji ali na poudarkih in kontrastnih razmerjih (Hudoklin in Simič, 1998: 2).

Opredelitev pojma kulturne krajine po Marušiču (Marušič, 1994: 257) je predvsem preplet svojevrstnih simbolnih pomenov, posoda, v katero so se natekle posebne kulturne in civilizacijske usedline. Temeljne določilnice krajine so enkratnost, pestrost in vizualna privlačnost. Slednjo se da analizirati z vidika likovne teorije in mora imeti kompozicijski smisel.

V kulturni krajini se zrcalijo številne dediščinske prvine; najpomembnejše so tiste, ki pripovedujejo o življenjskih oblikah, delovnih postopkih, orodjih, pričajo skratka o zgodovini in načinu življenja v preteklosti. V vizualnem smislu se te kakovosti kažejo v prostoru kot oblikovni splet naravnih in kulturnih prvin ter se odražajo na krajinskih vzorcih določenih delov prostora.

Krajinski vzorci podajajo strukturo prostora in s tem temelj za nadaljnje preoblikovanje prostora.

Kulturna krajina je proizvod narave in človeških rok, njihovega sooblikovanja. V preteklosti je bil vpliv človeka na krajino manj izrazit in bolj prilagojen naravnim dejavnikom. Narava oblikuje krajino v veliko daljšem času in počasneje kot človek. Ravno človek pa je v zadnjem času zelo izrazito posegal vanjo in predvsem negativno vplival na krajinske procese ter podobo kulturne krajine. Kulturno krajino je v marsičem razvrednotil in poenotil. Vrednote v slovenski krajini namreč predstavlja pestra paleta krajinskih vzorcev, katerih obstoj danes ogrožajo razpršena gradnja, opuščanje kmetijstva, urbanizacija in globalizacija. Vse to vpliva na obliko pojavnosti obstoječih vzorcev v kulturni krajini, na spremembe v kulturni krajini pa vplivajo družbene razmere, oblike življenja v njej in naravne razmere ter procesi.

Samo človekovi posegi dajejo osnovo za kulturnost krajine. Od njihovega značaja in oblike v danem krajinskem okolju je odvisno, ali h kulturnosti krajine prispevajo ali, nasprotno, to kakovost krajine izničujejo (Marušič, 1998c: 21). Glede na to, da se v Sloveniji sreča kar pet različnih regij (vsaka s svojo značilno klimo, geološko podlago, rastjem in različnimi kulturnimi ter zgodovinskimi vplivi) na tako majhnem ozemlju, je tudi število različnih vzorcev temu primerno. Ravno zaradi pestrosti in raznolikosti je za določen krajinski tip lahko prepoznavnih več krajinskih vzorcev, s katerimi ga lahko označimo in opišemo. Za vsak krajinski tip so značilni svojevrstni vzorci, ki vsak po svoje označujejo posamezno regijo. Poleg glavnih petih tipov se v njih pojavlja še mnogo podtipov, kar še dodatno členi krajino na različne podenote s samosvojimi krajinskimi identitetami.

3.1 SPREMINJANJE KRAJINSKE PODOBE

Kulturnost v naravni krajini ustvarja človek, krajina sama po sebi ni kultivirana, v njej namreč potekajo naravni procesi, ki se jim je človek prilagajal skozi tisočletja, v marsičem pa tudi obrnil sebi v prid in tako krajino postopno kultiviral.

Včasih je bila umestitev predvsem poselitvenih pa tudi krajinskih vzorcev (na primer drobna strukturiranost parcel) bolj smiselno vpeljana v krajino, bolj prilagojena naravnim danostim in tudi zemljišča so bila bolj racionalno izrabljena. To je vplivalo tudi na ekosistemsko pestrost (biodiverziteto), saj so posamezne parcele razmejevale posamične ali linijske vegetacijske prvine, kot so omejki, in s tem povečale življenjski prostor oziroma delovale kot »stopalni kamni« za različne živalske in rastlinske vrste. Ekološka monotonost tako pomeni tudi osiromašenje krajinske slike in obratno.

Današnji trend prestrukturiranja krajinskih in poselitvenih vzorcev vodi do težjega poistovetenja ljudi z danim okoljem, saj v njihovi zavesti še vedno obstajajo arhetipske podobe krajine, ki pa so v marsikaterem pogledu že preživete. Novi vzorci predvsem spreminjajo t. i. 'enotnost v raznolikosti' posameznih delov prostora, ki je in deloma še obstaja v slovenski zavesti. Estetski občutek za logično razmestitev krajinskih elementov se je podrl z novim načinom življenja in pomanjkljivim stikom ter navidezno neodvisnostjo od narave.

Kljub različni podobi vzorcev v posameznih krajinskih tipih je v tradicionalnih ureditvah povsod zaznana določena logika razmestitve posameznih krajinskih in poselitvenih vzorcev. Če primerjamo vzorce iz različnih krajinskih tipov, lahko razberemo tudi njihovo izrazito podobnost, tudi če so ti na dveh popolnoma različnih koncih. Enak vzorec se tako lahko pojavlja v različnih delih Slovenije, vendar povsod nima enake vrednostne označbe.

4 OD TIPOLOŠKE OPREDELJIVOSTI KRAJINSKIH VZORCEV DO KRAJINSKE IDENTITETE

Krajinska tipologija je neizbežno povezana z opredeljevanjem krajinske identitete, saj z njo uvrščamo sorodne krajinske vzorce v homogena območja s podobnimi krajinskimi značilnostmi. Tista krajinska značilnost, ki je za določeno območje (ali krajinski vzorec) opredelilna in ga dela razpoznavnega, mu obenem daje identiteto.

Nič manj pomembna vrednota, ki jo človeku pomeni kulturna krajina, je njena enkratnost. »Prostorski kontinuum«, prehajanje enega prostorskega območja v drugega v povezanem prelivanju različnih krajinskih pojavnosti, omogoča ustvarjanje vsakokratne enkratnosti prostora. Ta daje človeku, ki biva in deluje v njem, osnovo za njeno prepoznavanje, hkrati tudi osnovo za poistovetenje, za identifikacijo. Od tod identiteta krajin kot njihova pomembna značilnost (Marušič, 1998c: 11). Ravno krajinska identiteta je danes torišče razprav in vprašanj, saj pospešeno in izstopajoče izginja ob spremembah v krajini.

Tipološka opredeljivost krajinskih vzorcev tako velja za nasprotno značilnost vsakokratne enkratnosti prostora. Čeprav se opira na enakost, na podobnost krajine, je prav zaradi prepoznavnosti in možnosti primerjav sama tudi temelj krajinske identitete in hkrati tudi vrste drugih značilnosti, ne nazadnje krajinske raznolikosti, ki jo dejansko lahko prepoznamo šele ob sposobnosti členjenja celote na posameznosti (Marušič, 1998c: 11).

Kot ugotavljajo Marušič (1998c: 32), je temeljni problem klasifikacijskih prizadevanj v krajini oblikovanje »krajinskih osebkov«, entitet, ki naj bi se tipološko urejale. Vselej se tepeta dva pogleda na krajino – podobnost med posameznimi krajinskimi prvinami in enkratnost vsakokratnega prizorišča.

Za krajinske vzorce je po drugi strani značilna zveznost, prehajanje iz enega tipa krajine v drugega. Temeljna lastnost krajinskih vzorcev je njihova sklenjenost, tako da jim le izjemoma lahko določimo meje, ker lahko segajo iz enega tipa krajine v drugega. Pri postopku regionalizacije pa je nujno zamejiti območja in postaviti meje krajinskim tipom. Nekje je to lažje kot drugje zaradi v krajino postavljenih prostorskih pregrad, kot so grebeni, reke itn. Pri določanju identitete krajinskega tipa se ta navezuje na prostorske prvine (oziroma na predstavo o le-teh), ki so, kot že rečeno, zvezne. Vseeno pa jih je smiselno prostorsko opredeliti, če naj razlikujemo posamezne dele prostora med seboj in ga v končni fazi tudi ovrednotimo. Vrednotenje prostorskih prvin in s tem krajinskih vzorcev je v merilu ter pomenu odvisno predvsem od konteksta. Ta je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (1994: 428) opredeljen kot nekaj, kar z določeno stvarjo nastopa, je z njo povezano. Pri celku, ki se pojavlja v alpski regiji, lahko na primer v večjem merilu obdelave razlikujemo med celki in ostalimi krajinskimi enotami, saj lahko razločimo celek kot enostavno krčevino v gozdu in s tem samosvojo, ločeno krajinsko enoto. V podrobnejšem merilu pa lahko že razlikujemo med celki in ugotavljamo razlike med njimi. V različnih merilih so razločne tudi različne ravni identitete. Koncept konteksta govori tudi o vpetosti krajinskih struktur v določeno območje oziroma način, kako se posamezne prvine povezujejo med seboj. Sadno drevje, na primer, se lahko pojavlja v kontekstu s samotno kmetijo ali vasjo, ki jo obdaja. Tako je smiselno najprej preučiti

pojavne oblike prostorskih prvin in nato način, kako se med seboj povezujejo v vzorce. Ko govorimo o kontekstu, imamo v mislih prostorski in družbeno-zgodovinski kontekst, torej govorimo o krajini, ki je predmet obravnave samega problema, ter o človeških potrebah v določenem časovnem okviru.

Fister in sod. (1993: 24) pod prostorske sestavine kot oblikovalski kriteriji za formiranje identitete na ravni krajine navajajo: lokacijo in lego naselbinskih teles v krajini, usklajenost in prilagojenost reliefnim značilnostim, ustvarjene meje, robove in posebne dele prostora, strukturo, členjenost in parcelacijo površin, vedute in dominante v odnosu do krajine ter vsebinske, pomenske in simbolne vrednosti, posebnosti.

5 DOŽIVLJAJSKA VREDNOST KRAJIN

Vizualna privlačnost je estetsko doživetje, ki ga sproža pogled na mnoga krajinska prizorišča. Za to krajinsko značilnost ni objektivnega merila. Vendar je s podrobnejšim členjenjem fizičnih krajinskih značilnosti mogoče odkriti najosnovnejše generatorje estetskega doživetja, ki kažejo, da bi bili lahko splošneje veljavni (pomembni za večino opazovalcev). Med te sodijo: strukturna zgradba krajine, formalni red in skladje, urejenost vzorcev, ritem, usmerjenost, žariščnost, uokvirjenost, robovi, dominante, pravilnost in prepoznavnost oblik, teksturne značilnosti in podobno. Doživetje krajine je tako močno odvisno od razmerja prvin v njej, od načina, kako so med seboj razporejene, od njihove barve, zgradbe, teksturnih značilnosti ipd. (Marušič, 1998c: 11–12). Glede na te lastnosti se ustvari vtis večje ali manjše skladnosti. Pri vrednotenju izjemnega krajinskega vzorca z vidika doživljajske pestrosti lahko opazimo, da ustvarja vtis sestavljenosti in kompleksnosti, pestrosti, kontrastov, hierarhično nanizanih prvin v funkcionalni soodvisnosti, smiselno umeščenih poudarkov s celotno, iz naravnih danosti posrečeno izpeljano kompozicijo.

Poleg v krajino vgrajenih raznolikih elementov mora ta obenem kazati skladno in enotno krajinsko podobo. Raznolikost se mora integrirati v celoto, če naj krajinska slika odraža privlačen videz.

Na vizualno privlačnost pomembno vpliva sestavljenost krajine. Pri tem občutju igra pomembno vlogo red nasprotja in kontrasta, ki ga ustvarja določeno medsebojno razmerje prvin v prostoru. Večji kot je kontrast, večji je občutek sestavljenosti krajine. Kontrast je eden izmed pomembnejših oblik prostorskega reda. Ogrin (1998) kot oblike prostorskega reda navaja zaporedje, ponavljanje (repeticija), stopnjevanje (progresija), poudarek, dominanto, simetrijo, perspektivo, ritem, kontrast in tektonsko zgradbo krajine. Oblike prostorskega reda pa opredeli kot zaznavno čitljivo razmerje med členi v določenem prostorskem sistemu. Red lahko racionalno razložimo in ima kompozicijski smisel.

Osnovno strukturno ureditev določajo ali relief in reke ali ustvarjeni prostorski koridorji, ceste, poteze poselitve, dominante in žarišča, poteze kmetijskih zemljišč – odprtega – svetlega in poteze gozdov – zaprtega – temnega v krajini (Marušič, 1998c: 12). Vizualni vtis krajine je odvisen od strukture krajine, ki jo določa razmerje med koridorji (linijske poteze), krpami (na posplošeni ravni bolj ali manj točkovni elementi) in matico, ki jo v likovni analizi najbolje predstavlja ploskev. S kombinacijo teh treh osnovnih elementov lahko opredeljujemo vidne kakovosti krajine. Ta razdelitev je povzeta po Formanu in Godronu.

Lynch (1964) ugotavlja v prostoru prvine in jim pripisuje tudi določen pomen ter lastnosti, ki se nanašajo na vizualno zaznavanje prostora.
POTI:
- ob njih so razporejeni ostali elementi v prostoru;
- so linearni elementi, po katerih se giblje opazovalec;
- pomen: za večino ljudi dominantne v njihovi sliki prostora (gibanje skozi prostor).

ROBOVI:
- − linearni elementi, ki ločujejo posamezne dele okolja; niso poti (gozdni rob, rob mesta);
- − pomen: organizacija prostora.

OBMOČJA:
- − prepoznavna območja zaznamo kot celoto;
- − vanje »vstopimo« − imajo interier in eksterier;
- − pomen: delitev/členitev prostora: npr. mestne četrti.

VOZLIŠČA:
- − strateške točke do in od katerih potujemo; tudi jedra;
- − križišča, trgi, zgostitve informacij;
- − pomen: fokusi območij, navadno stik poti.

ZNAMENJA:
- − prepoznavne, očitne in izstopajoče prvine v prostoru;
- − stavbe, znaki, gore, stolpi – vanje ne vstopimo;
- − pomen: pri prostorski predstavi prostora so sidrne točke (kamor se ujame pogled).

Vse te prvine omogočajo ureditev, čitljivost, prepoznavnost okolja in orientacijo v njem. Pri prepoznavnosti imajo veliko vlogo razmerja teh prvin, ki se v prostoru pojavljajo. So deli okolja, kjer je osredotočene več informacije, lahko se spreminjajo eden v drugega in njihovo dojemanje je odvisno od različnih opazovalcev (dojemanje poti ali roba), različnih meril (neko prvino lahko zaznavamo kot območje ali kot vozlišče). Lynch je raziskoval predvsem fizične zaznavne objekte in pomen njihove forme, ki naj podpre sporočilo opazovanega objekta.

Tradicionalne kulturne krajine in njihove sestavine izražajo visoko stopnjo ekološkega ravnotežja in vizualne skladnosti ter imajo praviloma velike doživljajske vrednosti. Ob vsem tem je vidna izpostavljenost vir kakovostnega doživljanja prostora, ki pa je hkrati ogrožena v primeru razvrednotenja krajinske zgradbe oziroma slike.

Bartol (2004: 56) kot dejavnike prepoznavnosti krajine navaja: strukturno vrednost, ki označuje vizualno kakovost krajinskega območja, stopnjo ujemanja med morfološkimi in tipološkimi značilnostmi krajine in rabo prostora, sestavljenost krajinske zgradbe s kombinacijami oblik naravnih in kulturnih prvin, kompleksnost znotraj iste strukturne enote naravnih ali kulturnih prvin, avtentičnost in pričevalnost zgradbe, kakovost umeščenosti grajenih struktur oziroma vzorcev, zgodovinski ali simbolni pomen posameznih delov ali celote, kar predstavlja doživljajsko vrednost posameznih krajinskih območij.

Visoka doživljajska vrednost krajin odločilno prispeva k temu, da je le-ta prepoznavna in se lahko z njo istovetimo.

Ker se naloga osredotoča na likovno analizo krajinskih vzorcev in v končni fazi na njihovo ovrednotenje, so izbrani primeri taki, da imajo sestavljeno, pravilno in pestro krajinsko zgradbo, saj je mogoče iz take zgradbe lažje odčitati zaključene krajinske oblike in kompozicijski red. Če posežemo na polje likovne teorije, je značilno za dojemanje oblik, da lažje zaznamo take, ki so same po sebi enostavnejše in tako organizirane, da njihovo

strukturo hitro dojamemo, posebej še oblike, ki se nam zdijo znane in smiselne. Pri tem je treba poudariti dejstvo, da je zgradba kulturne krajine skupen dosežek naravnih in funkcionalnih zakonitosti ter ne temelji zgolj na oblikovalskih principih. Ogrin (1989: 27) ugotavlja, da bi, če bi sprejeli gledanje, da je krajina estetska kategorija, to pomenilo, da jo je možno vnaprej določiti po zgolj oblikovnih merilih – ne glede na dejavnosti v njej. Prijetna oblika mora biti vgrajena v tehnološko-gospodarsko logiko zasnove krajine. Butina (1997: 199) pravi, da z novimi odnosi vsaki obliki lahko spreminjamo vsebino in lastnosti. S tem pa nastane nekaj več kot zgolj oblika v ožjem smislu, ker se nove lastnosti z njo povežejo v nedeljivo doživljajsko in likovno celoto.

V kulturni krajini se zrcali večstoletno delo človeških rok, ki je pogoj za nastanek svojevrstne krajinske zgradbe, v kateri so vidni kulturni dosežki. Ravno to pa omogoča istovetenje ljudi z danim prostorom.

6 INTERPRETACIJA KRAJINE SKOZI LIKOVNO ZAZNAVO PROSTORA

Z vidika vidnih kakovosti lahko krajino v prvem koraku z izraznimi sredstvi likovno razčlenimo na več delov in zaključenih elementov, zatem pa združimo posamezne vizualne elemente v sorodne skupine. Likovna izrazila morajo tako najprej postati samostojne zaznave in šele nato preko zaznave tvorijo kompozicijo določenega motiva. Drašler (2005: 40) navaja in povzame nekaj osnovnih vidikov v dojemanju oblike v krajini, in sicer t. i. aktivno branje krajinskih sklopov in homogenizacijo območij. Slednja pomembno prispeva k nastanku oblike in je značilna zanj. V postopku abstrakcije pa osamimo bistvene poteze, ki dajejo krajini izrazit značaj, in zanemarimo podrobnosti, preidemo od konkretnega k splošnemu.

6.1 O OBLIKI V KRAJINI

Pojem oblike se nanaša predvsem na njene meje in značilnosti njene likovne vsebine. V obliki, liku in formi se povezujejo likovne prvine v celote. Ti orisni likovni elementi tvorijo celote, ki vedno nastopajo z določenimi deli. Celota je vedno obravnavana kot skupek njenih delov, ki imajo določene istovetne lastnosti. Vsak del ima poleg nekaterih lastnosti, ki so enake vsem delom, torej skupne, še svoje lastne, individualne. Vsak del je tudi celota svojih delov.

Oblika ali forma ni naključna, ampak je rezultat nujnih in zakonitih odnosov med sestavnimi deli, ki so organizirani v točno določeni strukturi glede na funkcijo (Butina, 1997: 82). Oblika je rezultat odnosov med deli strukture glede na funkcijo. Forma pa ni samo videz, zunanja oblika, ampak rezultat nujnih in zakonitih odnosov med sestavnimi deli, ki izhajajo iz točno določene funkcije ter organizacije strukture. Predstavlja najvišjo stopnjo organiziranja likovnih prvin v celoto. Šele iz delujoče oblike lahko nastane tudi lepa oblika.

V krajinski arhitekturi pomeni oblika nadgradnjo funkcije krajine. Oblika je neka zaznavna organizacija prvin v prostoru oziroma zunanji izraz individualne organizacije določene strukture.

Oblike v krajini nastajajo po različnih poteh. Kulturne krajine so bile ustvarjene z namenom preživetja, poleg gospodarskih motivov (pridobitne oziroma utilitarne krajine), pa so nekatere ustvarjene tudi iz notranjih vzgibov človeka in lahko vsebujejo tudi simbolne prvine (spiritualne, duhovne, emocionalne, psihološke krajine) (Ogrin, 1998).

6.2 STRUKTURNE PRVINE KRAJINSKE PODOBE

Ogrin (1998) kot strukturne prvine krajinske podobe navaja ploskev, volumen, barvo, teksturo in merilo. Za ploskev je značilno, da se pojavlja predvsem v antropogeno oblikovanih krajinah (njive, polja, senožeti, parkovne odprte površine itd.) V plastičnem smislu je ploskev nosilka praznine. To je njena temeljna lastnost. Obenem je statičen in

miren pojav ter izvor svetline. Ploskev je lahko tudi vertikalna. Razmerja, ki jih gradi skupaj z volumni (prostorninami), ki so nosilci temnega in polnega v prostoru, lahko ustvarjajo dinamična razmerja in zanimive, t. i. tektonske kompozicije. Vse kompozicije temeljijo na vnosu razmerij polno – prazno, svetlo – temno in odprto – zaprto.

Ploskev igra pomembno vlogo v kulturni krajini, saj ji daje svojevrsten pečat. Vendar procesi zaraščanja vodijo v izgubo večine naših izjemnih krajin.

To, iz česar je ploskev grajena, poraja njene teksturne značilnosti, ki so v naravi tudi otipljive.
Volumen je dinamična struktura, glavni tvorec razgibanosti, členjenosti, artikulacije, poleg tega vnaša temne tonske vrednosti v krajinsko zgradbo. Glede na pojavnost in lego v prostoru prostorske prvine oziroma prostornine delimo na točkovne ali posamične in sestavljene prvine, ki lahko tvorijo gruče ali linijske prostorske formacije, v krajini predvsem poteze vzdolž vodotokov.

Kar se tiče merila, pa je za arhitekturo in poselitvene vzorce značilno, da v krajino vnaša novo, nenaravno razmerje in s tem spreminja prostorske odnose. Tudi krajinski vzorci vnašajo v krajino nova merila, še posebej je to opazno ob izgubljanju drobnega merila v posestni strukturi parcel (oblike in velikosti njivskih površin). Tudi s tem izginja podoba krajine, ki obstaja v naši zavesti kot »domačijska« krajina.

6.3 LIKOVNA IZRAZILA

Krajinske prvine, ki se povezujejo v vzorce, lahko v grafični ponazoritvi nadomestijo likovna izrazna in oblikotvorna sredstva oziroma likovne prvine. Likovni odnosi (kot so hierarhija, ritem, harmonija, kontrast ...) pa privedejo do predstave o njihovi velikosti, položaju, številu, teksturnih razlikah, likovni teži itd.

Likovna izrazna sredstva lahko definiramo kot slojevite tvorbe. Temelji likovnih izrazil so vizualne lastnosti stvarnosti, iz katerih prek nazornih in likovnih pojmov izpeljemo njihova abstraktna pojmovna določila (Butina, 1995). V vsaki krajini lahko ugotovimo osnovne, iz čutnih zakonitosti vida in tipa izpeljane likovne prvine: barvo, svetlo – temno, linijo, točko in obliko, katerih odnosi in razmerja se med seboj prepletajo ali pa so nekateri izmed njih tako ali drugače vsebovani drug v drugem. Obliko orisujejo ostale štiri prvine, zato jih imenujemo orisne prvine, medtem ko je oblika orisana prvina. Likovne prvine v krajinski arhitekturi lahko nadomestijo krajinske prvine, ki se povezujejo med seboj v vzorce. Točka lahko na primer opiše posamično drevo, linija potezo obrežne vegetacije ali omejkov, barva ima predvsem ploskovni značaj, nastopa izrazito ploskovno in večkrat lahko zamegli pravo podobo ter razumevanje krajinske zgradbe, medtem ko obstajajo še posebni učinki vizualne komunikacije, in sicer uporaba nerealnih barv (razumljeno v abstraktnem smislu). Drašler (2005: 34) ugotavlja: »Reducirana ploskovna barva predstavlja samo sebe, kajti barva in ploskev se ujemata v vseh zahtevah.« Pri prvem likovnem izrazilu svetlo – temno je zanimivo, da je primarno, saj ga pogojuje prisotnost oziroma odsotnost svetlobe v večji ali manjši meri. Svetloba tako na različno izoblikovanih, teksturiranih podlagah ustvarja različne vizualne učinke in mehke ali ostre prehode iz svetlega v temno. Hiter in oster

prehod nakazuje tudi ostre oblike, medtem ko počasen nakazuje mehke. Likovno izrazilo ploskev nakazuje prehod v likovno izrazilo linija, s tem ko je prelom med ploskvami osnova nastanka linije. Prav tako se linija pojavlja na robu ploskve. Dalje je prelom med ploskvami osnova nastanka prostora. Likovno izrazilo linija je med vsemi izrazili najbolj abstraktna in sama lahko opiše ploskovne ter prostorske oblike. Gibanje je glavna likovna lastnost linije. Za likovno izrazilo točka je značilno, da se pojavlja kot stičišče med linijami. Točka je v navezavi z lego v prostoru lahko pomembna nosilka posebnih pomenov (na primer cerkev na vrhu hriba). Prostorski položaj tako daje točki v krajini posebno težo. Značilno zanjo je, da pritegne pogled in se tam tudi ustavi. Zaradi teh svojih lastnosti predstavlja stabilnost in mirovanje. Likovno izrazilo oblika se lahko pojavlja v dvo- ali tridimenzionalni obliki, največkrat na neki ploskvi.

Butina (2000: 50) poudarja mesto oblike kot nosilke pomenov: »Najprej so potrebne razlike v svetlosti in barvi, da lahko z njimi orišemo vse ostale likovne prvine. Zato sta svetlo – temno in barva temeljni orisni likovni prvini. Tudi točko in linijo štejemo med temeljne orisne prvine zaradi njune pomembnosti pri orisovanju bolj kompleksnih likovnih znakov. Med temi orisanimi likovnimi prvinami pa zavzema glavno mesto oblika kot ploskovna in prostorska likovna prvina, ki je sposobna nositi pomene.«

6.4 LIKOVNE SPREMENLJIVKE – VARIABILNE LASTNOSTI

Likovne spremenljivke se pojavljajo v vsaki kompoziciji in pomembno vplivajo na njeno zaznavo. Oblikuje se jih iz odnosov med temeljnimi likovnimi prvinami. Vpliv likovnih spremenljivk neposredno spreminja predvsem pomenske vrednosti oblik. Vsi ti odnosi iz oblik naredijo like in vodijo h kompoziciji forme ter likovne celote. Kompozicija je sestavljena iz kombinacije odnosov različnih form. Spreminjanje odnosov med liki spreminja tudi njihove pomenske vrednosti in v končni fazi celote, ki jih tvorijo. V kompoziciji formalni odnosi podpirajo semantične odnose. Vsaka kompozicija je zlitost vsebine in forme.

Kompozicijski oblikovalski principi organizirajo sicer samostojne enote v nadrejeno enoto. Le-te pri tem lažje zaznavamo oziroma razumemo, ne da bi zaradi tega zanemarjali primarne enote. Kontrastiranje je pri tem eden od poglavitnih kompozicijskih principov.

Z navezavo na prejšnje poglavje likovne spremenljivke najbolje opiše citat: »Z uporabo določenih likovnih lastnosti lahko dosežemo, da oblika pridobi nove čutne lastnosti in čustvene kvalitete; nove vsebine in pomene« (Butina, 2000: 58).

Med likovne spremenljivke štejemo: velikost, težo, položaj, smer, rast, število, gostoto in teksturo. Velikost lahko pove, da je neka oblika realno večja, bližja ali pomembnejša od drugih oblik. V razlikah velikosti oblik se ustvarjajo dinamične napetosti med oblikami. Velikost je povezana z občutkom mase ali teže. Kar se tiče likovne spremenljivke položaj in smer, pa »vsaka sprememba položaja vpliva na premaknjeni element sam, na njegove odnose do drugih elementov in na odnose elementa do celotnega prostora ali kompozicije.« (Butina, 2000: 58). V uokvirjenem pogledu, kjer je element izmaknjen iz središča, pa ta nakazuje samo smer, h kateri teži. Likovno izrazilo položaj nastopa v več odnosih z

drugimi likovnimi spremenljivkami; odnos položaj – teža (spodaj in zgoraj, stabilnost in gibanje), položaj – hierarhija (leva stran je pomembnejša od desne) in položaj – smer. »Kot rast občutimo diagonalno usmerjeno gibanje od spodaj levo proti zgoraj desno. Kot padanje pa ravno obratno« (Butina, 2000: 58). Med likovne spremenljivke uvrščamo še število in gostoto. Tekstura pa je eno izmed likovnih izrazil in je povezana s strukturo, ki daje teksturi osnovno zgradbo; ta se navzven kaže kot »teksturalni relief njene površine« (Butina, 2000: 80). Za teksture je značilno tudi to, da so lastnost površin. V likovnem smislu pa so teksture sorodne barvam in njihovi težnji po ploskoviti rabi.

6.5 MERILO

Proučevanje krajinskih vzorcev je odvisno od merila obdelave. Opredelimo jih lahko od najmanjše do največje ravni, odvisno od namena tipizacije in ravni samega načrtovanja. Zlasti v načrtovalski stroki se krajinski vzorec pokaže kot uporaben predmet proučevanja in v končni fazi tudi preoblikovanja. Ugotavljanje obstoječih krajinskih vzorcev, značilnih za določen tip, tako predstavlja temelj, na katerem se lahko gradi prihodnja krajinska identiteta, torej taka, ki se razvija z navezavo na obstoječe naravne danosti in antropogene dejavnike. Splet slednjih dveh namreč določa obliko krajinskega vzorca.

Vprašanje merila lepo zajame M. Butina v svoji knjigi Slikarsko mišljenje (1995: 228), kjer ugotavlja: »Če imamo na razpolago samo eno majhno strukturo, v principu ni mogoče vedeti, ali je vzorec ali le slučajnost. Pri majhnih vzorcih tudi ni mogoče odkriti oblikovalskih zakonitosti. Vzorci morajo biti zato dovolj obsežni, da je mogoče v njih odkriti oblikovalsko zakonitost in eventualno sporočilo. Ena točka je premalo, kakor je tudi premalo slikovna ploskev; odnos med obema je že lahko oblikovano sporočilo, ker se točka umešča v vizualno in geometrično strukturo likovne ploskve.«. To pa nas pripelje do odnosov pojmov »vzorec« in »informacija« (mišljena kot navadno sporočilo). Vsakršno prenašanje in spravljanje sporočil, pravi Bresch, posredujejo vzorci. Kjer ni vzorca, tudi ni sporočila (Carsten Bresch, 1979, cit. po Butina, 1995).

7 PREVERITEV IZBRANIH PRIMEROV

Primere v pričujoči nalogi se je preverilo predvsem s pomočjo abstrakcije krajinskih prizorišč in analiz v tlorisu ter modelnih prikazov reliefa. Poudarek na preveritvi je predstavljala analiza krajinskih in poselitvenih vzorcev alpske in primorske regije.

7.1 MERILA ZA IZBOR OBRAVNAVANIH PRIMEROV

Primeri v pričujoči nalogi niso naključno izbrani, temveč so prej v grobem proučevani z vidika značilnosti krajinskih vzorcev in tega, kako in na kateri ravni opredeljujejo krajinsko identiteto. Vendar ker vseh vidikov značilnosti teh vzorcev ni mogoče vnaprej predvideti, saj je krajina kompleksen sestav naravnih in družbenih prvin, ki sooblikujejo posamezna krajinska prizorišča, in se do celotne slike lahko dokopljemo šele v podrobnejši analizi, se končna slika posameznega krajinskega tipa oblikuje sproti. Končna slika se je oblikovala na podlagi likovne analize krajinskih vzorcev in analize rabe tal, ki je večidel antropogenega nastanka, ter oblikovanosti površja in sestave tal kot posledice naravnih dejavnikov. Raziskava je tako potekala v največji meri od splošnejšega h konkretnemu, od splošne predstave o izbranih krajinskih tipih do konkretnih primerov, ki s sabo nosijo identitetno označbo v obliki krajinskega vzorca. Najprej se je torej proučilo, katere značilnosti gradijo določen krajinski tip, in na podlagi tega izbralo nekaj primerov, ki imajo take značilne lastnosti v obliki tipičnih krajinskih vzorcev.

Poudarek proučevanja je bil na takih krajinah, ki so izjemne v svoji pojavnosti, torej se enkratno pojavljajo, pa vendar je v njih mogoče ugotoviti tudi značilne in tipične prvine, ki sestavljajo oziroma tvorijo njihove krajinske in poselitvene vzorce. Eno izmed meril, na podlagi katerega se uvrsti določeno krajino med izjemne, je tudi to, da je reprezentativna za posamezno regijo, saj njihova krajinska zgradba vsebuje strukturne prvine, ki so ali značilne ali enkratne ali pa ustrezajo obema meriloma hkrati. Poleg tega razodevajo visoko stopnjo simbolnosti in pričevalnosti. Izbrani primeri večinoma ustrezajo merilom, ki izhajajo iz opredelitve izjemne zgradbe krajine. Merila, na podlagi katerih je mogoče vrednotiti krajinska območja in jih uvrščati med izjemne krajine, so velike doživljajske vrednosti, tradicionalne oblike bivanja in pridelovanja, enkratnost, visoka stopnja naravne ohranjenosti, simbolne vrednosti krajin ter vidno izpostavljene oblikovne vrednosti (Hudoklin in Simič, 1998). Merila, na podlagi katerih se je izbrane primere uvrstilo v analizo in primerjavo, so v pričujoči nalogi predstavljale predvsem velike doživljajske vrednosti, ohranjenost tradicionalnih krajinskih in poselitvenih vzorcev ter vidno izpostavljene oblikovne vrednosti, pa tudi določen simbolen pomen naravnih oziroma kulturnih prvin, in sicer v širšem, regionalnem merilu.

Ker naloga analizira krajinske in poselitvene vzorce, pri izboru primerov krajinskih prizorišč veliko vlogo igrajo lastnosti teh vzorcev. Lahko se namreč pojavljajo enkratno ali pa so pogosti. Krajinski vzorec je tako lahko značilen zaradi svoje pogostosti (pridobi pomen zaradi svoje številnosti) ali enkratnosti (pomen pridobi zaradi svoje izjemnosti). Izbrani primeri so torej lahko značilni zaradi dveh razlogov: ali so tako številni ali pa izjemni v svoji pojavnosti. Po značilnostih krajinskih vzorcev med seboj razlikujemo

različne krajinske tipe, ki jih ti opišejo. V krajinskih vzorcih je tako treba ugotoviti značilnosti in prepoznavnosti, ki gradijo skupno krajinsko sliko posameznega krajinskega tipa, če naj ga tudi opišejo. Poleg tega pa morajo izbrani primeri pokriti kar se da veliko območje določenega krajinskega tipa. Tako v večji ali manjši meri zastopajo posamezne podenote znotraj krajinskega tipa in ga zaobjamejo v vsej celovitosti. V nalogi je poudarek na obravnavi izjemnih krajin, ki so že same po sebi zelo enakomerno zastopane po Sloveniji, in tudi znotraj posameznih krajinskih tipov. Tako lahko opišejo zelo različne značilnosti posameznih krajinskih enot znotraj krajinskih tipov. Identiteta krajin se, kot že rečeno, gradi na enkratnih in pogostih značilnostih krajinskih vzorcev, po čemer je določen krajinski tip prepoznaven. Krajinski vzorci s podobno oblikovano strukturo se lahko pojavljajo na dveh popolnoma različnih koncih, znotraj različnih krajinskih tipov, in so v nekaterih primerih po strukturi lahko celo bolj sorodni, kakor vzorci znotraj iste krajinske enote.

Pomembno je tudi poudariti, da gre v pričujoči nalogi pri analizi obravnavanih primerov predvsem za strokovno in ne vsakodnevno predstavo prostora. Veliko izjemnih krajin namreč ni splošno poznanih. Nekatere so sicer izrazito reprezentativne in imajo velik simbolni pomen, medtem ko se druge obravnava iz povsem strokovnega vidika in nimajo takšne splošne prepoznavne teže med laiki. Vendar to še ne pomeni, da niso tipične in da se jih ne bi dalo obravnavati z vidika prepoznavnosti krajin. Pri določitvi primerov za analizo je izbor težil k izbiri takih primerov, ki zastopajo čim bolj raznolike krajinske enote znotraj alpskega in primorskega krajinskega tipa, če naj izbrani primeri zaobjamejo njune temeljne značilnosti in ju hkrati opišejo v vsej njuni krajinski pestrosti. Tako je na primer v analizo vključeno tudi Slivje, ki leži znotraj krajinske enote Brkini, za katero je v splošnem značilno, da je zelo samosvoja krajinska enota, pa vendar gradi skupno krajinsko sliko primorske regije in predstavlja pomemben dejavnik pri opredeljevanju krajinske identitete primorske regije. Njeno identiteto namreč opredeljujejo značilni nasadi sadnega drevja, ki so sicer značilni za celotno primorsko, le da se v Brkinih pojavljajo v večjem obsegu.

Pomembno je poudariti tudi subjektivni vidik izbora posameznih primerov, saj so izbrani taki, ki jih preučevalec ali bolje pozna ali v njegovi mentalni sliki prostora pustijo večji vizualni vtis. Nenazadnje je vizualna analiza temelj preučevanja krajinskih vzorcev v pričujoči nalogi.

Kriteriji za izbor obravnavanih primerov v večji ali manjši meri vsebujejo vse prvine kulturnosti krajine (Marušič, 1998c: 12):

– tipološko prepoznavnost,
– enkratnost – identiteto,
– izjemnost – vzbujanje posebnih čustvenih doživetij (skrivnostnost, mogočnost in podobno),
– skladnost rabe in naravnega – ekosistemsko skladje,
– biotsko raznovrstnost,
– pestrost doživetij,
– vizualno – oblikovno – privlačnost,
– pričevalnost – kulturno dediščino,
– simbolnost – bogastvo in skladnost pomenov.

Te prvine bi se dalo oblikovati tudi kot merila pri izboru takih krajin, ki so ohranjene in še vedno (pri)delujejo ter bivajo na tradicionalen način. K takemu izboru je težila pričujoča naloga, zato so bili izbrani predvsem taki primeri, če naj analiziramo krajino z likovnega vidika, da so njihove krajinske prvine oziroma vzorci čim bolj pestri in izražajo visoko stopnjo prostorskega reda ter harmoničnosti. Harmoničnost je sestavljeno merilo, in sicer iz pestrosti (števila prvin, pojavov, oblik prvin in pojavov) ter reda. Poleg skladnosti med naravnimi danostmi in preoblikovanjem vsebuje tudi estetsko merilo – prijetnost krajinske slike. Najvišja ocena harmoničnosti pripada vzorcu, ki ima pestro, a zelo urejeno strukturo (Marušič, 1998c: 77). Stopnja reda je v močno členjeni krajini majhna, je pa zato lahko bolj doživljajsko pestra. Izčiščene in prepoznavne forme krajinskih vzorcev so bile tako tudi eno izmed meril, na podlagi katerih se je krajine uvrstilo v izbor.

Na podlagi izbranih primerov se ugotavlja, kateri krajinski vzorci imajo značaj tipičnega oziroma značilnega za posamezno izbrano regijo.

Temelječa študija sloni na izboru predvsem bolj kulturno grajenih in ne toliko na naravni krajini sestoječih primerih, čeravno ima naravna krajina, še posebej v alpski regiji, poseben simbolni pomen in je pomemben gradnik identitete tega območja v državnem in širšem merilu. V kulturni krajini sta razvidnejša predvsem bolj geometrijski, pravilen oblikovni red in skladje, ki se ga da odčitati iz krajinske zgradbe – zlasti zaradi antropogenih, v krajino vnešenih oblikovanih tvorb (kot so na primer kulturne terase, geometrija parcel, linijske poteze omejkov in točkovni poudarki različnih vrst vegetacije, v največji meri pa sama arhitektura bivalnih in gospodarskih objektov). Poselitveni vzorci so poleg krajinskih tudi temeljni razlog za prepoznavnost posameznih krajinskih enot in pomembno prispevajo k oblikovanju krajinske identitete. Meje med »kulturnim in podnebnim« krajinskim tipom so pri tem lahko težko določljive in večkrat ne sovpadajo. Značilno za kulturno krajino je tudi, da je ponavadi pestrejša, saj pestrost ustvarja poleg pestrosti reliefa, vodnih pojavov in vegetacijskih oblik tudi kulturno preoblikovanje v obliki kmetijstva in poselitve. Pestrost pa v kombinaciji s prostorskim redom ustvarja vtis večje ali manjše stopnje harmoničnosti, ki že vsebuje estetsko merilo – prijetnost krajinske slike.

Marušič (1998c) navaja tri najpomembnejše vidike dediščinskega značaja posamezne krajine: zmožnost prepoznavanja reda in skladnosti v krajini (estetski vidik), skladnosti med dejavnostmi v krajini (funkcionalni vidik) in skladnosti med rabo ter naravnimi osnovami (ekosistemski vidik). Naloga se bo osredotočila predvsem na estetski vidik krajine in na njeno doživljajsko vrednost.

7.2 LOKACIJE IZBRANIH PRIMEROV KRAJINSKIH PRIZORIŠČ

Lociranje posameznih krajinskih prizorišč po enotah se v celoti opira na Regionalno razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji (Marušič, 1998a,b).

7.2.1 Izbrana prizorišča v alpski regiji

Alpsko regijo v splošnem zaznamujejo prvobitnost, relativno visoka stopnja naravne ohranjenosti, simbolnost, tradicionalna izraba kmetijskih zemljišč in svojstvena tipika arhitekturnih členov, izmed katerih izstopa kozolec dvojnik. Najpomembnejšo oznako alpski regiji pa pripisujeta reliefna razgibanost in členjenost. Relief posledično opredeljuje dokaj ostro podnebje. Šele v alpskih dolinah se pojavijo posamezne razpršene domačije. Površinsko skromni travniki ali njive se pojavljajo na višinsko zelo različno postavljenih ozkih rečnih terasah (Marušič, 1998a).

Seznam izbranih primerov, ki so na prvi najvišji ravni Alpske regije, to so Julijske Alpe:

1. Studor
2. Zajamniki
3. Zgornja Radovna
4. Log pod Mangartom

Prvi primer, Studor, spada v enoto Triglavsko predgorje, v podenoto Bohinjska dolina.

Drugi primer, planina Zajamniki, je prav tako v enoti Triglavsko predgorje, in sicer v podenoti Planote na severni strani Bohinjskih hribov.

Tretji primer, Zgornjo Radovno, zopet najdemo v enoti Triglavsko predgorje.

Znotraj enote Gornja dolina Soče, podenota Koritnica, pa je Log pod Mangartom kot četrti primer obravnave.

Sledi seznam izbranih primerov, ki spadajo v sklop Alpske regije na drugi najvišji ravni, to so Kamniško-Savinjske Alpe:

1. Zgornje Jezersko
2. celek Klemenšek
3. Topla
4. Logarska dolina
5. Velika planina

Prvi primer Zgornje Jezersko spada na nižji ravni v enoto zahodnih Kamniško-Savinjskih Alp v podenoto Jezersko.

Celek Klemenšek se uvršča v enoto vzhodnih Kamniško-Savinjskih Alp v podenoto Olševa.

Dolina Tople prav tako spada v enoto vzhodnih Kamniško-Savinjskih Alp.

Tudi zadnji primer v sklopu Kamniško-Savinjskih Alp, Logarska dolina, spada v enoto vzhodnih Kamniško-Savinjskih Alp v podenoto Logarska dolina – Robanov kot.

Izbor teh primerov je slonel na višje ovrednotenih ocenah kakovosti krajine po krajinskih enotah, v katerih so posamični primeri. Osnovo vrednotenju je po študiji Regionalna razdelitev krajinskih tipov predstavljalo šest osnovnih meril, in sicer naravna ohranjenost, pestrost, prostorski red, harmoničnost ter simbolni pomen naravnih in kulturnih prvin (Marušič, 1998c: 73).

7.2.2 Izbrana prizorišča v primorski regiji

Primorsko regijo kot vsako drugo opredeljujeta matična podlaga in podnebje, ki sta rezultat delovanja in prisotnosti morja. Submediteransko podnebje se med drugim kaže tudi v značilnem rastju. Glavni dejavnik homogenosti enote so rastje in ekosistemi, glavni dejavnik raznolikosti enote pa oddaljenost od morja ter reliefne (nadmorska višina, odprtost ali zaprtost dolin proti morju) in geološke posebnosti ter z njimi povezane hidrološke, vegetacijske in kulturne posebnosti. Za Primorsko je značilna intenzivnejša izraba kmetijskih zemljišč, v odvisnosti od podnebja pa kulturno krajino zaznamujejo vinogradi in sadno drevje. Posebnost so še soline, ki so nastale na obalnem območju ravnic kot izsušene obmorske plitvine. Pravega gozda je sorazmerno malo (Marušič, 1998b).

V prvo najvišjo raven primorskih regij, to so Prave primorske regije, uvrščamo naslednje primere:

1. Šmartno
2. Tomaj
3. Osp
4. Sečoveljske soline
5. Padna
6. Koštabona
7. Hrastovlje

Šmartno uvrščamo v raven Goriških brd, točneje v podenoto Spodnji del Goriških brd.

Tomaj spada znotraj enote Kras v podenoto Dutoveljsko-Tomajski Kras.

Osp spada v enoto Slovenska obala, in sicer leži v podenoti Osapska dolina.

Tudi Sečoveljske soline so v enoti Slovenska obala, vendar v podenoti Južni del obalnega območja.

Znotraj enote Slovenska Istra najdemo vas Padna, ki spada v podenoto Povodje Dragonje. V Slovenski Istri v podenoti Gračišče – Sočerga najdemo še vas Hrastovlje.

V sklop druge najvišje ravni primorskih regij, to je Subdinarska primorska regija, pa spadajo naslednji primeri:

1. Prem
2. Slivje

Prem spada v enoto Dolina Reke in Bistriško, točneje v podenoto Kanjon Reke.

Slivje najdemo znotraj enote Brkini (enota ni razdeljena na podenote).

7.3 ANALIZA KRAJINSKIH IN POSELITVENIH VZORCEV

V Sloveniji se sreča kar šest različnih regij, vsaka s svojo značilno klimo (podnebnimi razmerami), geološko podlago in rastjem ter različnimi kulturnimi vplivi. Poleg tega, da ločimo krajinske regije, se znotraj teh regij pojavljajo še različni podtipi, kar še dodatno členi krajino na podenote, za katere so značilni specifični krajinski vzorci. Krajino sicer lahko zelo podrobno razčlenimo.

Diplomska naloga se opira na postopek členitve študije Regionalna razdelitev krajinskih tipov. Največjo posebnost in vrednost v slovenski krajini predstavlja ravno pestra paleta krajinskih vzorcev. Vsak krajinski tip lahko opišemo z njemu tipičnimi in značilnimi, lahko tudi izjemnimi vzorci, ki se enkratno pojavljajo. To, da se v posameznih krajinskih tipih pojavljajo v različnih oblikah, je v največji meri pripisati naravnim danostim in kulturnim ter zgodovinskim razmeram. Vsak krajinski tip pa lahko opišemo z enim ali več strukturnimi vzorci krajine in vzorci poselitve, odvisno od merila obdelave. Glede na to, da skušamo v pričujoči nalogi razbrati krajinske vzorce iz tako velike in pestro opredeljene enote, kot je krajinski tip, je tudi karakterističnih vzorcev lahko temu primerno veliko. Glede na to, da vsak krajinski tip zastopa devet posameznih primerov, pa bo verjetno nekaterim skupnih več značilnosti hkrati in bodo skupaj lahko gradili določeno krajinsko sliko, značilno ter prepoznavno za posamezen krajinski tip.

Značilno za slovensko kulturno krajino je, da jo označuje drobno merilo. Drobna parcelacija je zunanji znak razdrobljene zemljiške posesti in najpomembnejši razlog za manj produktivno kmetijsko pridelavo. Z vidika prepoznavnosti je ravno ta drobna parcelacija pomemben zunanji znak slovenske kulturne krajine. Preplet njivskih parcel je ena od oblik, ki daje najpomembnejšo informacijo o strukturi in prepoznavnosti krajinskih vzorcev.

Druga vrsta tipologije, na katero se opira pričujoča naloga, pa so tipološke skupine izjemnih krajin, kakor sta jih opredelila J. Hudoklin in S. Simič v nalogi Usmeritve za urejanje izjemnih krajin (1997). V tej nalogi je navedeno, da podobnosti med posameznimi izjemnimi krajinami v krajinski zgradbi določajo predvsem relief in vode, površinski pokrov (predvsem z rabo tal) in poselitev z arhitekturnimi členi. Ker imajo izjemne krajine pestro zgradbo, je treba določiti opredelilne značilnosti krajinske zgradbe, če naj vsak posamezen primer izjemne krajine uvrstimo v eno samo tipološko skupino (Hudoklin in Simič, 1997: 8-9). Tako se oblikujejo naslednje tipološke skupine: njivske krajine, krajine travnatega sveta, krajine trajnih nasadov, poseljene krajine, solinske krajine ter krajine z izjemno naravno zgradbo. Ravno zaradi omenjene pestrosti se določi opredelilne in najpomembnejše lastnosti krajinske zgradbe izjemnih krajin ter se jih na podlagi tega uvrsti v posamezen tip (Hudoklin in Simič, 1998).

V naslednjem koraku pa Hudoklin in Simič (1998) določita merila za opredelitev krajinskih prvin, ki so lahko nosilke prepoznavnosti. To so: značilnost, brez katere ni moč opisati krajine določenega območja, enkratnost, ki je neprimerljiva prvina, simbolnost, ki vključuje asociativne vrednosti, in pričevalnost, ki razodeva tradicionalne oblike bivanja in (pri)delovanja.

7.3.1 Opis posebnosti in značilnosti posameznih primerov v krajinski zgradbi

7.3.1.1 Krajine alpske regije

STUDOR: Poselitev širšega območja ledeniško preoblikovane Bohinjske U-doline je vezana na dolino, pri čemer je vas Studor umeščena ob vznožje istoimenskega hriba. S pristopne ceste se najbolj atraktivni pogledi odpirajo proti Bohinjskemu jezeru, ki pomembno zaznamuje celotno območje. Na razcepu, ki pelje v vas, območje obeležujejo dvojni kozolci – toplarji, ki so tudi ena od najbolj prepoznavnih prvin. Druga temeljna značilnost so sadovnjaki, ki obdajajo naselje. Za parcelno strukturo obdelovalnih površin je značilno, da se prilagaja terenu. Med naseljem in cesto se zaobljeno prilagaja terenu, medtem ko je na bolj uravnanem dnu doline pravilnejša. Linijskih potez je malo in se pojavljajo večinoma v obliki dreves ter grmičevja ob manjših potokih. Krajinska zgradba je sestavljena in doživljajsko pestra. Vlogo dominant in sidrnih točk pogledov prevzemajo kozolci, postavljeni v gručasto oblikovani formaciji na začetku vasi.

Slika 4: pogled na ledeniško preoblikovano Bohinjsko dolino iz Vodnikovega razglednika (avtor: Tomaž Kralj)

ZAJAMNIKI: Bohinjska planina je jasno razmejena od obdajajočih gozdnih površin v obliki »razpotegnjene vasi«. Lega stanov, nanizanih v vrsti po sredini pašnika, je namreč posledica reliefa in lastninskih odnosov. Območju daje močan vidik prepoznavnosti z vencem gora (južni del Triglavskega pogorja) v ozadju, ki uokvirja celotno krajinsko prizorišče.

Slika 5: Pašna planina Zajamniki s stanovi (avtor: Peter Strgar)

ZGORNJA RADOVNA: Zgornja Radovna leži na stiku dveh triglavskih dolin, in sicer Kota in Krme, ki imata v Zgornji Radovni zlitje dveh pritokov, Kotarice in Krmarice. Ta dva pritoka dajeta območju poseben pečat zaradi vodnih in obvodnih pojavov ter hidrofilne vegetacije, ki skupaj ustvarjajo prepoznaven krajinski vzorec. Posamične domačije so razpršene. Posebnost območja so tudi mikroreliefne tvorbe v obliki grbinastih travnikov kot posledica najverjetneje zakrasevanja apnenčastega ledeniškega gradiva. So geomorfološka zanimivost, travniki na njih pa del kulturne dediščine, saj so se ohranili zaradi dolgoletne ročne košnje. Zaradi izravnavanja, povezanega s strojno košnjo, izginevajo iz krajine ali pa jih zaraščajo gozdovi.

Slika 6: Pogled na Zgornjo Radovno, kjer se stikata dolini Kot in Krma (Gore ... , 2010)

LOG POD MANGARTOM: Za poselitev Loga pod Mangartom je značilna vzdolžna obcestna lega, ki je stisnjena v ozko dolino med dvatisočaki pod alpskim prelazom. Kmetijski svet je učinkovito izrabljen, saj je v dolini na voljo malo obdelovalne zemlje. Ponekod je opazno zaraščanje. Med obdelovalne površine se vrivajo večje poteze gozda in drevesne gruče, ki dodatno členijo gozdni rob in poživljajo krajinsko sliko, ki jo je sicer predel zemeljskega plazu leta 2000 močno predrugačil. Krajina ima tudi močno asociacijsko in zgodovinsko vrednost, predvsem zaradi znamenitih zgodovinskih dogajanj iz prve svetovne vojne, o čemer pričata vojaško pokopališče in spomenik, ki učinkujeta kot močno spominsko krajinsko obeležje.

ZGORNJE JEZERSKO: Rob kotline, ob katerem so posejane posamične kmetije, je izrazito amfiteatersko oblikovan. Zanj so značilne drevesne živice, ki se vzdolž potokov in izgonov žarkasto stekajo k cerkvi sv. Andreja. Izstopajoča vodna prvina je umetno Planšarsko jezerce, ki so ga domačini zajezili v spomin na veliko ledeniško jezero, po katerem je kraj dobil ime. Jezero daje pridih tipične alpske krajine v kombinaciji z okoliškim gorskim okvirjem in hribovjem, ki ga obdaja. Vse to popestri bogato krajinsko sliko.

KLEMENŠEK: Celek Klemenšek se navezuje v sklop Solčavske panoramske poti, na kateri je nanizanih več celkov, ki se v današnjem času preživljajo tudi s turizmom na kmetiji. Njegova lega v prostoru je edinstvena, saj stoji na strmem slemenu, ki ga porašča gozd, edino v okolici bivalnih in gospodarskih objektov se vzdržuje odprto izkrčeno

površino. Obdaja ga impresivno gorsko okolje z edinstvenim razgledom. Odprte površine tega celka se ponekod zaraščajo.

TOPLA: Za območje celkov je značilna dokaj velika krajinska homogenost glede na rabo tal in posledično tudi vidnega dojemanja krajinskih vzorcev. Prevladujejo trajni travniki, obkroženi z gozdnimi površinami. Območje celka je jasno razmejeno od obdajajočega gozda, ki se pojavlja na strmejših legah. Gozdni rob je valovit, celki pa so nanizani na prisojnih pobočjih v manjših presledkih drug poleg drugega, vsak s svojim pripadajočim zemljiščem; večinoma so s pasom gozdnega roba zamejeni od sosednjega. Skromne njive z vrtovi se pojavljajo ponekod tik ob domačiji. Domačije spremlja tudi sadno drevje v linijskih poteza ali gručastih formacijah. Za celke je značilno funkcionalno zlitje posameznih domačij z okoliško krajino, ki razodevajo visoko stopnjo prilagajanja težkim naravnim razmeram. Iz tega gledišča so celki edinstveni v svoji pojavnosti. Nezamenljivo krajinsko identiteto območju daje relativno visoka nadmorska višina, ki je povezana z lego pod ovršjem Karavank, s Peco kot dominanto tega območja.

Slika 7: Pogled na kmetijo Burjak v dolini Tople (v ozadju se dviga pobočje Pece). (Topla ... , 2010)

LOGARSKA DOLINA: Za alpsko dolino, ki jo uokvirja izreden gorski motiv (Savinjske Alpe), sta značilni slikovitost in prvinskost. Po dnu doline so razsejane posamične kmetije z večstoletno poselitveno kontinuiteto in v skoraj nespremenjenem strukturnem stanju. Preplet kulturne krajine z naravno krajinsko zgradbo ima tako zelo visoko vrednost. Za

merilo krajine je značilno veliko merilo, ki ga dopolnjuje drobno merilo poselitve; to s posamičnimi objekti nadgrajuje celotno krajinsko prizorišče.

VELIKA PLANINA: Sklop po visokogorski kraški planoti »posejanih« planšarskih stanov ustvarja vtis naselja, ki je na gozdni meji. Posebnost planine so svojevrstno oblikovane ovalne lesene koče z dolgo tradicijo obstoja in delovanja. Na planoti najdemo še tri planinske koče in kapelico. Vsi objekti so med sabo povezani z mrežo poti, ki so jih planinci ponekod nadelali. Posebnost so še kali, vodna zajetja za živino. Danes je večina objektov preurejenih v počitniške hišice, čeprav so ohranili izvirno obliko, le funkcija se je spremenila. Zaradi navedenih značilnosti in posebnosti je planina izjemna v svoji pojavnosti in uvrščena na seznam izjemnih krajin.

7.3.1.2 Krajine primorske regije

ŠMARTNO: Trdnjavska vas s cerkvijo je v Goriških brdih, ki so za razliko od ostalih krajinskih enot še izredno gospodarsko živa in se jim obeta dokaj zagotovljen obstoj. Za Šmartno je kot za ostalo večino vasi Goriških brd značilna slemenska poselitev s terasami na prisojnih pobočjih gričevja. Na gričevju se izmenjujejo različne kulture, prevladujejo vinogradi in sadno drevje, ki jih člení gozdna vegetacija na osojnih legah in strmejših pobočjih, ki niso primerna za kmetijsko obdelavo. Izrazita krajinska značilnost so ravno kulturne terase, ki ustvarjajo izredno pestre in iz širšega merila opazovanja skorajda nepregledne krajinske vzorce. Dajejo vtis enotnosti, ki se v podrobnostih razlikuje šele pri natančnejšem pogledu.

TOMAJ: Vas leži na Krasu in je znana predvsem po pridelavi terana, ki uspeva na rdeči zemlji, tako imenovani terra rossi. Iz tega je razvidno, da temeljni krajinski vzorci Tomaja slonijo na vinogradniških terasah ali parcelah, namenjenih vzgoji vinograda na ravnini, v večjem ali manjšem obsegu. Vas ima zavetrno lego in je razpotegnjeno ter gručasto naselje, ki leži na južnem in jugovzhodnem vznožju griča Tabor. Večina vasi na Krasu ima tako naravnano lego, zaradi česar daje pogled na Kras s severne strani proti jugu vtis neposeljenosti, z juga pa ravno obratno. Taka poselitev je posledica zaščite pred burjo.

OSP: Gručasto naselje je naslonjeno ob markanten rob doline s prisojno lego pod Kraškim robom. Posebnost naselja je, da leži pod udorom Osapske stene na pobočju in se njegov konec vizualno zaključi s cerkvenim poudarkom na rahlo vzpetem pobočju. Ob vhodu jame so še vidni ostanki obrambnega zidu iz časov turških vpadov, ki daje naselju dodatno zgodovinsko komponento in svojstveno priča o preteklih dogajanjih na tem območju. Zlitost navedenih prvin ustvarja prepoznavno krajinsko sliko.

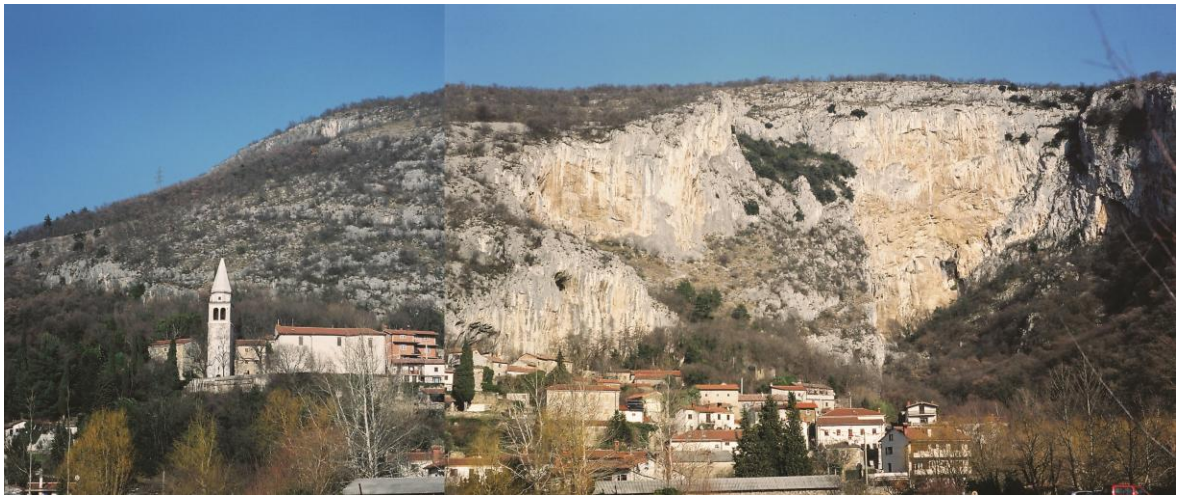

Slika 8: Krajinsko prizorišče naselja Osp pod udorom osapske stene v kraškem robu

SEČOVELJSKE SOLINE: Soline so posebnost slovenske Primorske regije in hkrati značilne za primorje v večjem merilu, predvsem in izključno so vezane na obmorski krajinski del z organizacijo solinskih polj na obalni ravnici, ob izteku rek iz dolinskega dela v morje. Strunjanske in Sečoveljske soline so bolj ali manj relikt, ostanek nekdanjega pričevanja bivanja in pridelovanja ter izrabe takšnega zemljišča. Solinarske hišice, kažuni, ki se pojavljajo na robovih ali stranicah geometrijsko oblikovanih polj, so prepuščeni propadanju, solinska polja pa se zaraščajo in so habitat za mnoge slanoljubne rastlinske in predvsem ptičje živalske vrste.

Slika 9: Pogled iz Seče na obalno ravnico Sečoveljskih solin (avtor: Tomaž Kralj)

PADNA: Slikovita gručasta, tesno pozidana vas v jugozahodnem delu Šavrinskega gričevja stoji na ozkem pomolu na robu slemena, ki se od nje strmo spušča v dolino. Pobočje južno od naselja je strmo, terasirano ter zasajeno z oljkami in vinsko trto, kar ustvarja linijske poteze omenjenih kultur, zasajenih po plastnicah. Za Padno je kot za večino ostalih slemenskih poselitev v Primorju značilna opazna lega v prostoru in strnjena zazidalna zasnova, ki sta tudi najbolj prepoznavni in obenem opredelilni za identiteto tega območja.

Slika 10: Pogled iz ceste v Korte proti zahodnem pobočju slemena, kjer stoji vas Padna

KOŠTABONA: Slemensko naselje na ozkem pomolu visi nad dolino reke Dragonje. S svojo zgradbo in oblikovanostjo domačij je kraj pomembna priča istrskega kmečkega stavbarstva ter nekdanjega življenja v Istri, kar mu daje posebno simbolno in asociacijsko vrednost.

Slika 11: Gručasta vas Koštabona na izrazitem slemenu (Koštabona ... , 2010)

HRASTOVLJE: Gručasta vas v Bržaniji leži sredi Hrastovskega dola, suhega nadaljevanja Rižanske doline. Nad vasjo stoji na apnenčasti vzpetini romarska cerkev sv. Trojice iz 12. ali 13. stoletja s taborskim obzidjem in daje širšemu območju veliko prepoznavnost zaradi te grajene prvine. Nezamenljivo identiteto pa utrjena cerkev ustvarja skupaj z markantnim kraškim robom, ki se dviga nad dolino. V rabi tal prevladujejo trajni travniki in vinogradi, sledijo jim njive in vrtovi, nekaj malega je sadovnjakov in oljčnih nasadov. Okrog utrjene cerkve se nekdanja kmetijska zemljišča zaraščajo ali so porasla z gozdnim drevjem.

PREM: Prem je prepoznaven po svoji legi na izpostavljenem slemenu nad okljukom reke Reke. Iz tega položaja je razviden obrambni značaj tega gručastega naselja. Jedro vasi je na sedlu med kastelnim Premskim gradom in veliko župnijsko cerkvijo, ki stoji nekoliko višje v primerjavi z gradom. Zložnejši predeli, primerni za obdelovanje, so predvsem nad vasjo in na terasah na vzhodnem pobočju. Ostala pobočja so zaradi strmine porasla. Veduta Prema pride v pogledu iz doline zelo do izraza zaradi lege na slemenu, pa tudi umeščenosti

cerkve in gradu na dveh nasprotnih koncih vasi, ki vizualno obvladujeta širšo okolico ter sta vidno izpostavljena.

7.3.2 Krajinski vzorci izbranih primerov

Krajinske vzorce je mogoče ugotoviti iz analiz krajin »v pogledu«[2] in letalskih posnetkov, s pomočjo katerih se analizira tlorisne prikaze. Rezultat prerisa letalskega posnetka omogoča vpogled v različne rabe tal in razčlenitev te rabe na različne plasti, ki dajo po eni strani osnovne informacije o razmerju polno – prazno oziroma odprto – zaprto, svetlo – temno (polno predstavlja volumen, ki se pojavlja v obliki gozda in naselbinskih teles, prazno pa ploskev, ki se pojavlja v obliki odprtih, kmetijskih površin, predvsem njiv in travnikov), po drugi strani pa informacijo o strukturnih vzorcih, ki temeljijo predvsem na parcelaciji zemljišča ter poselitvenih vzorcih.

Opis krajinskih vzorcev po enotah je povzet po Regionalni razdelitvi krajinskih tipov v Sloveniji (Marušič, 1998a,b). V opisu so zajeti samo tisti vzorci, ki se pojavljajo pri posameznih izbranih primerih.

7.3.2.1 Krajinski vzorci alpske regije

JULIJSKE ALPE – krajinski vzorci:

– alpske doline s kmetijsko rabo ravninskega dna (pašniki in travniki) in sklenjenimi gozdovi na pobočjih (triglavske doline – Kot, Vrata, Krma, Planica, Gornjesavska dolina, Trenta, Koritnica),
– območja vodotokov z vodnimi in obvodnimi pojavi (prodišča, suhe struge, nasutine, meandri, vršaji, hidrofilna vegetacija) – dolina Soče, Koritnice, Tolminke, Save Dolinke in Save Bohinjke, Pišnice, Radovne, Mostnice,
– območja dolinskih (Blejski kot in Bohinj) in visokogorskih jezer (Dolina Triglavskih jezer, Krnsko jezero) ter močvirnih in vlažnih rastišč (Zelenci),
– zgodovinska območja z vidnimi ostanki bojev iz časa soške fronte (rovi, strelski jarki, utrdbeni objekti, spominska obeležja) v visokogorskem svetu (Rombon, Čuklja, Kluže, Log pod Mangartom).

[2] Krajino največkrat dojemamo in zaznavamo iz človeške perspektive, se pravi jo odčitavamo oziroma opazujemo, medtem ko se gibljemo skoznjo. Tako se nam odpirajo zelo različni pogledi na krajinsko prizorišče, ki je lahko iz različno postavljenih očišč opazovalca bolj ali manj doživljajsko pestra. Od postavitve očišča opazovalca je tako odvisno, kakšen motiv bo v njegovem pogledu zaobjet, katere poteze krajine bo osamil in jih na podlagi tega analiziral. To je najbolj primaren način dojemanja in zaznavanja krajine, zato tovrstne analize krajine v pogledu predstavljajo prvo fazo ugotavljanja krajinskih vzorcev posameznih krajinskih prizorišč.

TRIGLAVSKO PREDGORJE

Kmetijski svet visokogorskih planin: območja kmetijske krajine planin s stanovi na morenah in pastirskimi stanovi nad Bohinjem in na Pokljuki, ki se pojavljajo na položnih prisojnih pobočjih in izravnavah morenskega izvora. Opredeljuje jih značilna razporeditev večinoma lesenih objektov, ki se uporabljajo v časovno omejenem pašnem obdobju. Značilen vzorec. Primer: Zajamniki.

Ozke alpske doline z mozaičnim površinskim pokrovom: alpske doline s kmetijsko (pašniki in travniki) izkoriščenim ravninskim dnom in prisojnimi položnejšimi pobočji (grbinasti travniki) ter sklenjenimi bukovimi in smrekovimi gozdovi na dvignjenih pobočnih delih. Spremljajo jih vodotoki z vodnimi in obvodnimi pojavi (prodišča, suhe struge, soteske; hidrofilna vegetacija). Značilen vzorec. Primer: Radovna.

Kmetijski svet gorskih kotlin: območje dolinskega alpskega jezera – jezerska kotlina z Bohinjskim jezerom ledeniško-tektonskega nastanka in kočno Ukanc, kjer je bilo prisotno kvartarno nasipavanje (morenski material). Redek vzorec. Primer: Bohinj z jezerom.

GORNJA DOLINA SOČE

Ozke gorske doline z mozaičnim površinskim pokrovom: območje reliefno razgibanih in globoko v visokogorski svet zarezanih ozkih koritastih dolin, ki so bile močno ledeniško preoblikovane (ledeniške nasutine). Doline kažejo močne procese, predvsem rečne erozije. Značilen vzorec. Primer: Log pod Mangartom.

KAMNIŠKO-SAVINJSKE ALPE – krajinski vzorci:

– območje prehodnega sveta na gozdni meji (Velika planina),
– območja kmetijskih površin v ledeniških dolinah s kočnami (Jezersko, Logarska dolina),
– območja visokogorskih kmetij – celkov (Jezersko, Logarska dolina).

ZAHODNE KAMNIŠKO-SAVINJSKE ALPE

Gorske samotne kmetije – celki: samotne kmetije s posestjo v enem kosu, ki so lahko razložene po prisojnih legah hribovja (Kokra, Sp. in Zg. Jezersko) ali pa razvrščene druga poleg druge ob rob pobočja (Zg. Jezersko). Značilen vzorec. Primer: Makekova domačija, Zgornje Jezersko.

Kmetijski svet ledeniških dolin s kočnami: svet, ki so ga v podnožju visokih in strmih gorskih območij ustvarile površinske vode in ledeniki. Zaradi obsežnosti nasutega gradiva in preperinskih plasti so bila oblikovana uravnana dna, na katerih se odvija ekstenzivna kmetijska raba (pašniki za drobnico). Travniškim površinam kontrastira gozdni okvir na reliefno vzpetem robu kočen. Redek vzorec. Primer: Ravenska kočna, Jezersko.

Kmetijski svet gorske kotline: travniške in pašniške površine, omejene z živicami ali lesami. Značilne so ostrvi kot način sušenja sena. Značilen vzorec. Primer: Ravno, Zgornje Jezersko.

VZHODNE KAMNIŠKO-SAVINJSKE ALPE

Gorske samotne kmetije – celki: v pretežno gozdnati krajini prisotne krčevine s pašniki in travniki ter zelo redke njive, oblikovane kot zaokrožena enota okoli samotne kmetije. To so celki, posebnost in znamenitost tega prostora. Nekateri med njimi, čeprav izjemni v svoji pojavnosti, se zaraščajo (npr. Klemenšek). Redek vzorec. Primer: celek pod Toplo.

Kmetijski svet uravnanega dna ledeniških dolin: alpske doline, ki prerežejo gorati svet, so rezultat delovanja ledenikov in hudournikov, tako da so se vzdolž njih izoblikovale bolj ali manj široke dolinske ravnice (Logarska dolina, Robanov kot, dolina Tople in Koprivna). Posamične mikroreliefne oblike, ki v območje vnašajo drugačnost, so posledica nestabilne matične osnove (dolina Lučnice). Značilen vzorec. Primer: Logarska dolina.

7.3.2.2 Krajinski vzorci primorske regije

PRAVE PRIMORSKE REGIJE – krajinski vzorci:
- – flišno gričevje (npr. Brda, Brkini)
- – kraška polja
- – goli kras
- – planotast svet s kraškimi pojavi
- – široke dolinske uravnave (na primer Vipavska dolina)
- – kraške gmajne

GORIŠKA BRDA

Vinogradniško gričevje: vzorec vinogradniškega gričevja Goriških brd označujejo svojevrstno oblikovane enote vinogradov. Te so sorazmerno majhne. Prekinjajo jih pasovi višjega rastlinja. Tako nastaja sorazmerno razgiban vzorec z mnogo spontanega rastja. Poselitev je na slemenih, bolj ali manj zgoščena s prvinami sredozemskega rastja, cipresami in cedrami ob pokopališčih ter cerkvah. Značilen vzorec. Primer: Vipolže.

Vinogradi: vinograde označuje delitev na sorazmerno manjše enote z vrstami vinske trte, ki so večinoma kratke in na terasah. Terase potekajo vzporedno, vendar od enote do enote značilno spreminjajo smer. Značilen vzorec. Primer: Vinogradi pod Medano.

KRAS

Njivski kraški svet: območja ugodnejših talnih razmer, kjer nekoliko debelejši sloji prsti omogočajo ureditve njiv. Značilen vzorec.

Vinogradi na uravnavah: območja debelejšega sloja prsti, ki omogoča ureditev za Kras tipičnih oblik vinogradov. Značilen vzorec.

Njive v vrtačah in dolih: zaradi bogatega sloja prsti na dnu vrtač in dolov se v njih večinoma še ohranja tradicionalna raba. Redek vzorec.

Kraška gmajna: s pretežno pionirskimi vrstami zaraščajoče se revne, skalnate površine, kjer prevladujejo črni bor samosevec, navadni brin in v jesenskem času izjemno opazen ruj. Značilen vzorec.

Krajino označujejo obsežni vinogradi, na katerih se prideluje teran. Mehkejše reliefne oblike kažejo na mehkejšo kamenino, hkrati pa je v krajinski sliki še veliko pravega krasa (Dutoveljsko-Tomajski Kras).

SLOVENSKA OBALA

Soline: vzorec izrabe plitvin na prehodu kopnega in morja z značilnimi pravilno geometrijsko oblikovanimi solinskimi polji in zapuščenimi solinarskimi hišami. Opuščena solinska polja so prepuščena naravnim spremembam in zaraščanju z različnimi obmorskimi travami, ki ustvarjajo mehke linije v prostoru. Redek vzorec. Primer: Sečoveljske soline.

Osapska dolina: dolina je sorazmerno preoblikovana, saj je dolinski del v kmetijski izrabi. Pod kraškim vdorom Osapske stene stoji strnjena vasica, ki v dolini ustvarja visoko stopnjo harmoničnosti.

SLOVENSKA ISTRA

Krajinske posebnosti*:* razgaljen kraški rob s terasasto oblikovano sadjarsko-vinogradniško krajino in poselitvijo je sestavljena krajinska zgradba. Oblike poselitve s svojimi legami in oblikami so območja velike vidne izraznosti (Padna, Koštabona ...). V zgornjem delu doline Rižane izstopa cerkev sv. Trojice v Hrastovljah z izrazito pričevalno simboliko.

Kmetijski svet v terasah s strnjenimi naselji na slemenih: na ožjih slemenih, ki kot pomoli visijo nad dolinami, se na njihovem robu pojavljajo strnjena gručasta naselja**.** Na manjših strminah se pod vasjo pojavljajo obdelovalne terase, ki se vse bolj zaraščajo. Terase postopoma prehajajo v gozd. Značilen vzorec. Primer: Padna.

Skalni rob: Prehod trde apnenčaste kamenine v mehko karbonatno kamenino ustvarja razgaljen kraški rob. Na strmih pobočjih pod kraškim robom je ustvarjen značilen prehod gozdnega sestoja v terasasto preoblikovana pobočja, ki v spodnjem delu prehajajo v ravninski del z intenzivnejšo kmetijsko proizvodnjo. Vzorec zaznamujejo vasi z dominanto, ki se s svojo obliko prilagajajo reliefu in smerem v prostoru. Značilen vzorec. Primer: Kraški rob s Črnim Kalom.

SUBDINARSKE PRIMORSKE REGIJE – krajinski vzorci:

– kraške gmajne,
– slepe doline (podnožje Brkinov),
– suhi doli (Matarsko podolje),
– flišno gričevje (Brkini),
– obrečne ravnice (Vremsko polje).

DOLINA REKE IN BISTRIŠKO

Krajinske posebnosti doline Reke: V dolini je kar nekaj dediščinskih objektov, ki jih imamo zaradi njihovega položaja v prostoru za pomembne krajinske sestavine, na primer Prem z izredno lego in razporeditvijo cerkve ter graščine na dveh robovih vasi (nad kanjonom Reke). Ponekod ozko in temačno dolino reke Reke od Ilirske Bistrice do Škocjanskih jam prekinjajo pogledi velike krajinske privlačnosti, na primer na Prem, Vremski Britof.

BRKINI

Krajinske posebnosti Brkinov: privzdignjen hrbet mehke kamenine sredi kraškega sveta je že sam po sebi nenavaden. Manjše slepe doline v južnem podnožju Brkinov je ustvaril stik mehkih kamenin s krasom Matarskega podolja. Nenavadnost teh slepih dolinic je ta, da je v njih tekoča voda – potoki. Nasproti okoliškemu zemljišču so sorazmerno globoko vgreznjene. Vzorec poselitve mu daje sredozemski značaj, rastlinje pa je že tipično celinsko.

Kmetijski svet na pobočju s poselitvijo na slemenih: krajinsko značilna poselitev na slemenih, grebenih ali kopastih hrbtih. Značilen vzorec. Primer: Slivje.

Kmetijski svet na pobočju: zaradi razgibanega terena je za kmetijsko obdelavo nujno potrebno terasiranje zemljišč, na katerih so poleg njiv predvsem sadovnjaki. Značilen vzorec.

Sadovnjaki na pobočjih: številna območja sadovnjakov, predvsem sliv in jablan, ki se v zadnjem času obnavljajo v občutnem obsegu. Značilen vzorec.

7.4 PRIMERJAVA KRAJINSKIH IN POSELITVENIH VZORCEV IN RAZVRŠČANJE V POSAMEZNE TIPE KRAJIN

Analiza krajinskih vzorcev se, kot že rečeno, opravi na dveh izbranih krajinskih tipih, alpskem in primorskem. Izbor teh dveh regij je temeljil predvsem na tem, da sta ti dve regiji splošno priznani kot »slovenski«, na kar je vplivalo tudi dejstvo, kakor povzame Kučan (1998: 164–165), da se predstavljanje Slovenije oklepa najstarejših simbolov in še vedno oziroma ponovno vzpostavlja Slovenijo zgolj kot deželo med morjem in Alpami (ta oznaka se oziroma se je večkrat pojavljala kot naslov turističnih publikacij). Dalje pravi, da Triglav in morje v grbu dodelita Gorenjski in Primorski nekakšen status uradnih slovenskih

krajin (Kučan, 1998: 165). Vse to kaže, da se je celotna podoba Slovenije gradila na posebej izbranih simbolih, ki so reprezentativni zanjo, in posledično vplivala tudi na oblikovanje identitete Slovencev. Ta dva tipa sta tako skozi zgodovino postala sredstvo za istovetenje ljudi z narodovim ozemljem na najširši ravni.

Znotraj teh dveh regij najdemo zelo raznolike krajinske vzorce, ki sem jih v prvi fazi analize preverila s pomočjo fotografij, na podlagi katerih sem prišla do abstraktnega prikaza teh vzorcev v risbi, v drugem koraku pa sem jih preverila še v tlorisnih prikazih, prav tako s pomočjo abstrakcije, ki je privedla do tega, da sem lahko izbrana krajinska tipa označila z nekaj tipičnimi vzorci krajine in vzorci poselitve.

Slika 12: Ilustrativni primer prikaza fotografije, ki služi kot »vmesnik« med zaznavo krajine in skico prizorišča (Promet ... 2010)

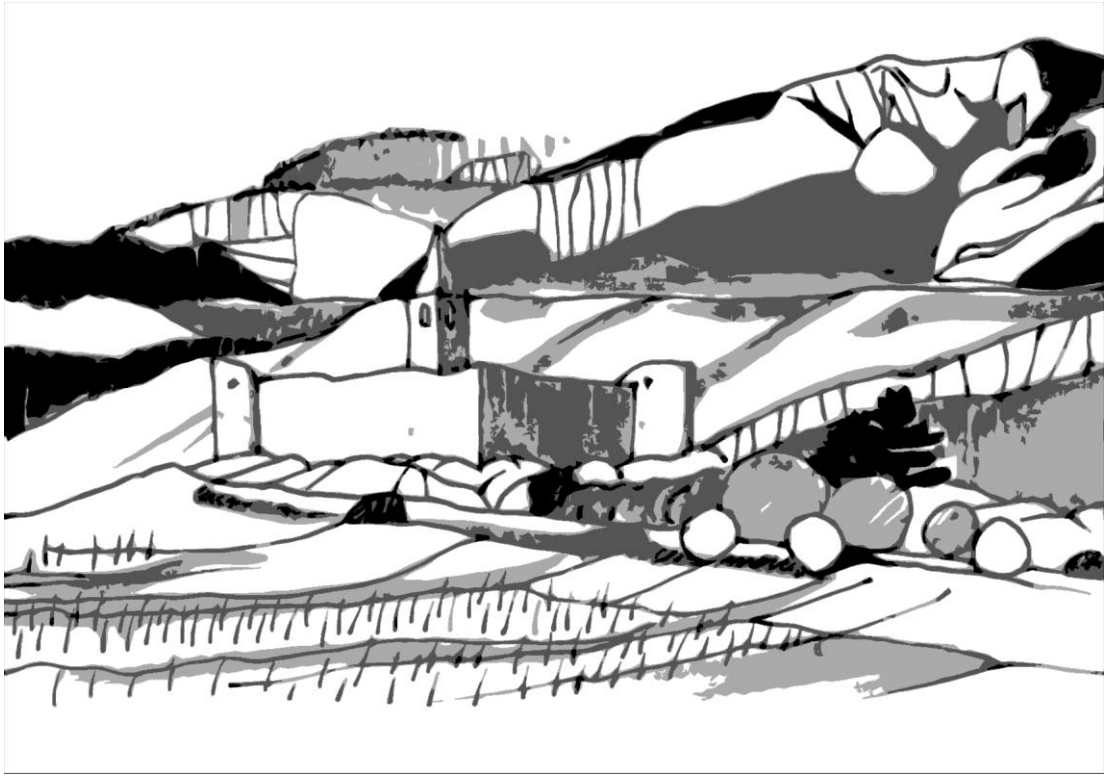

Slika 13: Ilustrativni primer prikaza v skici ugotovljenih krajinskih in poselitvenih vzorcev »v pogledu«.

Posebnosti in značilnosti posameznih primerov krajin znotraj krajinskih tipov se lahko razbere že iz analiz krajinskih vzorcev »v pogledu«, ki so v prilogah A1 (Alpska regija) in A2 (Primorska regija). V prvi fazi likovne analize se ta osredotoči na fotografije krajine, ki so posebej izbrani in uokvirjeni izseki iz drugače nezamejenega krajinskega prostora. Na podlagi izbranih fotografij se krajinske vzorce krajinskih prizorišč likovno razčleni in spozna iz krajinskih motivov, ki pa morajo biti dovolj velikega obsega, če naj se iz njih razbere tudi krajinske vzorce, ki jih tvori predvsem raba tal z navezavo na ustrezno prilagoditev oblikovanosti površja.

V prilogi B1 in B2 so posamezni primeri analizirani preko aerofoto letalskih posnetkov, se pravi v tlorisu. V tlorisnih analizah se nam že razkrije objektivnejši pogled na krajino, predvsem pa pride do izraza ustroj zgradbe in delovanja krajine, še posebej preko analize rabe tal, ki jo iz takih posnetkov lažje odčitamo in analiziramo. Še prej pa se v tlorisu krajino razčleni na osnovne likovne prvine, kot so svetlo – temno, točka, linija in oblika. Glavna nosilna elementa kompozicije tu tvorijo gmote, ki jih predstavljajo naselbinska telesa in gozd ter odprt prostor, ki je nosilec svetlin in praznin. Predvsem pri primerih primorske regije pridejo do izraza različno oblikovani strukturni vzorci, in sicer zaradi vidno bolj izpostavljene parcelacije zemljišč, ki je posledica pestrejše rabe tal, ter posledično bolj členjene krajinske podobe. Ker pa se zgolj po oblikotvornih lastnostih krajinskega ustroja ne da v celoti proučiti, je bila prikazana tudi analiza rabe tal, ki je vzeta iz Geopedie (Geopedia, 2010). Tako je bilo lažje določiti in spoznati oblikovanost in način manifestiranja krajinskih vzorcev v izbranih primerih krajin. Raba tal je dala v kombinaciji

z oblikovanostjo površja (ki je prav tako vzeta iz Geopedie) končno in hkrati zelo pomembno informacijo o pojavnosti ter obliki krajinskih vzorcev, ki hkrati tvorijo značaj določene krajinske enote. Analize krajinskih vzorcev v pogledu, tlorisne analize, analize morfologije in kombinacije reliefa ter rabe tal privedejo do skice v perspektivi; iz njih se izlušči skico oziroma prikaze skic, ki opišejo tipično alpsko oziroma primorsko krajino. V teh skicah so združene temeljne skupne značilnosti, ki omogočajo uvrstitev krajine v tipološko skupino. Prikazane so v prilogi C1 (alpski krajinski tip) in C2 (primorski krajinski tip). Pomembno je poudariti tudi, da so v tlorisni preveritvi krajinskih vzorcev izbrani taki izseki primerov krajinskega prostora, pri katerih so najbolj razvidne temeljne značilnosti, ki tvorijo, če naj tako rečemo, zaključen, celovit izsek krajinske enote in krajinske vzorce, ki jih lahko razberemo znotraj nje.

V zadnji prilogi D pa je opravljena analiza sestave tal preko prostorskih izsekov, ki prikazujejo tudi posebnosti reliefa. Ti dopolnjujejo abstrahirane prikaze krajinskih in poselitvenih vzorcev v tlorisu.

Ilustrativni primer prikaza preveritve krajinskih in poselitvenih vzorcev je prikazan na primeru Hrastovelj, ki je v slovenski Istri pod kraškim robom.

Slika 14: Vzorčni primer letalskega posnetka (DOF) Hrastovelj (Geopedia, 2010)

Slika 15: Razmerje med volumnom, ki predstavlja gozd in naselbinsko telo, in ploskvijo, ki predstavlja odprta zemljišča

Slika 16: Strukturni vzorci poselitve in parcelacije zemljišč

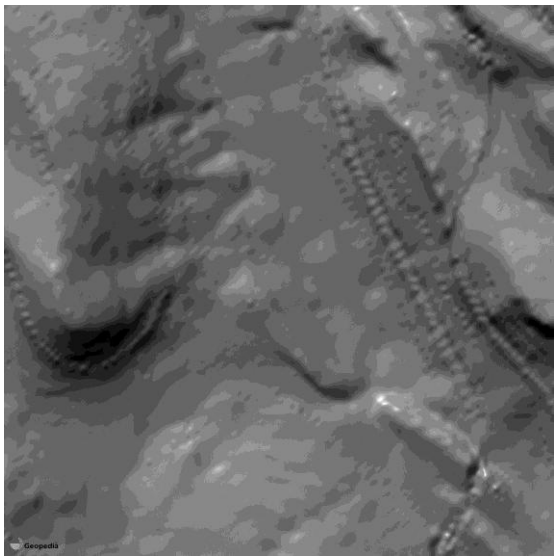

Slika 17: Oblikovanost površja (Geopedia, 2010)

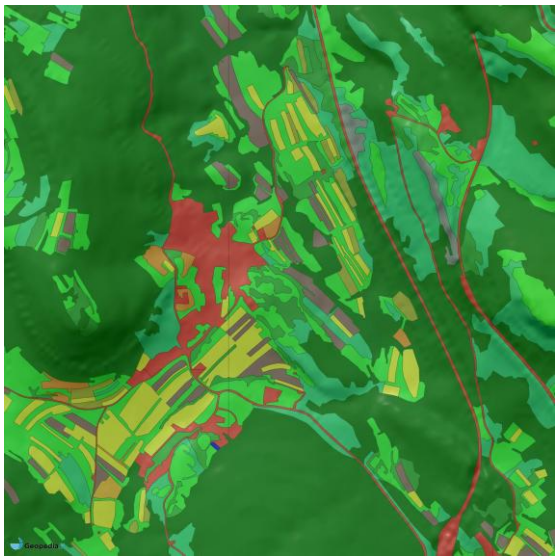

Slika 18: Raba tal v kombinaciji z reliefom (Geopedia, 2010)

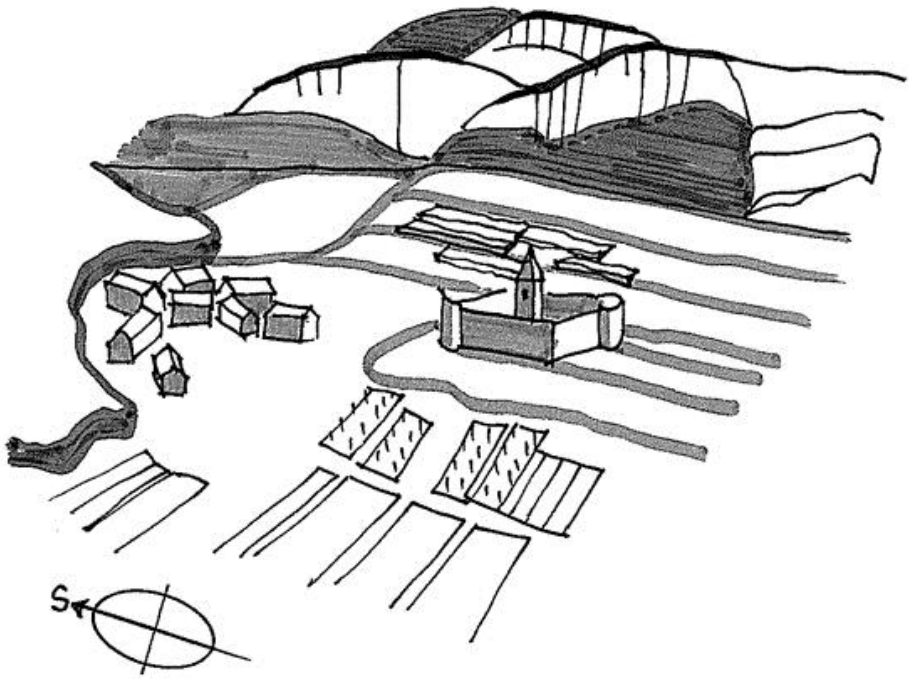

Slika 19: Skica v perspektivi

Vse likovne analize so, kot že rečeno, podprte z znanstvenoraziskovalnimi analizami (rabe tal, oblikovanosti površja – reliefa in analizo združbe tal, ki je v največji meri pogojena z geolitološko osnovo), katerih rezultat so opisni in grafični prikazi v obliki tematskih skic in modelnih prikazov območja. Te analize osvetljujejo razumevanje delovanja kulturnih krajin v izbranih območjih. V prilogah D1 in D2 se abstrahirani tlorisni podobi območij pridružijo še prostorski izseki, ki označujejo posebnosti reliefa in sestave tal v širšem območju (prikazani v sliki 18 in 19).

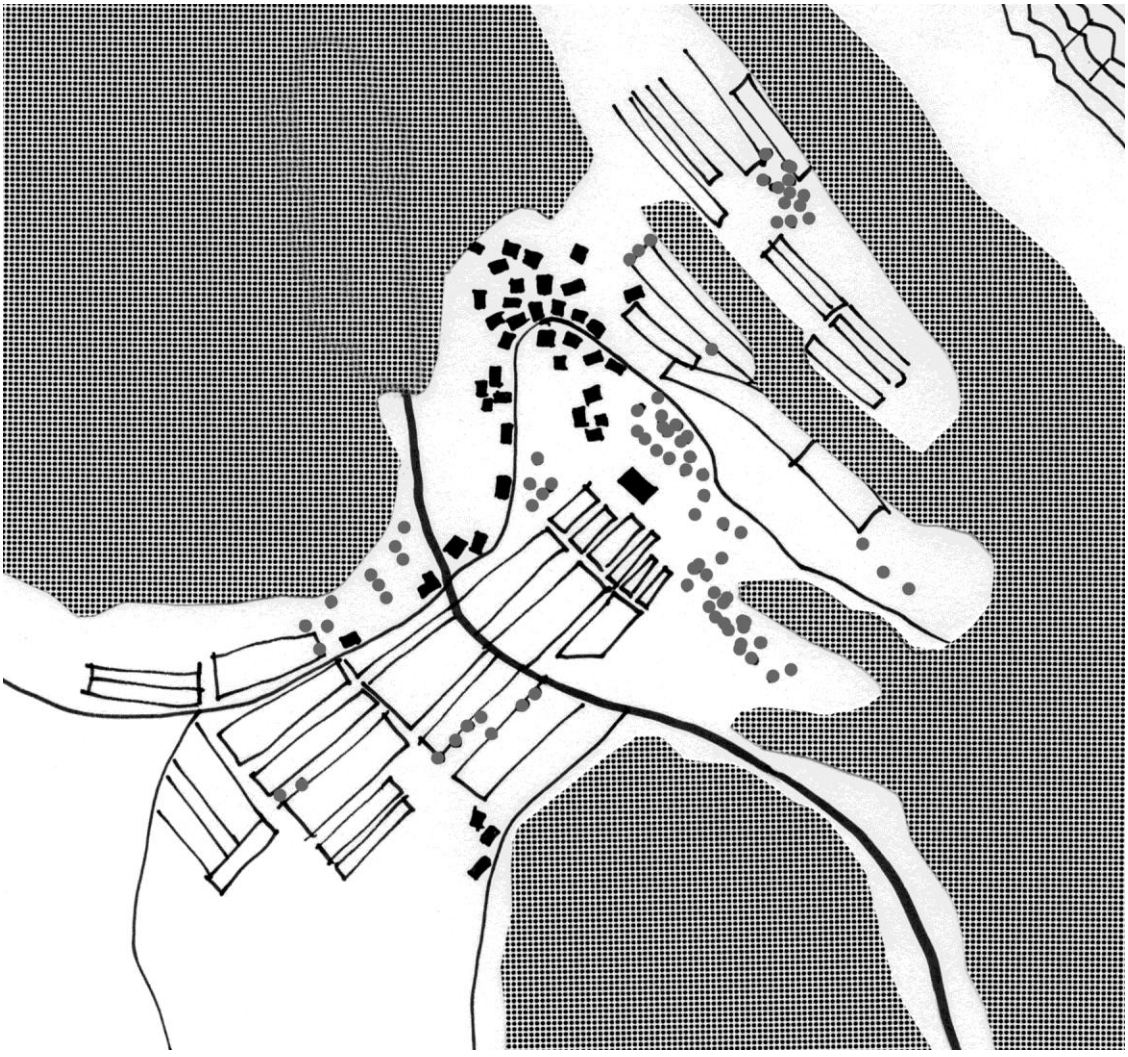

Slika 20: Abstrahiran tlorisni prikaz območja na primeru Hrastovelj

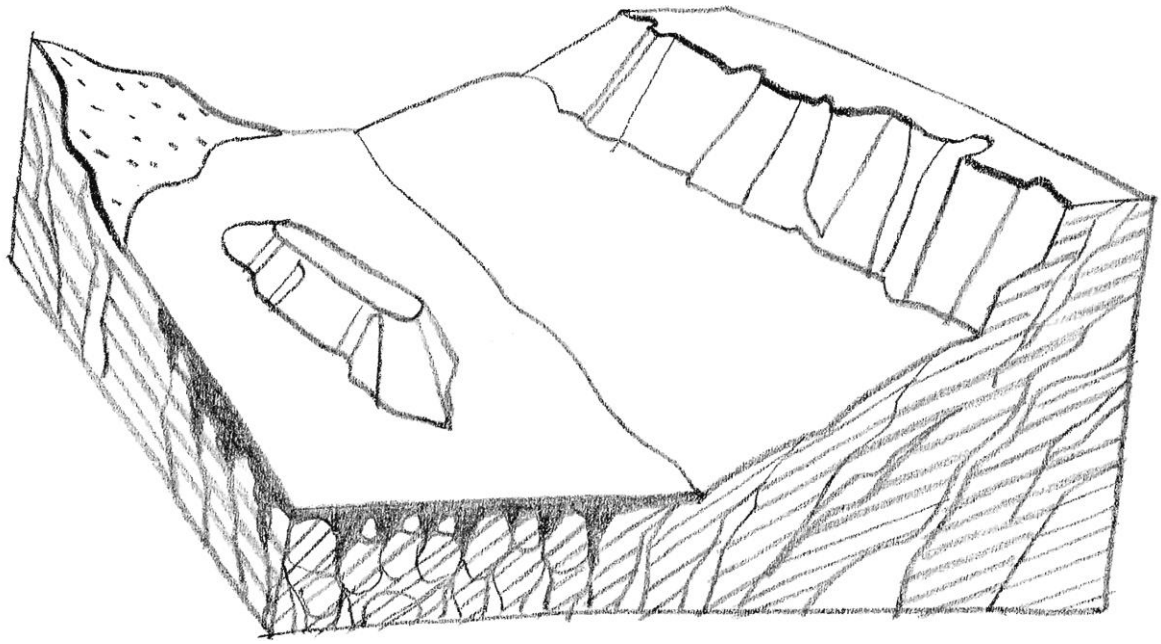

Slika 21: Vzorčni primer modela reliefa in sestave tal v Hrastovljah

V vizualno privlačnih prizoriščih krajinski elementi niso razporejeni po naključju, temveč imajo za to svoje ozadje in vzroke. Osnovni namen oziroma funkcija tradicionalnih kulturnih krajin je izkoristek naravnih danosti za eksistencialne potrebe prebivalstva v obliki kmetijstva, poleg tega pa imajo take krajine tudi prijeten vizualni vtis. Zunanjo podobo neke krajine tako v prvi vrsti pogojuje funkcija (delovanje) določenega krajinskega sistema.

V poglavju 7.4.4 so prikazani še tipični vzorci v grafični obliki kot povzetek oziroma rezultat vseh do tedaj opravljenih analiz. Ti vzorci najbolj izrazito opredeljujejo identiteto alpskega in primorskega krajinskega tipa na podlagi analiz posameznih izbranih primerov.

7.4.1 Primerjava zastopanosti izjemnih krajin po krajinskih tipih

V tem poglavju je informativno opravljena analiza zastopanosti izjemnih krajin po krajinskih tipih, saj izjemne krajine kot ohranjen primer tradicionalnih oblik bivanja in pridelovanja pričajo o pretekli, tradicionalni obliki krajinskih vzorcev, ki opredeljuje prepoznavnost posameznih krajinskih enot. Na tej prepoznavnosti bi bilo smiselno v prihodnosti graditi nove krajinske in poselitvene vzorce, se pravi z navezavo na stare primere krajinskih in poselitvenih vzorcev, ki nastopajo še v bolj ali manj ohranjeni takratni obliki in delovanju.

Tipe krajin označujejo različne reliefne oblike in oblike rabe prostora oziroma površinskega pokrova. Preplet teh dveh značilnosti privede do oblikovanja tipov in

uvrščanja izjemnih krajin v tipološke skupine. V tej tipologiji so zajete najpomembnejše, opredelilne značilnosti krajinske zgradbe.

Oblike rabe tal v tradicionalnih kulturnih krajinah povejo veliko o strukturnih vzorcih krajine, ki se prilagajajo različnim reliefnim oblikam. Odvisni so predvsem od tehnike pridelovanja, pa tudi družbenih razmer, v katerih nastanejo. Predvsem pa so odraz človekovega prilagajanja naravnim razmeram ali nadgradnje le-teh.

Za krajinske vzorce izjemnih krajin je predvsem značilno, da so izraziti in se največkrat tudi enkratno pojavljajo, vendar se lahko znotraj njih pojavljajo tudi tipične in vzorčne poteze, kar vse ustvarja vtis večje prepoznavnosti.

Izjemne krajine primorske regije se v primerjavi z alpsko pojavljajo v več različnih krajinskih tipih. Na tak rezultat vplivajo morfološke značilnosti (manj omejitev naravnih dejavnikov glede bivanja in (pri)delovanja), po drugi strani pa raba tal, ki z navezavo na reliefne oblike ustvarja značilne strukturne vzorce v krajinski zgradbi. Raba tal v primorski regiji ima tako širši spekter pojavnih oblik in je bolj raznolika. Nasprotno pa so reliefne oblike alpske regije bolj mogočne, skrivnostne in dramatične. Na splošno so morfološke oblike alpske regije bolj kontrastne (dolinski svet v kombinaciji z visokogorjem ustvarja večje razlike v razponu nadmorskih višin), večjega merila, s čimer ustvarjajo impresivnejši vtis krajinskega prizorišča. Ker so izjemne krajine v večini primerov reprezentativne za vsako posamezno regijo oziroma je reprezentativnost eno od meril, na podlagi katerega se uvršča krajine med izjemne, iz njihovih pojavnih oblik lahko ugotovimo temeljne značilnosti posameznih krajinskih tipov.

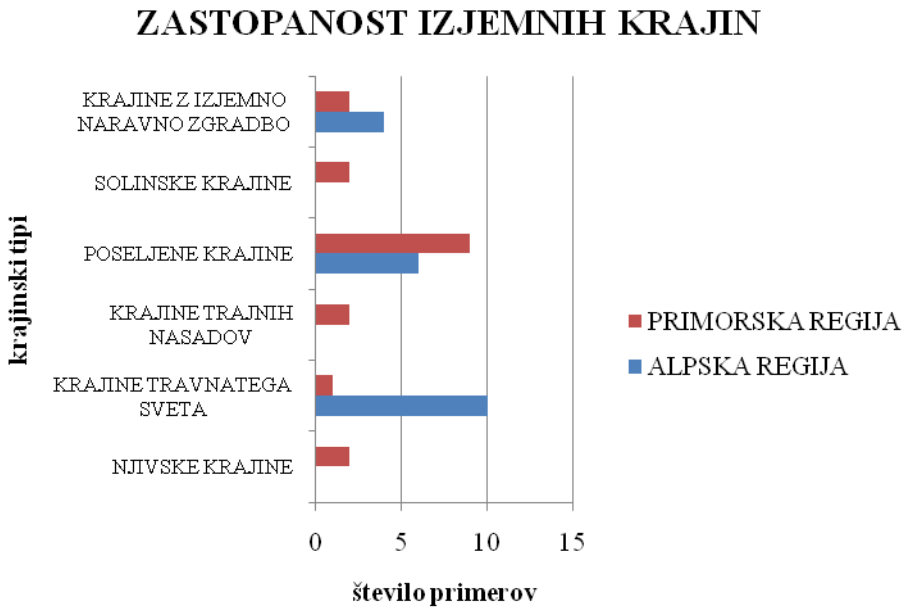

Slika 22: Prikaz zastopanosti primerov izjemnih krajin po krajinskih tipih na širši, splošnejši ravni

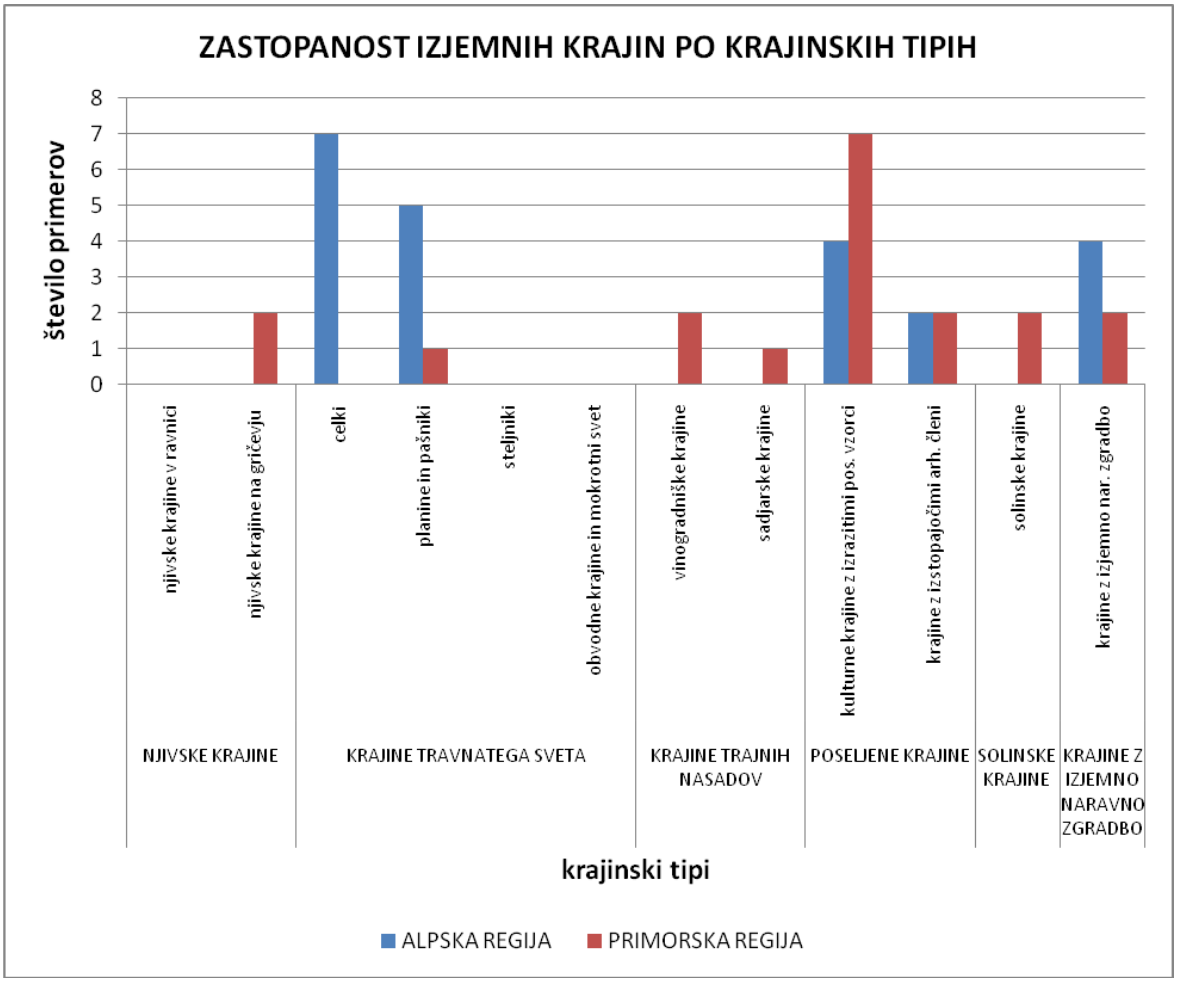

Slika 23: Prikaz zastopanosti primerov izjemnih krajin v podrobnejši členitvi po krajinskih tipih

Zastopanost izjemnih krajin v alpski in primorski regiji pokaže, da v alpski regiji prevladujejo izjemne krajine v obliki celkov in planin[3].

Za primorsko regijo pa je značilno, da prevladujejo krajine z izrazitimi poselitvenimi vzorci, se pravi poseljene krajine.

Krajine primorske regije se pojavljajo v več različnih tipih krajin, kar kaže na večjo kulturno pestrost zgradbe krajine in posledično tudi večjo pestrost različne antropogene oblikovanosti krajinskih vzorcev. Zastopane so razmeroma enakomerno, samo v primeru tipa poseljenih krajin je njihov delež prevladujoč (kulturne krajine z izrazitimi poselitvenimi vzorci). Tak rezultat je očiten že v vidni zaznavi in kaže na večji spekter pojavnosti krajinskih strukturnih vzorcev v primorski regiji, saj so ti posledica zelo

[3] Uvrstitev posamezne izjemne krajine v določen krajinski tip je sicer tudi subjektivno pogojena, predvsem pa je razvrščanje odvisno od tega, kaj je v posamezni krajini najizrazitejše, posebno, izstopajoče in obenem za krajino prepoznavno.

raznolike rabe tal, ki je v končni fazi mogoča zaradi lastnosti oblikovanosti površja ter geološke zgradbe krajine. V alpski regiji se zaradi podnebnih in reliefnih omejitvenih dejavnikov niso mogli razviti podobni vzorci. Značilni krajinski in poselitveni vzorci alpskega krajinskega tipa so se lahko razvili šele z upoštevanjem in maksimalno izrabo naravnih, prej omenjenih dejavnikov. Nasploh pa je kulturna krajina primorske regije pestrejša, saj ima večje število prvin in pojavov ter oblik prvin in pojavov.

Preglednica 1: Zastopanost primerov (izjemnih) krajin po posameznih krajinskih tipih (Hudoklin in Simič, 1997)

ZASTOPANOST PRIMEROV (IZJEMNIH) KRAJIN PO POSAMEZNIH KRAJINSKIH TIPIH			
TIP KRAJINE		**ALPSKA REGIJA (primeri)**	**PRIMORSKA REGIJA (primeri)**
NJIVSKE KRAJINE	njivske krajine v ravnici		
	njivske krajine na gričevju v prepletu s travniki in gozdovi		Izola, **Šmartno v Brdih**
KRAJINE TRAVNATEGA SVETA	celki	Jekel, **Jezersko**, Macesnik in **Klemenšek**, Robanov Kot, Matkov Kot, **Topla**	
	planine in pašniki	Javornik, Uskovnica, Voje, **Zajamniki, Velika planina**	Lipica
	steljniki		
	obvodne krajine in mokrotni svet		
KRAJINE TRAJNIH NASADOV	vinogradniške krajine		Dutovlje - **Tomaj**, Sveto pri Komnu, **Slivje***
	sadjarske krajine		Brkini, Goriška Brda, Vipavska Brda
POSELJENE KRAJINE	kulturne krajine z izrazitimi poselitvenimi vzorci	Drežnica, Rut, Grant, Stržišče	**Črni Kal – Hrastovlje (Osp)**, Koprsko in slemenska poselitev - **Koštabona**, Krkavče, **Padna** in **Šmartno**, Rožar pri Tinjanu
	krajine z izstopajočimi arhitekturnimi členi	Koprivna, **Studor**	Marija Snežna pri Gočah, Marija Snežna (Podgorski Kras), **Prem***
SOLINSKE KRAJINE			**Sečoveljske soline**, Strunjanske soline
KRAJINE Z IZJEMNO NARAVNO ZGRADBO		**Bohinj, Log pod Mangartom, Zgornja Radovna*, Logarska dolina**, Trenta	Škocjanske jame, Vrtača pod Čebulovico

S poudarjenim tiskom so označeni primeri izjemnih krajin, ki se jih analizira v pričujoči nalogi, z zvezdico pa primeri, ki sicer niso uvrščeni na seznam izjemnih krajin[4], vendar se jih vseeno obravnava in se jih da prav tako uvrstiti v to tipologijo na podlagi temeljnih značilnosti kombinacije reliefnih oblik ter oblik rabe tal.

[4] Slovenija ima veliko število izjemnih krajin. Zunaj tega seznama je še veliko prizorišč, ki bi jih lahko označili kot izjemna.

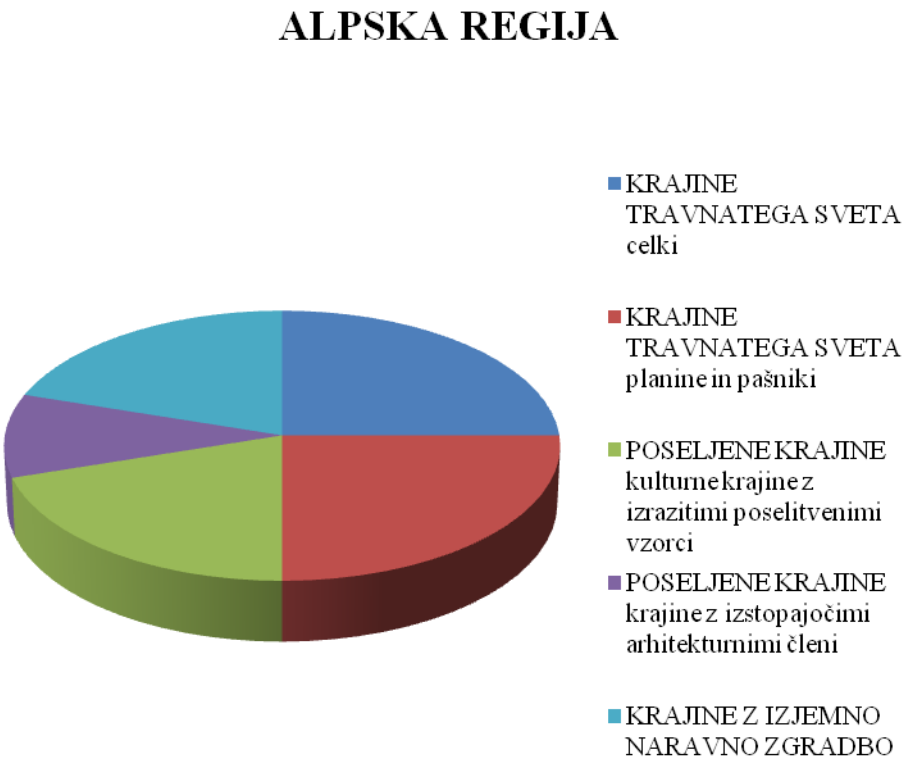

Slika 24: Prikaz približnega deleža pojavljanja izjemnih krajin v alpski regiji znotraj posameznih krajinskih tipov

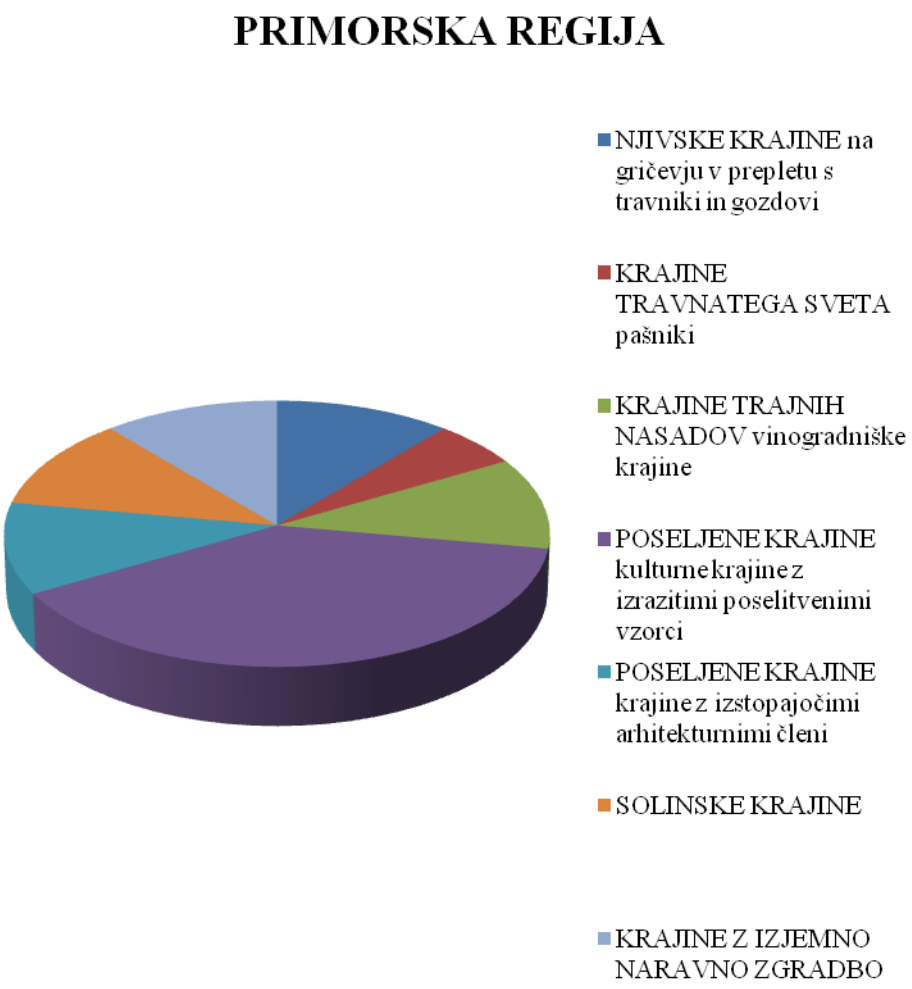

Slika 25: Prikaz približnega deleža pojavljanja izjemnih krajin v primorski regiji znotraj posameznih krajinskih tipov

7.4.2 Primerjava značilnosti sestave tal kot podlage za rabo tal in velikost ter obliko parcelacije

Stritar (1990) ugotavlja, da pedosekvence s kategorijami zemljišč tvorijo zaključene geografske celote, navadno znotraj naravnih regij, in opredeljujejo tip krajine. Nadalje pravi, da so za posamezne združbe tal, ki jih imenuje tudi pedosekvence, med drugim značilne tudi oblike oziroma delitve zemljiških parcel. Način parcelacije je predvsem odraz socialno-ekonomskih odnosov, v njeni obliki pa se zrcali tudi kakovost tal. Stritar (1990: 137) predvsem opozarja, da je velikost parcel v veliki meri odvisna od kakovosti tal oziroma možnosti za pridobivanje hrane. To pomeni, da je človek bolj drobil kakovostnejše dele ruralnega prostora in rezultat tega ravnanja se kaže v bolj razkosanem ter razdrobljenem njivskem svetu. To danes ovira pridelovanje hrane po načelih gospodarnega pridelovanja.

Poleg kakovosti tal pa odločujoče vpliva na obliko parcel tudi relief. Na ravnem svetu se pojavljajo njive pravilne, podolgovate oblike, na razgibanem pa zaradi prilagajanja reliefu nepravilne, grudaste oblike. Zemljiška razdelitev na delce (na primeru Studorja, ki nima najkakovostnejše talne odeje) pa je lahko tudi nasledek drobljenja posesti in dokaz stare naselitve. Travnat svet ima pogosto grudičasto parcelacijo v obliki paralelograma z enakimi ali podobnimi stranicami. Značilno za to obliko parcelacije je, da so parcele večje kot na njivskem svetu. Plitva talna odeja gorskih pašnikov tudi nakazuje obliko parcel poligonalnih oblik, na katerih v tem primeru prevladujejo rendzine. Pašniki se pojavljajo predvsem na prisojnih, manj strmih legah s plitvo prstjo. Podobna parcelacija se kaže tudi na temenih hribov, kjer srečujemo celke. Posebnost v zemljiški delitvi senožetne planine Zajamniki pa so podolgovate parcele, ki potekajo vzdolž rahlo ukrivljenega pobočja po celi dolžini gozdne krčevine, ki je namenjena paši živine, pripadajoč vsakemu od stanov posebej. Kulturne terase v območju fliša, ki se pojavlja večinoma v primorskem krajinskem tipu, nakazujejo prerigolana tla, ki jih na primer na sosednjih apnencih in dolomitih v alpskem krajinskem tipu ni mogoče zaslediti.

V alpskem krajinskem tipu tako prevladujejo trde, v primorskem pa mehke karbonatne kamnine. Mehke ustvarjajo odlične pogoje za sadjarstvo in vinogradništvo, kar je prevladujoča raba teh sadjarskih in vinogradniških območij (Brda, Brkini, slovenska Istra in priobalno območje). Značilno za ta območja je, da se najkakovostnejša tla pojavljajo na južnih ekspozicijah gričevnatega sveta. »V dolinah se pojavljajo mokri travniki, na iztekih evtrična rjava tla oziroma njivski svet, na prehodih pobočij sadovnjaki in nad njimi vinogradi. Na severnih legah pa se pojavlja od slemena do dolinskega dna gozd in so severne lege bolj redko obdelane« (Stritar, 1990: 149). Terasasti antropogeni posegi na flišu se skladno spajajo z okoljem in ustvarjajo bolj kulturen ter urejen videz krajine.

Trde karbonatne kamnine zavzemajo alpsko regijo. Stritar kot posebnost v primorski regiji navaja en rajon na tej pedosekvenci, in sicer rajon kraškega terana (Tomaj). Za Tomaj so značilni predvsem krajinski vzorci v obliki teras, ki zadržujejo skromno zemljo na teh površinah. Na apnencih in dolomitih v alpskem svetu prevladujejo gozdovi zaradi velikih razlik v nadmorskih višinah in pogosto plitva tla, medtem ko so izkrčene površine v gorskem svetu namenjene travnikom in pašnikom. Značilno za alpski svet je, da se pojavljajo v njem melišča in travniki na morenah. Razgiban relief preprečuje večjo rabo tal

za kmetijske namene. Redke njive se prilagajajo v terasastih formah heterogenemu svetu (primer Studor). Na strmem reliefu so pašniki in travniki na plitvih tleh (rendzine) oziroma gozd (primer Zajamniki).

Modelni prikaz območja, ki označuje posebnosti reliefa in sestave tal v širšem območju z velikostjo ter obliko parcel v spremljajočih abstraktnih tlorisnih risbah, je v prilogi D1 (alpski krajinski tip) in D2 (primorski krajinski tip).

7.4.3 Lega in oblika grajenih prvin

Preglednica 2: Poselitveni vzorci krajin alpske regije

POSELITVENI VZORCI KRAJIN ALPSKE REGIJE			
Lega naselij znotraj širše makroreliefne tvorbe	**Lega naselij znotraj ožje mikroreliefne tvorbe**	**Oblika naselij**	**Primeri**
POSELITEV V DOLINI V ALPSKEM GOROVJU		poselitev v obliki strnjenih manjših naselij	Log pod Mangartom, Studor
		poselitev v obliki posamičnih razpršenih kmetij (razloženo naselje)	Logarska dolina, Zgornja Radovna
	poselitev na pobočju	poselitev v obliki celkov	Topla
POSELITEV NA SLEMENU V ALPSKEM GOROVJU		poselitev v obliki celka	Klemenšek
POSELITEV V KOTLINI V ALPSKEM GOROVJU	poselitev v naravnem amfiteatru ob robu pobočja	poselitev v obliki celkov	Zgornje Jezersko
POSELITEV NA PLANOTI V ALPSKEM GOROVJU		poselitev v obliki planšarskega naselja	Velika planina
POSELITEV NA MORENSKI TERASI V ALPSKEM GOROVJU	Poselitev na rahlo ukrivljenem pobočju	poselitev v obliki senožetne planine s stanovi	Zajamniki

Preglednica 3: Poselitveni vzorci krajin primorske regije

POSELITVENI VZORCI KRAJIN PRIMORSKE REGIJE			
Lega naselij znotraj širše makroreliefne tvorbe	**Lega naselij znotraj ožje mikroreliefne tvorbe**	**Oblika naselij**	**Primeri**
POSELITEV NA POBOČJU IN SLEMENU NA SREDOZEMSKEM GRIČEVJU		poselitev v obliki gručastih vasi	Padna, Koštabona, Prem, Slivje
		razloženo naselje z gručastim trdnjavskim jedrom	Šmartno
POSELITEV V DOLINI SREDOZEMSKEGA GRIČEVJA	lega v suhem dolu, romarska cerkev na vzpetini	gručasta vas	Hrastovlje
	lega na prisojnem pobočju pod kraškim udorom Osapske stene	gručasta vas	Osp
POSELITEV NA OBALNI RAVNICI NA SREDOZEMSKI RAVNINI		poselitev v obliki posameznih solinarskih hišic	Sečoveljske soline
POSELITEV NA RAVNIKU NA SREDOZEMSKI PLANOTI	lega na J in JV vznožju manjšega griča	poselitev v obliki razpotegnjenega gručastega naselja	Tomaj

Položaj in oblike poselitve veliko povejo o krajinski oblikovanosti površja, v katero so umeščena naselbinska telesa. Iz njihovega položaja je razviden tudi njihov širši pomen za obdajajočo okolico, predvsem ali gre za obrambni (slemenska poselitev na primer) ali utilitarni vidik (obalna ravnica na primer). Poselitev alpske regije je v primerjavi s primorsko bolj razpršena in manjših razsežnosti. Kot kaže tabela, v primorski regiji prevladujejo gručasta naselja, najbolj izrazita in izstopajoča so tista na slemenih. Slemenska poselitev se sicer pojavlja tudi v alpski regiji, vendar ne tako pogosto. V tem primeru gre za samotno kmetijo, ki ima izjemno lego v prostoru (celek Klemenšek). Poudarek poselitvenim vzorcem alpske regije daje predvsem strešni naklon, medtem ko v primorski regiji pridejo bolj do izraza stranice (fasade) hiš, ki zaradi manjšega strešnega nagiba delujejo zelo ploskovno.

7.4.4 Skupne značilnosti primerov krajin znotraj krajinskih tipov

Opis skupnih značilnosti krajin je skupen povzetek opravljenih analiz v prilogah na koncu vseh poglavij.

V alpskem krajinskem tipu kulturne krajine prevladujejo v alpskih dolinah pod strmimi pobočji. Lahko so zelo različno oblikovane. Navadno jih spremlja vodotok, v katerega se stekajo okoliški hudourniki. V primeru Logarske doline se ta konča s kočno, zatrepom in se jo lahko obravnava kot celek, saj celotno dolino upravljajo posamične kmetije. Log pod Mangartom je že naselje večjega obsega in ni tako odmaknjen. Leži v dolgi dolini reke Koritnice z več hudourniškimi pritoki, ki se pri Bovcu steka v Sočo. Za tretji primer alpske doline, Zgornjo Radovno, pa je značilno, da leži na stiku dveh triglavskih dolin, Kota in Krme. V primeru Studorja v Bohinju je v ledeniško preoblikovani U-dolini prisotna še jezerska kotanja, ki daje v širšem merilu temu področju odločilen značaj in prepoznavnost. Poseben primer je še Topla, ki je kakor Logarska dolina obenem celek in alpska dolina. V dolini Tople je nanizanih več celkov s posamičnimi kmetijami. K celkom spada še Klemenšek, ki leži ob Solčavski panoramski poti na slemenu, katerega lega je posebnost in obenem kaže prepoznaven značaj. Slemenska umeščenost celka Klemenšek celek obenem vizualno loči od ostalih celkov in poudarja njegovo posebno lego v širšem območju. V Zgornjem Jezerskem kot naslednjem obravnavanem primeru najdemo dve značilnosti, na podlagi katerih ga lahko uvrstimo med celke in krajine alpskih kotlin. Zgornje Jezersko namreč leži v amfiteatersko oblikovani kotlini, na robu katere so nanizani celki. Četrti krajinski tip v alpski regiji zastopajo planine. Obravnava se dve planini, ki sta služili oziroma služita isti funkciji: poletni paši živine na visokogorskih travnikih. Opredeljujejo ju planšarski stanovi, ki so na planini Zajamniki pravilneje umeščeni, nanizani v vrsti po sredini pašnika. Na Veliki planini pa so stanovi, ki imajo značilno oblikovano ovalno streho, posejani po visokogorski kraški planoti na gozdni meji. Tako pridemo do štirih poglavitnih krajinskih tipov v alpski regiji, in sicer: planine, krajine alpskih dolin, celkov in krajine alpskih kotlin. Slednji krajinski tip se sicer precej redko pojavlja, čeprav izrazito opredeljuje krajinski značaj Zgornjega Jezerskega.

Rezultati proučevanja primerov v primorski regiji so privedli do uvrščanja v štiri različne krajinske tipe. Po tipologiji, ki sloni na morfološki primerjavi med njimi, prevladujejo krajine na slemenu, teh je kar pet (Šmartno v Goriških brdih, Koštabona in Padna v Šavrinih, Prem nad kanjonom Reke ter Slivje na neizrazitem slemenu v Brkinih). Slivje se poleg Tomaja po tipologiji J. Hudoklin in S. Simič (1997) uvršča še med krajine trajnih nasadov. Kakor že ime pove, so tam prisotni trajni nasadi sadnega drevja, sliv, v Tomaju pa v vinogradniških nasadih na terra rossi pridelujejo znameniti teran. Za Osp in Hrastovlje je opredelilna lega pod kraškim robom, za soline, ki so izrazita posebnost, pa lega na obalni ravnici.

V alpskem krajinskem tipu je razmerje polno – prazno v prid polnemu, se pravi volumnom, ki jih predstavljajo gozdne površine, ki praviloma poraščajo strma pobočja gora. Ob obvodnih pojavih se pojavljajo tudi vegetacijske prvine, ki imajo pomembno ekosistemsko vlogo. Dolinski del je namenjen poselitvi in ekstenzivni kmetijski izrabi – razen visokogorskih planin in celkov, ki so na izkrčenih površinah namenili zemljišče za pašno rabo v časovno omejenem obdobju in gospodarskim ter bivalnim objektom. Zlasti planinski stanovi se v današnjem času preobražajo v počitniške hišice, celki pa živijo tudi od dopolnilne dejavnosti, kmečkega turizma.

V Primorski regiji gozd prav tako zaseda neugodne lege za kmetijsko pridelavo, to so predvsem ozke in strme grape ter osojna pobočja. Strukturni vzorci pridejo glede na pestrost bolj do izraza v primorski regiji, saj parcelacija z raznovrstno rabo ustvarja drobno strukturiranost zemljišča. Značilno je sosedstvo različnih kultur, kar ustvarja pestre krajinske vzorce. Tu in tam parcele členijo zaplate gozdne vegetacije in posamična drevesa, predvsem pa sadno drevje.

Slemenska poselitev še posebej izstopa v primorski regiji in ima dominanten položaj, naselbinska telesa pa dodatno členijo posamične piramidalne ciprese, ki imajo svojo markantno vlogo predvsem na pokopališčih in v bližini cerkvenih objektov.

Sadno drevje nastopa v obeh obravnavanih krajinskih tipih, le da je v primorski regiji gojeno intenzivneje. V alpskem krajinskem tipu večidel spremlja posamične domačije ali so vanj »potopljene« vasi (Studor). Izraziti sadjarski krajini primorske regije so predvsem Goriška brda in Brkini. V Brkinih (Slivje) in na Krasu (v Tomaju) so značilni trajni nasadi, v prvem primeru sadnega drevja, v drugem pa nasadi vinogradov, kjer pridelujejo teran. Na podlagi tega sta uvrščena v isti krajinski tip, krajine trajnih nasadov.

Nezamenljiva značilnost primorske regije so vinogradniški nasadi, zasajeni večidel v terasah po plastnicah, posebnost pa predstavljajo soline s polji in pripadajočimi solinarskimi hišicami.

Posebnost v alpski regiji predstavljajo celki in planine, ki se kot nekakšni »otoki« odprtih, ploskovnih površin pojavljajo znotraj oklepajočega gozdnega sestoja oziroma gozdne matice.

Morfologija je v alpskem krajinskem tipu večjega merila in tudi višinske razlike so izrazitejše ter v večjem razponu. V obeh regijah so prisotni kraški pojavi in razne makro- (na primer udor osapske stene) ter mikroreliefne tvorbe (na primer grbinasti travniki v Zgornji Radovni).

Izkaže se, da primorska in alpska regija skorajda nista primerljivi, saj ju zaznamujejo povsem različni podnebni, družbeni in reliefni dejavniki. Z vizualnega gledišča se še najbolj razlikujeta po strukturnih vzorcih, predvsem obliki parcelacije, ki je v primorski regiji verjetno največja v slovenskem prostoru, velikost parcel pa najmanjša. Taka slika kaže na zelo ugodne agroekološke pogoje. V alpski regiji na primer ne moremo zaslediti take slike.

Ugotavlja se, da je regijama ponekod skupna le geolitološka podlaga, in sicer trde karbonatne kamnine (apnenec in dolomit), kjer opažamo kraške pojave. V alpski regiji se pojavlja planinski oziroma gorat kras (tipičen primer je Velika planina na kraški planoti z vrtačami), na primorskem pa nižinski oziroma dolinski kras (na primer zakraselo površje Tomaja). Različna pa je raba tal na teh dveh tipih, in sicer je v gorskem svetu namenjena izključno paši živine, v nižinah pa se zemlja, ki se je akumulirala v vrtačah, izrabi za manjše zaokrožene njivske površine.

ZAJAMNIKI

VELIKA PLANINA

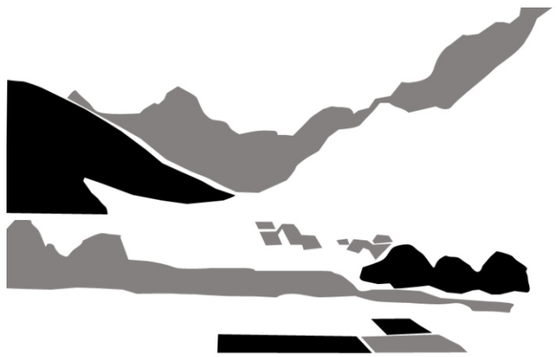

LOG POD MANGARTOM

ZGORNJA RADOVNA

STUDOR

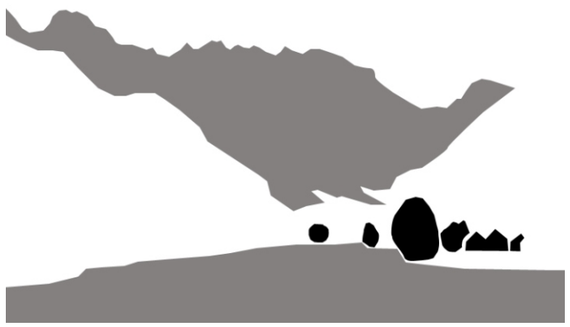

LOGARSKA DOLINA

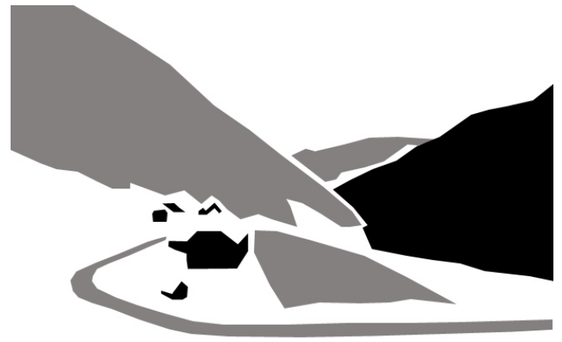

TOPLA

CELEK KLEMENŠEK

ZGORNJE JEZERSKO

Slika 26: Abstraktni prikazi krajinskih vzorcev alpske regije

ŠMARTNO

PREM

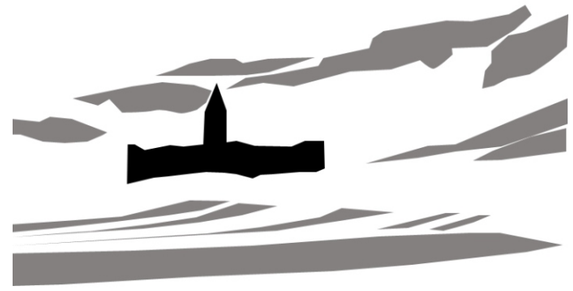

HRASTOVLJE

KOŠTABONA

SLIVJE

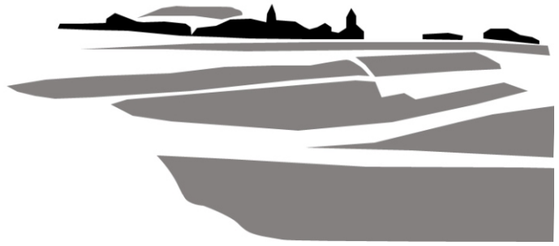

TOMAJ

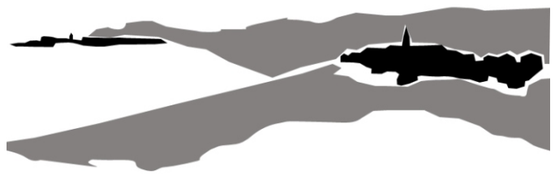

PADNA

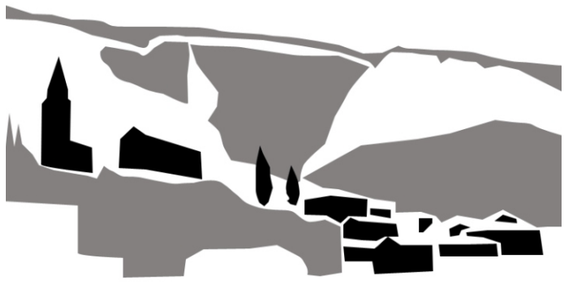

OSP

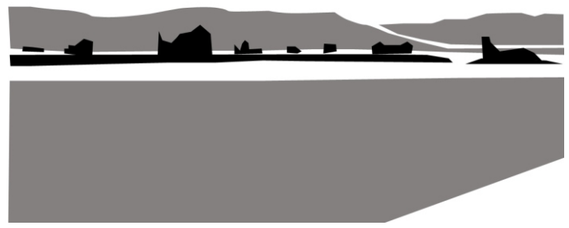

SEČOVELJSKE SOLINE

Slika 27: Abstraktni prikazi krajinskih vzorcev primorske regije

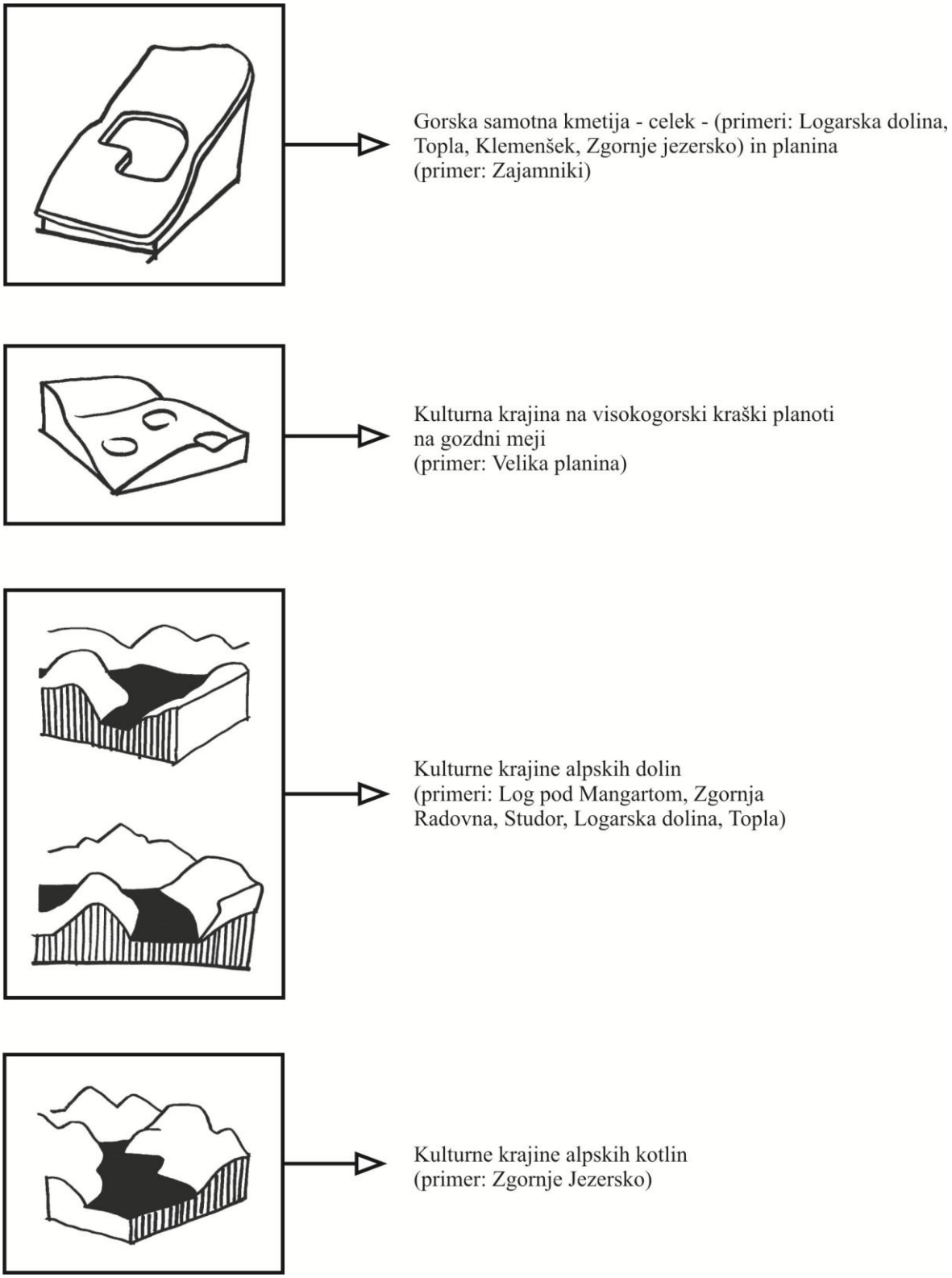

Slika 28: Posplošeni modelni prikazi krajinskih vzorcev alpskega krajinskega tipa

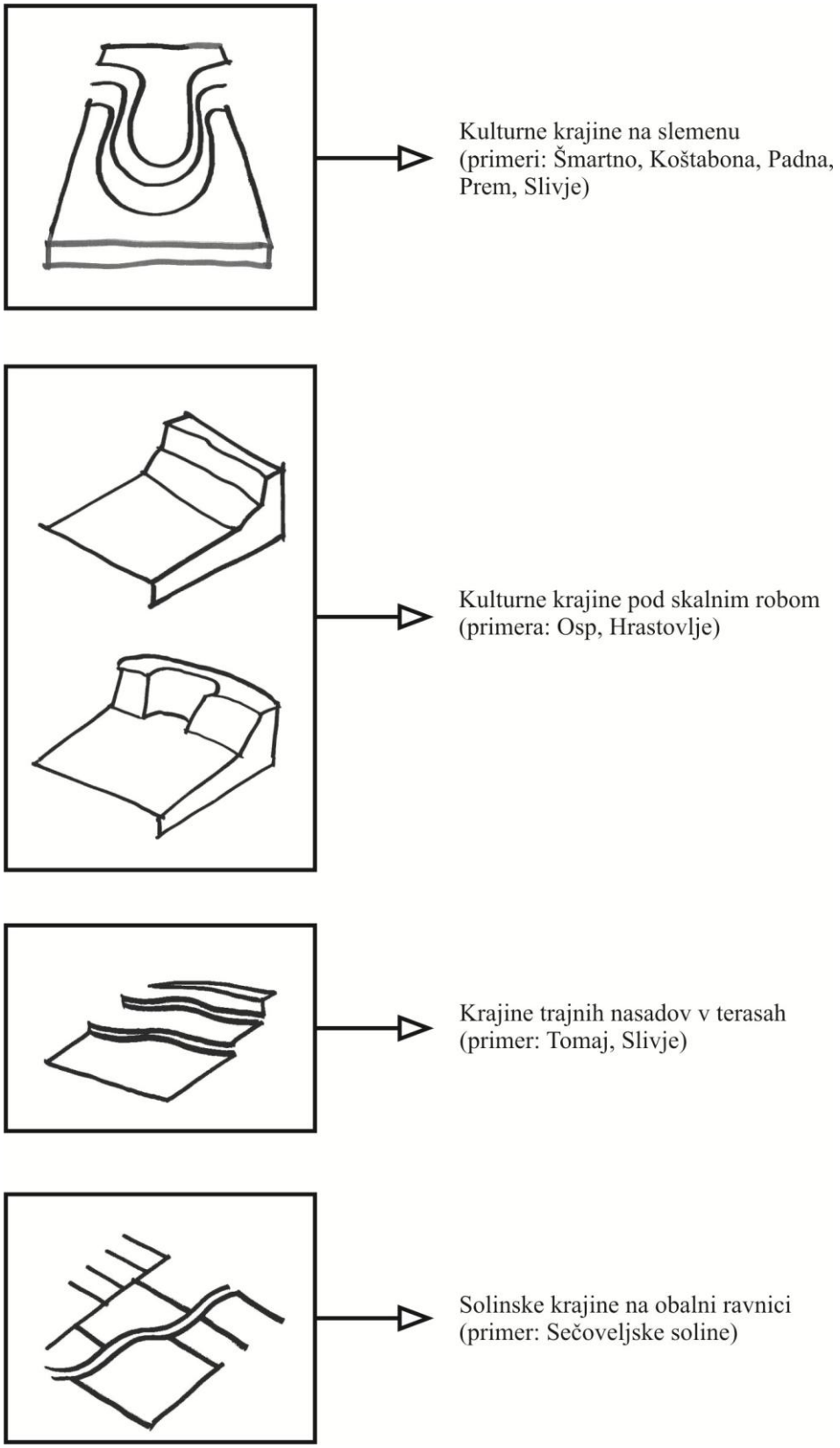

Slika 29: Posplošeni modelni prikazi krajinskih vzorcev primorskega krajinskega tipa

8 SKLEP

Obravnavane krajinske značilnosti so opredelilne za posamezna območja in delajo območje ali krajinski vzorec razpoznaven, s čimer oblikujejo identiteto krajinskega tipa.

S preveritvijo krajinskih vzorcev na krajinskih tipih alpske in primorske regije se pokažejo skupne značilnosti, ki so opredelilne za vsak posamezen tip in jih obenem ločujejo drugega od drugega. Skupne značilnosti v obliki krajinskih vzorcev v alpskem krajinskem tipu so: krajine alpskih dolin in/ali kotlin, celki in planine. V primorskem krajinskem tipu pa: krajine na slemenu, krajine pod skalnim robom, krajine trajnih nasadov (vinogradniške in sadjarske krajine) in solinske krajine na obalni ravnici. Pokaže se, da med alpskim in primorskim krajinskim tipom ne moremo potegniti enačaja, saj se krajinski vzorci ločujejo v več pogledih, predvsem pa na njihovo obliko vplivajo geološka zgradba, relief, raba tal in podnebje ter v končni fazi družbene razmere in različni kulturni vplivi. Tudi proces abstrahiranja krajinskih vzorcev z likovnimi izrazili je pokazal, da se obravnavani vzorci krajinskih tipov alpske in primorske regije še vedno ločijo med seboj; pri vzorcih krajinskih tipov primorske regije prevladujejo vodoravne linijske poteze ali ploskve, ritmično prekinjene s temnejšimi točkovnimi ali vertikalnimi pouarki, medtem ko pri krajinskih vzorcih krajinskih tipov alpske regije (zlasti alpskih dolin) prevladuje plastenje izrazitih diagonal. Pri obeh tipih pa je, kadar obravnavamo tradicionalne krajinske vzorce, moč jasno razbrati vzorce poselitve, bodisi linijske bodisi gručaste.

Krajinska zgradba določenih krajinskih prizorišč je lahko nečitljiva in razdrobljena na več medsebojno funkcionalno neodvisnih delov. Predvsem je to opaziti v krajinah, ki imajo razpršeno pozidavo, načete robove naselij brez navezave na pridelovalna zemljišča, ki se ali opuščajo in zaraščajo ali pa se na njih širi novejša pozidava, ki ne ohranja prostorskih razmerij. Take krajine delujejo necelostno in nimajo enotne krajinske podobe. V takih krajinah so krajinski in poselitveni vzorci praviloma težko berljivi in imajo kaotičen videz. Tako krajinsko sliko je bilo po malem opaziti v vseh obravnavanih krajinah, četudi so bile uvrščene na seznam izjemnih krajin. V vsaki od njih bi se lahko našel kakšen moteč dejavnik, ki je porušil celostno in harmonično podobo kulturne krajine. Taka slika je bila razvidna predvsem pri terenskih ogledih na primer Padne in Šmartnega (v katerih novejša pozidava ruši gručasto formiran in strnjen tradicionalni poselitveni vzorec), v največji meri pa Ospa, katerega novejša pozidava izstopa iz jasno uokvirjene vedute naselja s cerkvijo na vrhu manjše vzpetine in tako pretirano izstopa iz ozadja (glej fotografijo in risbo Ospa v prilogi A2). Na tlorisnem izrisu krajinskih in poselitvenih vzorcev Hrastovelj pa ni ohranjene cezure med utrjeno cerkvijo in naseljem, kakor je bilo to prvotno zastavljeno, saj naj bi cerkev v Hrastovljah v osnovi predstavljala ločen poudarek, ki se markantno dviga na manjši vzpetini sredi doline Rižane. V primeru krajinskih tipov alpske regije pa novejši poselitveni vzorci niso tako moteče vpeti v samo zgradbo krajine oziroma zaradi večjega merila krajine ne pridejo tako do izraza. Odročnost (na primeru doline Tople, Logarske doline, celka Klemenška in obeh planin) je po svoje tudi pripomogla k temu, da v te krajine spremembe niso tako izrazito posegle, kar bi se odrazilo na strukturnih vzorcih krajine in vzorcih poselitve.

Prav iz likovnih abstrahiranj je jasno razvidno, da je pri izjemnih krajinah v splošnem navzoča visoka stopnja prostorskega reda in iz njihove krajinske zgradbe je mogoče hitro

odčitati razpoznavne ter hierarhično strukturirane krajinske in poselitvene vzorce, ki so vpeti v zgradbo krajine. To je razvidno predvsem iz ilustracij risb Koštabone, Padne in Sečoveljskih solin v primorski regiji in planin ter celkov v alpski regiji. Doline in kotline pa kažejo že na znatne posege v krajinsko zgradbo z vidika novejše pozidave.

Take (izjemne) krajine pri opazovalcih praviloma pustijo močan vizualni in nasploh doživljajski vtis v obliki pozitivne mentalne slike prostora. Zaradi svoje izjemne zgradbe so idealni nosilci krajinske identitete, saj tvorijo značilne oziroma v večini primerov enkratne krajinske in poselitvene vzorce. Tak primer so v alpskem krajinskem tipu vsekakor planine (Zajamniki in Velika planina) in celki (Logarska dolina, Topla, Klemenšek, Zgornje Jezersko). Na primeru dolin in kotlin v alpski regiji (Log pod Mangartom, Zgornja Radovna, Studor, Logarska dolina, Zgornje Jezersko) je opaziti trend spremembe funkcije in prestrukturiranja krajinskih vzorcev predvsem zaradi turistično-rekreacijskega pritiska na ta območja. Posledica so preobsežni posegi v krajinsko zgradbo, predvsem z gradnjo infrastrukture in predimenzioniranih ter neustrezno umeščenih objektov, zgrajenih v turistične namene. Če želimo ohranjati likovno skladnost obravnavanih krajinskih vzorcev, je pri gradnji in umeščanju novejših objektov treba naselje širiti po prepoznanih principih umeščanja, s čimer lahko ohranimo obstoječe robove naselja in ustvarjamo nove. Na ta način bo možno še naprej ohranjati skladna prostorska razmerja med ohranjenim robom gozda, skalnimi robovi, njivskotravniškim ali pašniškim svetom in naselji.

V primorski regiji identiteto krajin glede na opravljene analize dajejo predvsem kulturne krajine s terasami na pobočju in poselitvijo na slemenu (Šmartno, Koštabona, Padna, Prem, Slivje). Kulturne terase so nastale s prilagajanjem kmetijske rabe nagnjenemu terenu; tako so ustvarile členjenost krajinskega prizorišča. Gozd je v tem primeru zasedel lego z omejenimi možnostmi za obdelovanje, kar je posledica strmin in osojnih pobočij. Tako so se oblikovali zelo sestavljeni in doživljajsko pestri krajinski vzorci. V teh krajinah je opaziti dva faktorja preobrazbe tradicionalne kulturne krajine, in sicer zaraščanje ter večanje in zaokrožanje obdelovalnih parcel poleg izginjanja členitvenih prvin, kot so živice, posamična drevesa in posledično ekološko osiromašenje teh območij. Drug opredelilni zunanji znak krajinske identitete primorske regije so trajni nasadi, v tem primeru vinogradov in sadnega drevja. V teh krajinah kaže ohranjati prostorska razmerja med obdelovalnimi in poseljenimi površinami ter skrbno načrtovati način razmeščanja grajenih objektov v prostoru. V primorskem krajinskem tipu je zaslediti še veliko relativno ohranjenih izrazitih poselitvenih vzorcev (Koštabona, Padna, Prem, Hrastovlje, Šmartno), pri katerih bi kazalo ohraniti dejanska prostorska razmerja in robove naselij ter vidno izpostavljene objekte (gradovi, cerkve) ohranjati kot poudarke, pri čemer bi se ohranila značilna veduta naselij. Za ta krajinski tip je značilna tudi jasna razmejitev med pozidavo in obdelovalnimi površinami, pri čemer se je poselitev umaknila z zemljišč, namenjenih pridelavi hrane, kar bi se prav tako moralo ohraniti.

Za celotno krajinsko sliko tradicionalnega poselitvenega vzorca krajin je v splošnem značilno, da ima visoko stopnjo prostorskega reda in je strukturno jasna ter so grajeni objekti hierarhično strukturirani. Iz teh krajin je mogoče spoznati jasno kompozicijo, ki jo tvori naselbinsko telo v povezavi z obdelovalnimi zemljišči, ki se največkrat prilagajajo terenu. V primeru solinskih krajin na obalni ravnici se ponovi zgodba iz prejšnjih

primerov, se pravi opuščanje pridelovanja soli in posledično propadanje solinarskih hišic, vodnih kanalov, bazenov in dostopnih poti, ki so na primeru Sečoveljskih solin vidno načeti. Ob prepuščanju solin sukcesivnim procesom pa se povečuje habitat za najrazličnejše živalske in rastlinske vrste; vse to je posledica zaraščanja in opuščanja pridelovanja soli na teh območjih.

V prihodnosti bi bilo smiselno ohranjati tipološko raznolikost in pestrost slovenskega krajinskega prostora, saj se s tem ohranja prepoznavnost slovenskih krajin na več ravneh in znotraj različnih tipoloških skupin. To je tudi poglavitna značilnost slovenskih krajin, ki so zaradi pestre naravne zgradbe in klimatskih razmer ter temu primerne prilagoditve rabe prostora naravnim dejavnikom kot take izjemen primer celo v širšem, nadnacionalnem merilu prostora.

Če naj zavarujemo izjemne krajine kot vzorčne primere, se postavlja vprašanje, kako veliko naj bo območje varovanja in kaj bo z ostalo krajino, ki je prav tako povezana z območjem izjemnih krajin. Varovanje teh je nujno potrebno že zato, ker so izjemne v svoji pojavnosti, vendar pa to ne bi smelo izključevati udejanjanja skladnega prostorskega razvoja ostalih predelov krajin, saj te z izjemnimi krajinami sooblikujejo celostno podobo Slovenije. Hkrati pa ustvarjajo značilno podobo različnih krajinskih tipov in s tem prispevajo k omenjeni pestrosti ter prepoznavnosti, ki je ključna za vzpostavljanje krajinske identitete.

Za konec je treba poudariti, da bi moralo določanje in ustvarjanje nove krajinske identitete sloneti na neprekinjeni zvezi z zgodovinskim razvojem krajinskih vzorcev. Krajinska identiteta bi morala postati merilo za kakovostno urejanje prostora.

9 POVZETEK

Naloga se je ukvarjala s problematiko opredeljevanja krajinske identitete na dveh izbranih krajinskih tipih, ki ju lahko opiše eden ali več strukturnih vzorcev krajine in vzorcev poselitve. Krajinski in poselitveni vzorci posredujejo informacijo o strukturi prostora in so hkrati temelj za njeno preoblikovanje.

Naloga je predvsem skušala osvetliti značilnosti in hkrati posebnosti krajin alpske in primorske regije na širši, splošnejši ravni, ki naj služi kot neka osnovna informacija o načelih urejanja v krajinskem prostoru ter vodilo pri (pre)oblikovanju obstoječih krajinskih in poselitvenih vzorcev.

V prvem delu opredeli nekatere pojme, razloži kulturni vidik krajine in doživljajsko vrednost krajin ter poseže na polje likovne teorije kot osnove za nadaljnjo analizo krajinskih in poselitvenih vzorcev. Na podlagi zastavljenih meril izbere po devet primerov krajinskih prizorišč iz vsake regije, torej takih, ki najbolje opišejo in opredeljujejo krajinsko identiteto posameznega krajinskega tipa. V drugem delu pa preveri vzorce preko risb na osnovi fotografij in tlorisnih prikazov preko letalskih posnetkov. Sledi analiza teh istih vzorcev preko rabe tal in oblikovanosti površja z risbo, ki povzame osnovne, opredelilne značilnosti krajinskih vzorcev in jih na podlagi primerjave lahko uvrsti v posamezen tip. Tematske skice v zadnji prilogi prikazujejo modelne prikaze območja, ki podpirajo abstraktno skico vzorcev v tlorisu in označujejo posebnosti reliefa ter sestave tal v širšem območju. Na koncu prikaže še tipične vzorce, ki označujejo vsak posamezen tip v abstraktni obliki (posplošeni modelni prikazi krajinskih vzorcev dveh izbranih krajinskih tipov).

Vizualna privlačnost sovpada s stopnjo prepoznavnosti določene krajine, ta pa pogojuje možnost za identifikacijo z danim krajinskim prostorom. Območja, ki so vidno izpostavljena, imajo jasno strukturiranost krajinskih in poselitvenih vzorcev, sestavljeno in skladno krajinsko zgradbo, so tudi bolj doživljajsko pestra in obenem prepoznavna. Najbolj prepoznavni vzorci, ki opredeljujejo identiteto alpskega krajinskega tipa, so kulturne krajine alpskih dolin in kotlin ter planine in celki (tudi krajine travnatega sveta), pri čemer so slednji podobno formirani. V primorskem krajinskem tipu je v nasprotju z alpskim prisotnih več različnih krajinskih vzorcev. V preveritvi so bili analizirani le nekateri izmed njih, pri čemer je razvidno, da izrazit značaj oziroma krajinsko identiteto v primorskem krajinskem tipu opredeljujejo krajine na slemenu. Te so tudi najizrazitejše v vizualnem smislu, saj so v vidnem poudarku. Identiteto primorskim krajinam v splošnem dajejo mnogovrstne rabe tal, predvsem vinogradniški, oljčni nasadi in nasadi sadnega drevja, ki lahko nastopajo vsak zase ali v različnih kombinacijah. Primorsko regijo bi tako lahko označili z naslednjimi krajinskimi vzorci: terasiranimi pobočji, slemensko poselitvijo, kulturnimi krajinami solin na obalni ravnici in z vrsto drugih; skupna pa sta jim specifično rastje in intenzivnejša izraba kmetijskih zemljišč.

Tipi krajin, znotraj katerih najdemo najbolj prepoznavne vzorce (na podlagi obravnavanih primerov) v alpski regij, so: kulturne krajine alpskih dolin, kulturne krajine alpskih kotlin in planine ter celki (krajine travnatega sveta). Tipe krajin v primorski regiji pa najbolje

opišejo kulturne krajine s terasami na pobočju in poselitvijo na slemenu, kulturne krajine pod kraškim robom, krajine trajnih nasadov (sadjarske in vinogradniške krajine) ter solinske krajine.

10 VIRI

10.1 CITIRANI VIRI

Bartol B. 2004. Strategija prostorskega razvoja Slovenije: SPRS. Ljubljana, Ministrstvo za okolje, prostor in energijo, Direktorat za prostor, Urad za prostorski razvoj: 75 str.

Butina M. 1995. Slikarsko mišljenje: od vizualnega k likovnemu. 2. predelana izdaja. Ljubljana, Cankarjeva založba: 347 str.

Butina M. 1997. Prvine likovne prakse. Ljubljana, Debora: 294 str.

Butina M. 2000. Mala likovna teorija. 2. natis. Ljubljana, Debora: 173 str.

Destinacije.com, Spletni portal.
http://www.destinacije.com/Slike/Slovenija/GradoviiNaselja/Osp.JPG (maj 2010)

Državna pregledna karta DPK, 1:250 000. 2007. Ljubljana. Geodetska uprava republike Slovenije: podatki geodetske službe, kartografsko gradivo.

Drašler A. 2005. O krajini z risbo. Ljubljana. Biotehniška fakulteta, Arhitekturni muzej: 73 str.

Fister P., Boh-Pečnik N., Debevec L., Deu Ž., Kavčič M., Lah L. 1993. Arhitekturne krajine in regije Slovenije. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Zavod za prostorsko planiranje: 245 str.

Geopedia. 2010.
http://www.geopedia.si/ (januar 2010)

Goriška brda, Zemljevid sveta – Slovenija – Brda, Panoramio, Google.
http://commondatastorage.googleapis.com/static.panoramio.com/photos/original/.jpg (maj 2010)

Hudoklin J in Simič S. 1997. Usmeritve za urejanje izjemnih krajin. Poročilo 1. faze razvojno – raziskovalnega projekta: Podroben program vsebine in izvedbe naloge. Novo mesto, Acer Novo mesto: 16 str.

Hudoklin J in Simič S. 1998. Usmeritve za urejanje izjemnih krajin. Poročilo 2. faze razvojno – raziskovalnega projekta: Metodika izbora in razvrščanja izjemnih kulturnih krajin. Novo mesto, Acer Novo mesto: 33 str.

Klemenšek, Slovensko podeželje, Združenje turističnih kmetij Slovenije.
http://www.turisticnekmetije.si/images/kmetije/logarska%20s%20panoramske%2001.jpg (maj 2010)

Kmetija Burjak pozimi, Krajinski park Topla.
http://crna.atspace.com/Album/kmetijaburjakpozimi.html (maj 2010)

Koštabona, Wikipedija, Prosta enciklopedija.
http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Kostabona1.JPG (maj 2010)

Kučan A. 1998. Krajina kot nacionalni simbol. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče: 224 str.

Lynch K. 1964. The image of the city. Cambridge, Institute of Technology: 194 str.

Marušič I. 1994. Varstvo krajine. V: Okolje v Sloveniji: zbornik, 1994. Lah A., Tajnšek A. (ur.) Ljubljana. Tehniška založba Slovenije: 257-263

Marušič I. 1998a. Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji: 1 Krajine alpske regije. Ljubljana. Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje. Oddelek za krajinsko arhitekturo, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani: 91 str.

Marušič I. 1998b. Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji: 5 Krajine primorske regije. Ljubljana. Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje. Oddelek za krajinsko arhitekturo, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani: 99 str.

Marušič I. 1998c. Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji: Metodološke osnove. Ljubljana. Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje. Oddelek za krajinsko arhitekturo, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani: 117 str.

Ogrin D. 1989. Slovenske krajine. Ljubljana, Državna založba Slovenije: 239 str.

Ogrin D. 1996. Strategija varstva krajine v Sloveniji: izjemne krajine. II. del. Ljubljana. Inštitut za krajinsko arhitekturo, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani: 100 str.

Ogrin D. 1998. Teorija krajinskega oblikovanja. Sinopsis predavanj. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 19 str.

Promet T&T Photo Gallery, Slovenia.
http://www.promet-tt.si//photogalleries/ (maj 2010)

Radovna valley, Zemljevid sveta – Slovenija - Kranjska gora, Panoramio, Google. www.panoramio.com/photos/original/454392.jpg (maj 2010)

Slovar slovenskega knjižnega jezika. 1994. Bajec A. (ur.). Ljubljana DZS. SAZU, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.: 1714 str.

Stritar A. 1990. Krajina, krajinski sistemi. Raba in varstvo tal v sloveniji. Ljubljana. Partizanska knjiga: 173 str.

Studor, Bohinj, Bohinj Online – uradna stran.
www.bohinj.si/.../studor_kozolci_klemenc_400.jpg (januar 2008)

Velika planina, Wikimedia commons, Wikimedijina zbirka.
http://commons.wikimedia.org/wiki/Image:Velika_planina_1.JPG (maj 2010)

VRNET, Redovne in svetne ustanove.
http://redovi.rkc.si/Logarska1.jpg (november, 2007)

10.2 DRUGI VIRI

Alexander C. 1977. A pattern language: towns, buildings, construction. New York: Oxford University Press: 1171 str.

Bartol B. 1999. Varstvo kulturnih in naravnih vrednot v kulturni krajini. V: Kulturna krajina v dinamiki razvoja in varstva, zbornik 6. Letnega strokovnega srečanja DKAS, Portorož, november 1999. Mlakar A., Marinček P. Matjašec D. (ur.). Ljubljana, Društvo krajinskih arhitektov Slovenije, 1999: 78-82

Belec B. 1995. Krajevni leksikon Slovenije. Ljubljana, DZS: 638 str.

Butina M. 1997. Uvod v likovno oblikovanje: priročnik za likovne šole. Ljubljana, Debora: 120 str.

Cevc T. 1992. Bohinj in njegove planine: srečanja s planšarsko kulturo. Radovljica, Didakta: 152 str.

Evropska konvencija o krajini. Konvencija iz Firenc, 4. Srečanje delavnic za izvajanje Evropske konvencije o krajini, Mednarodna konferenca Krajina in družba, Slovenija, Ljubljana, 11.-13.maj 2006. 2007. Ministrstvo za kulturo: 327 str.

Hudoklin J. 1994. Tipologija krajin in opredeljevanje krajin posebnih vrednosti v Sloveniji. Magistrsko delo. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo, Katedra za krajinsko arhitekturo: 127 str.

Hudoklin J. 2007. Predstavitev projektov Regionalna razdelitev krajinskih tipov Slovenije in Izjemne krajine Slovenije. V: Srečanje delavnic za izvajanje Evropske konvencije o krajini. 2007. Evropska konvencija o krajini: konvencija iz Firenc. Mednarodna konferenca Krajina in družba, Slovenija, Ljubljana, 11.-13. Maj 2006. Mlakar B., Bratina Jurkovič N. (ur.). Ljubljana, Ministrstvo za kulturo: 53-63

Hudoklin J., Ogrin D. 1998. Usmeritve za urejanje izjemnih krajin. Poročilo 3. faze razvojno – raziskovalnega projekta: Usmeritve za doseganje želenega stanja. Novo mesto, Acer Novo mesto: 30 str.

Ilešič S. 1950. Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti: 119 str.

Kučan A. 1996. Dejavniki nacionalne prostorske identitete v Sloveniji. Doktorska disertacija. Ljubljana, Biotehniška fakulteta: 230 str.

Kučan A. 2007. Krajina kot nacionalni simbol. V: Srečanje delavnic za izvajanje Evropske konvencije o krajini. Evropska konvencija o krajini: konvencija iz Firenc. Mednarodna konferenca Krajina in družba, Slovenija, Ljubljana, 11.-13. Maj 2006. Mlakar B., Bratina Jurkovič N. (ur.). Ljubljana, Ministrstvo za kulturo: 43-52

Kučan A. 1990. Prostorske prvine kot krajinske značilnosti. Diplomska naloga. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo, Katedra za krajinsko arhitekturo: 95 str.

Kučan A. 1999. Ustvarjanje kulturnosti krajine. V: Kulturna krajina v dinamiki razvoja in varstva, zbornik 6. Letnega strokovnega srečanja DKAS, Portorož, november 1999. Mlakar A., Marinček P. Matjašec D. (ur.). Ljubljana, Društvo krajinskih arhitektov Slovenije: 71-77

Kulturna krajina v dinamiki razvoja in varstva: Zbornik 6. Letnega strokovnega srečanja DKAS. 1999. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje. Oddelek za krajinsko arhitekturo, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani: 121 str.

Marušič I. 1999a. Kulturna krajina – včeraj, danes, jutri. V: Kulturna krajina v dinamiki razvoja in varstva, zbornik 6. Letnega strokovnega srečanja DKAS, Portorož, november 1999. Mlakar A., Marinček P. Matjašec D. (ur.). Ljubljana, Društvo krajinskih arhitektov Slovenije, 1999: 116-120

Marušič I. 1999b. Okoljevarstvene presoje v okviru prostorskega načrtovanja na ravni občine. 2. zvezek. Ljubljana. RS MOP, Geoinformacijski center RS: 44 str.

Marušič I. 2001. Krajinsko planiranje: gradivo za priročnik. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 311 str.

Marušič I. 2007. Krajinska tipologija in spreminjanje krajine: kaj smo se naučili iz prizadevanj za uresničevanje Evropske konvencije o krajini. V: Srečanje delavnic za izvajanje Evropske konvencije o krajini. 2007. Evropska konvencija o krajini: konvencija iz Firenc. Mednarodna konferenca Krajina in družba, Slovenija, Ljubljana, 11.-13. Maj 2006. Mlakar B., Bratina Jurkovič N. (ur.). Ljubljana, Ministrstvo za kulturo, 2007: 32-42

Ogrin D. 1999. Kulturna krajina pojmi-problemi-vizija. V: Kulturna krajina v dinamiki razvoja in varstva, zbornik 6. Letnega strokovnega srečanja DKAS, Portorož, november 1999. Mlakar A., Marinček P. Matjašec D. (ur.). Ljubljana, Društvo krajinskih arhitektov Slovenije, 1999: 1-4

Stopar R. 2002. Likovna členitev krajinske zgradbe. Diplomsko delo. Ljubljana. Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 70 str.

Strniša M. 2006. Opredeljevanje nosilcev informacij o vidnih kakovostih krajine. Diplomsko delo. Ljubljana. Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 79 str.

Urbanc M. 2002. Kulturne pokrajine v Sloveniji. Ljubljana. ZRC SAZU: 224 str.

ZAHVALA

Mentorici prof. dr. Ani Kučan se zahvaljujem za ves vložen trud in zavzetost pri usmerjanju in strokovni pomoči pri izdelavi diplomske naloge. Prav tako se zahvaljujem mojemu somentorju prof. Alojzij Drašlerju, ki me je vztrajno vodil tekom nastanka te naloge s koristnimi nasveti in nepogrešljivimi korekturami.

Zahvaljujem se tudi prijateljem Roku, Dalii, Klari, Mojci in Niki ter teti Alenki, ki so mi bili vseskozi v pomoč, tudi ko se je kaj zataknilo po tehnični plati, in vsem, ki ste kakorkoli doprinesli k nastanku te naloge ter mi ves ta čas stali ob strani.

Priloga A1: RISBE KRAJINSKIH PRIZORIŠČ ALPSKEGA KRAJINSKEGA TIPA Z OPISI

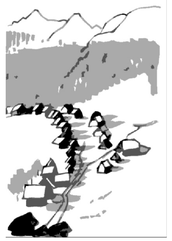

Zajamniki so tipična visoka pašna planina s stanovi, posebnosti se kažejo le v legi stanov, nanizanih v vrsti po sredini pašnika, kar daje tej planini veliko prepoznavnost.

Primer 1: ZAJAMNIKI
(Promet... , 2010)

Znamenita poselitvena zasnova planšarskega naselja kljub spremenjeni namembnosti ne izgublja svojega pomena.

Primer 2: VELIKA PLANINA
(Velika... , 2010)

Manjše razpotegnjeno naselje Log pod Mangartom se je razvilo na ugodnejši legi na rečni terasi.

Primer 3: LOG POD MANGARTOM
(Promet... , 2010)

Radovna, ki izvira iz talne vode v Krmi, se po izravnanem dolinskem dnu z meandrirajočo strugo v zgornjem delu, konča s 1600 m dolgo sotesko Vintgar.

Primer 4: ZGORNJA RADOVNA
(Radovna... , 2010)

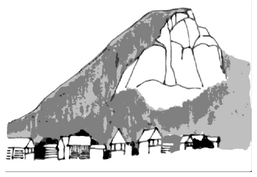

Razvrstitev bohinjskih naselij kaže, da so vasi in zaselki zrasli ob vznožju gora ob potokih in vodnih izvirih, medtem ko so ravninski del dolin, ki je ugoden za poljedelstvo, zavzela polja.

Primer 5: STUDOR
(Studor... , 2008)

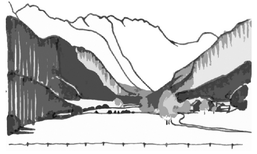

Za Logarsko dolino je značilen slikovit alpski relief - preplet visokogorja z alpskimi dolinami in izjemna poselitvena struktura v obliki celkov.

Primer 6: LOGARSKA DOLINA
(VRNET... , 2007)

Tipičen primer celka v dolini Tople izkazuje zaradi odmaknjenosti in slabše dostopnosti veliko mero prvobitnosti. Kmetijstvo se pojavlja pretežno v obliki zaokroženih gospodarskih enot, celkov. Samotna kmetija ali celek je zaokrožena gospodarska enota na poseki, bolj ali manj sredi gozda.

Primer 7: TOPLA, kmetija Burjak
(Kmetija... , 2010)

Celek Klemenšek je s svojo lego na slemenu izredno vidno izpostavljen, razgleden in ima dominanten položaj v prostoru.

Primer 8: CELEK KLEMENŠEK
(Klemenšek... , 2010)

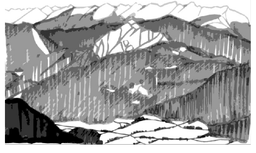

Izjemna kulturna krajina, kjer so ob robu naravnega amfiteatra zgornjega dela Jezerske kotline ter po hribovju na prisojnih legah razporejene samotne kmetije, od koder se drevesne živice žarkasto stekajo k cerkvi sv. Andreja.

Primer 9: ZGORNJE JEZERSKO

Priloga A2: RISBE KRAJINSKIH PRIZORIŠČ PRIMORSKEGA KRAJINSKEGA TIPA Z OPISI

Primer 1: ŠMARTNO
(Goriška... , 2010)

Sredozemski pečat Goriškim Brdom daje značilna poselitev na slemenih ali grebenih in ikrasna drevnina, ki spremlja posamezne dominantne objekte v prostoru. Zaradi zaščitenosti pred burjo se je tu razvila tipična grebenska poselitev, kjer so najboljše bivalne razmere.

Primer 2: KOŠTABONA
(Koštabona... , 2010)

V osrednjem flišnem gričevju, kjer se pojavljajo ožja slemena, je poselitev običajno na pomolu, ki visi nad dolino, v obliki strnjenih, gručastih vasi. V preteklosti so imele take oblike vasi izrazito obrambni značaj.

Primer 3: PADNA

Padna v Šavrinskem gričevju ima slemensko obliko pozidave z nasadi oljk na južnem, položnejšem pobočju. Taka oblika poselitve s svojo lego je območje velike vidne izraznosti.

Primer 4: PREM

V dolini Reke se pojavlja nekaj dediščinskih objektov, ki jih imamo zaradi njihovega položaja v prostoru za pomembne krajinske sestavine (Prem z izredno lego in razporeditvijo cerkve in graščine na dveh robovih vasi).

Primer 5: SLIVJE

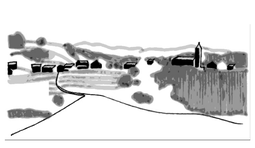

Izravnave na hrbtih in položnejših pobočjih omogočajo njive, v manj izrazitih terasah z vrstami sadnega drevja, pretežno sliv. Tipično podobo Brkinov tako ustvarja sadno drevje, ki označuje kmetijski prostor.

Primer 6: OSP (Destinacije... , 2010)

Gručasto naselje se nahaja pod kraškim robom, točneje pod udorom osapske stene. Leži na rahlo vzpetem pobočju s prisojno lego.

Primer 7: HRASTOVLJE
(Promet... , 2010)

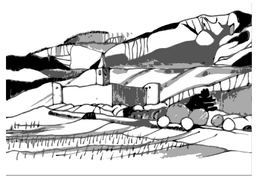

Posebnost Hrastovelj je utrjena cerkev na apnenčasti vzpetini sredi Hrastovskega dola, značilen za to območje pa je kraški rob, ki se dviga nad tem suhim nadaljevanjem rižanske doline.

Primer 8: TOMAJ

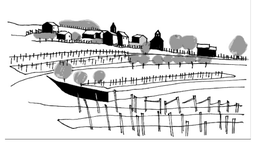

Tipično za Kras je obdelovanje dna vrtač, tudi globokih dolov. Ponekod so njive in vrtovi ustvarjeni s terasiranjem, z zidanimi podpornimi zidovi so nastale terase in na njih dovolj debela plast tal, da omogoča njivsko obdelavo. Tipične so obsežne vinogradniške površine.

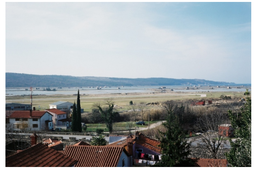

Primer 9: SEČOVELJSKE SOLINE

Na stiku rek z morjem so nastale obsežne ravnice, ki so bile ugodne za razvoj solinskih polj.

Priloga B1: TLORISNA ANALIZA KRAJINSKIH IN POSELITVENIH VZORCEV ALPSKE REGIJE
(Kartografska podloga DOF: Geopedia, 2010)

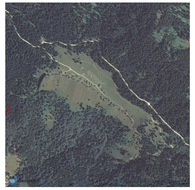
ZAJAMNIKI

Polno - prazno

Strukturni vzorci

ZGORNJA RADOVNA

Polno - prazno

Strukturni vzorci

TOPLA

Polno - prazno

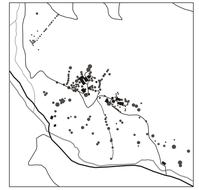
Strukturni vzorci

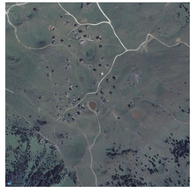
VELIKA PLANINA

Polno - prazno

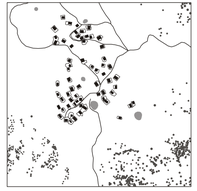
Strukturni vzorci

STUDOR

Polno - prazno

Strukturni vzorci

KLEMENŠEK

Polno - prazno

Strukturni vzorci

LOG POD MANGARTOM

Polno - prazno

Strukturni vzorci

LOGARSKA DOLINA

Polno - prazno

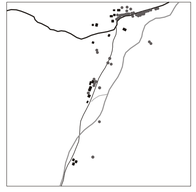
Strukturni vzorci

ZGORNJE JEZERSKO

Polno - prazno

Strukturni vzorci

LEGENDA:

Razmerje med volumnom
in ploskvijo (polno -prazno):

- GOZDNE POVRŠINE
- NASELBINSKO TELO

Strukturni vzorci:

- PARCELACIJA
- KOMUNIKACIJE IN STAVBNI FOND
- VEGETACIJSKI LINIJSKI IN TOČKOVNI ELEMENTI
- VODNI POJAVI

Priloga B2: TLORISNA ANALIZA KRAJINSKIH IN POSELITVENIH VZORCEV PRIMORSKE REGIJE
(Kartografska podloga DOF: Geopedia, 2010)

ŠMARTNO

Polno - prazno

Strukturni vzorci

PREM

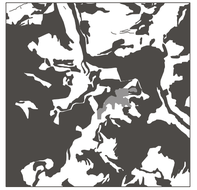
Polno - prazno

Strukturni vzorci

HRASTOVLJE

Polno - prazno

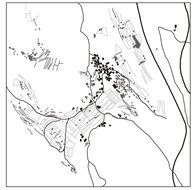
Strukturni vzorci

KOŠTABONA

Polno - prazno

Strukturni vzorci

SLIVJE

Polno - prazno

Strukturni vzorci

TOMAJ

Polno - prazno

Strukturni vzorci

PADNA

Polno - prazno

Strukturni vzorci

OSP

Polno - prazno

Strukturni vzorci

SEČOVELJSKE SOLINE

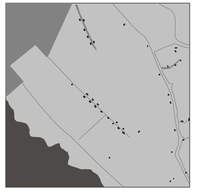
Polno - prazno

Strukturni vzorci

LEGENDA:

Razmerje med volumnom in ploskvijo (polno - prazno):

- GOZDNE POVRŠINE
- NASELBINSKO TELO

Strukturni vzorci:

- PARCELACIJA
- KOMUNIKACIJE IN STAVBNI FOND
- VEGETACIJSKI LINIJSKI IN TOČKOVNI ELEMENTI
- VODNI POJAVI

Priloga C1: ANALIZE RELIEFA IN RABE TAL ALPSKE REGIJE (karte rabe tal in reliefa: Geopedia, 2010)

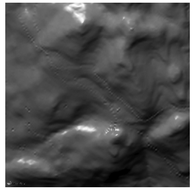
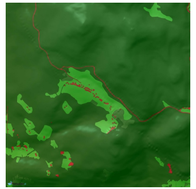
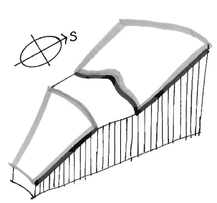

ZAJAMNIKI

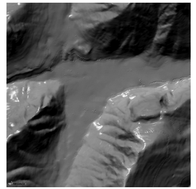
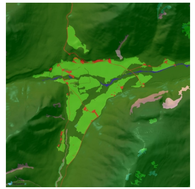
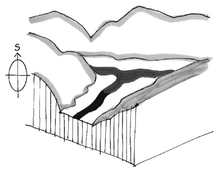

ZGORNJA RADOVNA

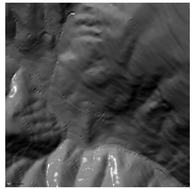
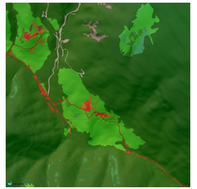
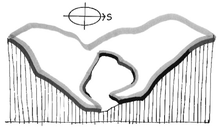

TOPLA

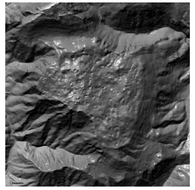

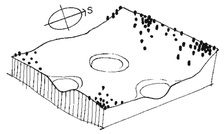

VELIKA PLANINA

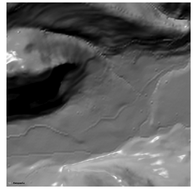
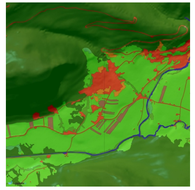
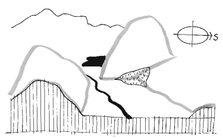

STUDOR

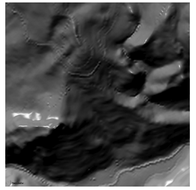
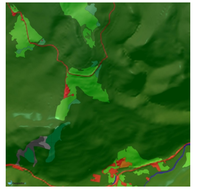
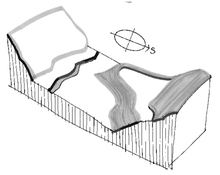

KLEMENŠEK

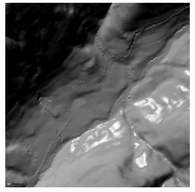

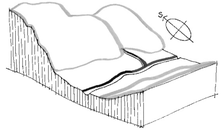

LOG POD MANGARTOM

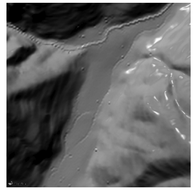
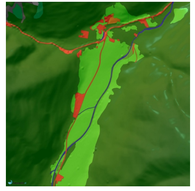
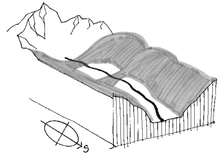

LOGARSKA DOLINA

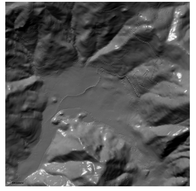
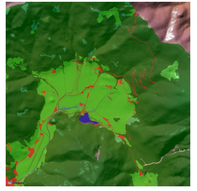
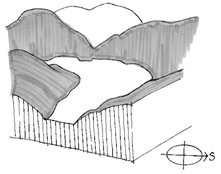

ZGORNJE JEZERSKO

LEGENDA RABE TAL:

Vrste kmetijske rabe

- NJIVE IN VRTOVI
- EKSTENZIVNI SADOVNJAKI
- TRAJNI TRAVNIKI
- ZEMLJIŠČA V ZARAŠČANJU
- DREVESA IN GRMIČEVJE
- KMETIJSKE POVRŠINE, PORASLE Z GOZDNIM DREVJEM

Nekmetijske rabe

- GOZD
- POZIDANA IN SORODNA ZEMLJIŠČA
- VODE
- SUHA ODPRTA ZEMLJIŠČA S POSEBNIM RASTLINSKIM POKROVOM
- ODPRTA ZEMLJIŠČA BREZ ALI Z NEPOMEMBNIM RASTLINSKIM POKROVOM

Priloga C2: ANALIZE RELIEFA IN RABE TAL PRIMORSKE REGIJE (karte rabe tal in reliefa: Geopedia, 2010)

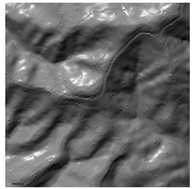
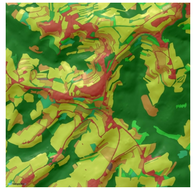
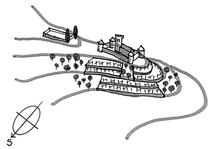

ŠMARTNO

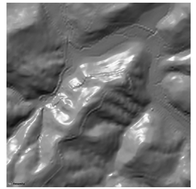
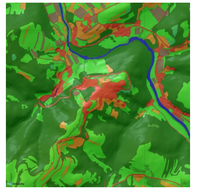
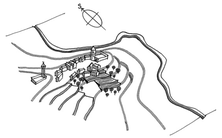

PREM

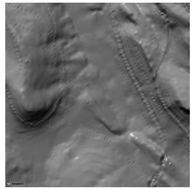
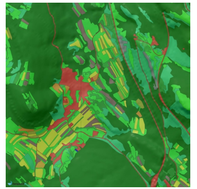
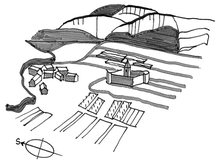

HRASTOVLJE

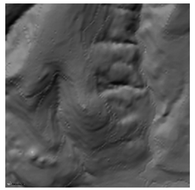
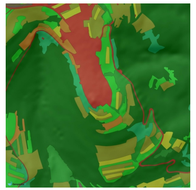
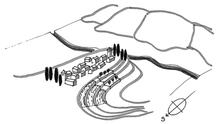

KOŠTABONA

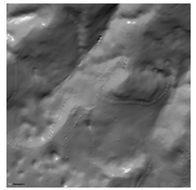
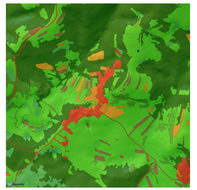

SLIVJE

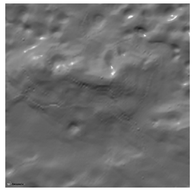
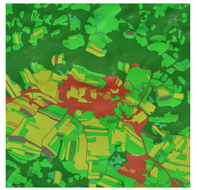

TOMAJ

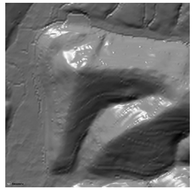
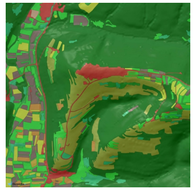
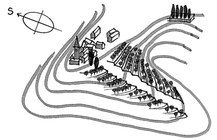

PADNA

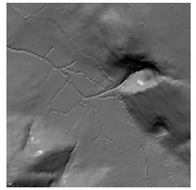
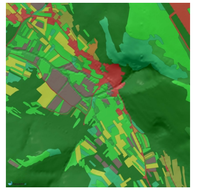
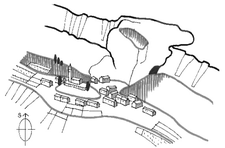

OSP

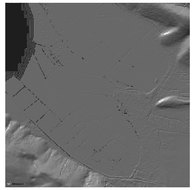

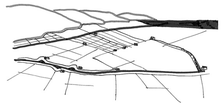

SEČOVELJSKE SOLINE

LEGENDA RABE TAL:

Vrste kmetijske rabe

- NJIVE IN VRTOVI
- VINOGRADI
- EKSTENZIVNI SADOVNJAKI
- INTENZIVNI SADOVNJAKI
- OLJČNI NASADI
- TRAJNI TRAVNIKI
- ZEMLJIŠČA V ZARAŠČANJU
- DREVESA IN GRMIČEVJE
- KMETIJSKE POVRŠINE, PORASLE Z GOZDNIM DREVJEM

Nekmetijske rabe

- GOZD
- POZIDANA IN SORODNA ZEMLJIŠČA
- ZAMOČVIRJENA ZEMLJIŠČA
- VODE

Priloga D1: ABSTRAHIRANI KRAJINSKI IN POSELITVENI VZORCI V TLORISU IN MODELNI PRIKAZI OBMOČJA S SESTAVO TAL ZA ALPSKO REGIJO

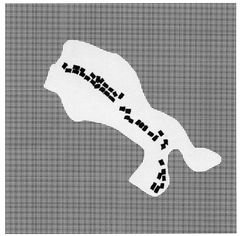

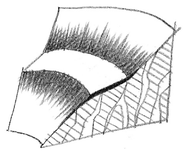

ZAJAMNIKI:

Za visoko pašno planino s stanovi, Zajamniki, je značilno, da leži na vododržnih preperinskih plasteh na rahlo zavitem pobočju. Poselitveni vzorec je posebnost med planinami, saj so stanovi nanizani v obliki krivulje po sredini pašnika.

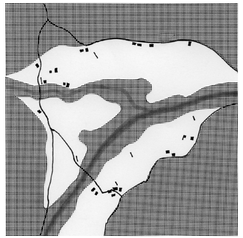

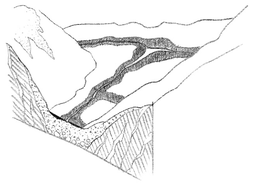

ZGORNJA RADOVNA:

Dolina Radovne kaže relativno uravnan svet z nizko nadmorsko višino, ki se zajeda v masiv Julijcev. Dno prekrivajo debele plasti ledeniških nasutin, po katerih je vrezal svojo strugo tudi vodotok Radovne.

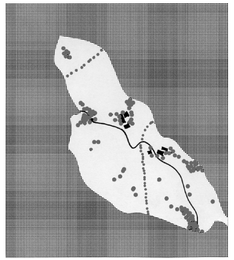

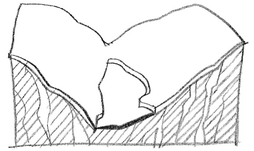

TOPLA, KMETIJA BURJAK:

V dolini Tople je prisoten pobočni grušč in plitva plast tal - rendzina, ki omogoča sicer redke njive za ohišnico. V rabi tal prevladujejo travniki, namnjeni pašno - košnemu sistemu živinoreje, ki nasploh upada. Okrog bivalnih in gospodarskih objektov je posajeno sadno drevje. Zaradi težke dostopnosti in odrezanosti so morali ti celki imeti popolnoma samooskrbni značaj.

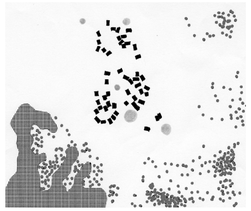

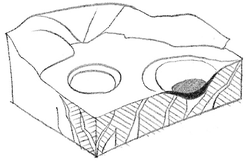

VELIKA PLANINA:

Izjemna kulturna krajina, kjer se je na slikovitem kraškem reliefu z vrtačami in jamami razvila pašna planina z ovalnimi prostorskimi objekti, ki so še v rabi. Dodatno členjenost na planini ustvarjajo posamična drevesa na gozdni meji in kali.

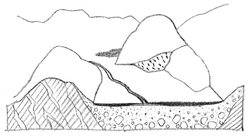

STUDOR:

Bohinjska dolina je zapolnjena s kvartarnimi sedimenti - morenski material je prisoten na celotnem območju. Usmerjena je od zahoda proti vzhodu. Zgornja dolina, kjer se nahaja tudi naselje Studor, je zaradi obilnega nasipavanja z vršaji, bolj uravnana (koritasto dno). Pobočja ob bohinjskih dolinah pokriva talna morena, ostanek ledenikov. Na takih zemljiščih nastajajo plazovi, zato leže v Bohinju njive na ravnem svetu in ponekod na terasah. Razvrstitev bohinjskih naselij kaže, da so vasi in zaselki zrasli ob vznožju gora ob potokih in izvirih, medtem ko so ravninski del doline zavzela polja v obliki zemljiške razdelitve na delce..

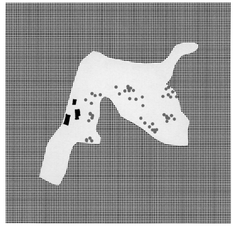

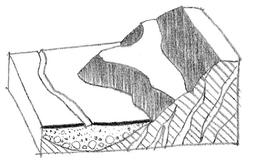

CELEK KLEMENŠEK:

je s svojo izredno lego na slemenu v območju velike vidne izraznosti. Slikovit alpski relief se pojavlja v prepletu visokogorja z alpskimi dolinami, v katere so reke vrezale svojo strugo.

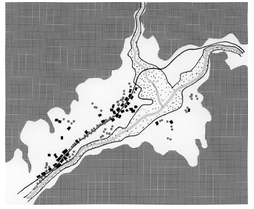

LOG POD MANGARTOM:

Tipična dolina, ki je zapolnjena z ledeniškim gradivom in ledeniško - rečnim prodom, kjer so se na obrečnih terasah na ravnem svetu lahko razvila naselja. Reka Koritnica je v gorovje zarezala globoko dolino, ki je ledeniško preoblikovana.V dolini so prisotni močni erozijski procesi.

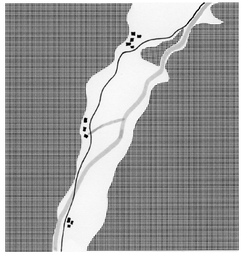

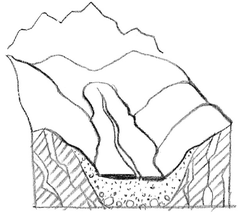

LOGARSKA DOLINA:

Tipična ledeniška dolina v kmetijski izrabi. Merilo krajine je veliko. Drobnejše merilo se pojavlja ob stiku gozda s kmetijami - celki.

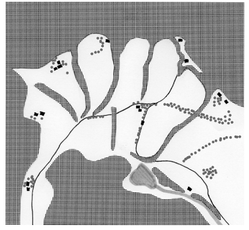

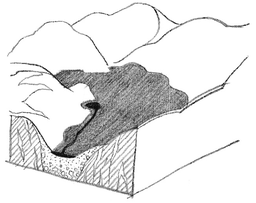

ZGORNJE JEZERSKO:

Jezersko je po geomorfološki zgradbi kotlina na morenskih nasipinah s posameznimi usedlinami. Med kmetijskimi površinami prevladujejo pašniki in travniki na površinskih izravnavah, kjer je ugodnejša geološka podlaga, debele plasti preperlin in JZ ekspozicija pa ustvarjajo ugodnejše naravne razmere. Ob robu kotline se pojavljajo celki - samotne zaokrožene kmetije dolinsko - alpskega tipa.

Priloga D2: ABSTRAHIRANI KRAJINSKI IN POSELITVENI VZORCI V TLORISU IN MODELNI PRIKAZI OBMOČJA S SESTAVO TAL ZA PRIMORSKO REGIJO

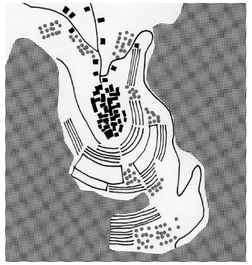

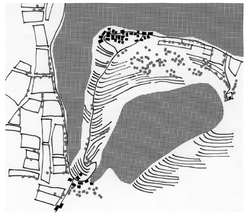

ŠMARTNO, KOŠTABONA, PADNA:

V Goriških Brdih in Šavrinskem gričevju se zaradi podobnih reliefnih in geoloških razmer kažejo tudi nekatere skupne značilnosti. Te se predvsem odražajo v rabi tal (vinogradniške in sadjarske krajine), pa tudi v obliki in legi poselitve (na slemenu v strnjenih gručastih formacijah). Flišna geološka podlaga je na področju pobočnih teras prerigolana in s tem ustvarja dobre pogoje vinogradom in sadnemu drevju.

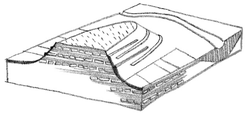

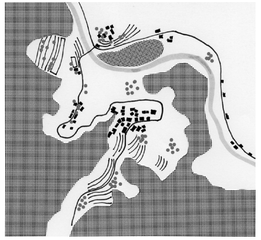

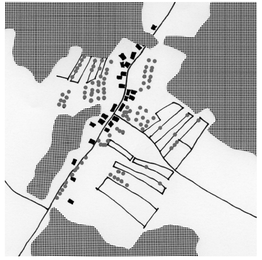

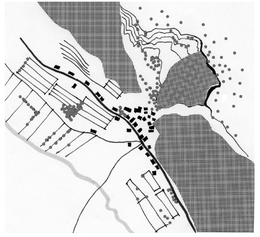

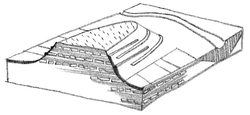

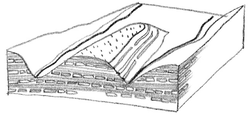

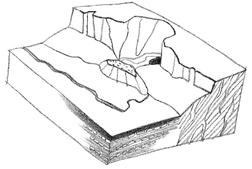

PREM:

Prem ki leži na meji dveh enot; Brkinov in doline Reke (ki po geološki zgradbi sicer spada k Brkinom, vendar je izrazita prostorska ločnica), je po geološki zgradbi iz flišnega slemena, na katerem pobočju so kulturne terase z vrtovi. Po položaju na grebenu je Prem tipično Brkinsko naselje.

SLIVJE:

Slivje ležijo v Brkinih, katerih hrbet je iz mehke karbonatne kamenine. Kmetijska zemljišča se pojavljajo na kopastih slemenih, podobno in največkrat skupaj z vasmi ali zaselki. Ozke grape je v mehkejši kamenini ustvarila erozija.

OSP:

Kraški rob je lepo viden prehod iz trde apnenčaste kamenine v mehko karbonatno kamenino. Razgaljen kraški rob z udorom osapske stene ustvarja v prostoru veliko prepoznavnost.

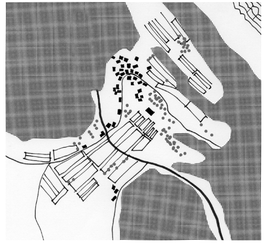

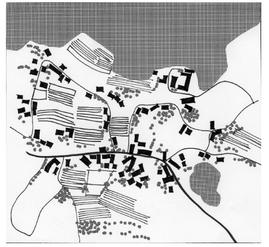

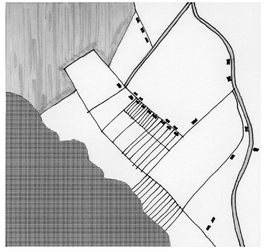

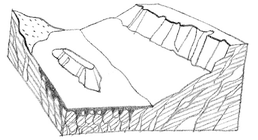

HRASTOVLJE:

Gručasta vas v Bržaniji leži sredi Hrastovskega dola, suhega nadaljevanja Rižanske doline. Nad vasjo stoji na apnenčasti vzpetini utrjena cerkev. Podnožje s kmetijskimi površinami pa ima žepasto oblikovana tla iz trdih karbonatnih kamenin, ki se nadaljujejo izpod kraškega roba.

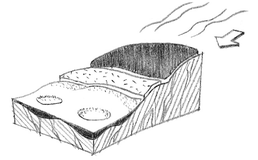

TOMAJ:

Kras pravega Primorja je planotast svet z značilnimi kraškimi pojavi. Vasi so tu postavljene na južnih prisojnih pobočjih rahlo valovitega sveta z zavetno lego. Relief je tipično kraški vrtačasti ravnik z vmesnimi bolj ravnimi deli. V vrtače se je akumulirala prst, ki ustvarja pogoje za skromno njivsko izrabo.

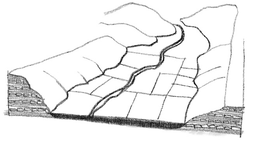

SEČOVELJSKE SOLINE:

Na aluvialni ravnici so se ustvarili pogoji za razvoj solinskih polj. Pobočja, ki jo obdajajo, so zgrajena iz fliša. Prepoznaven vzorec daje geometrija teh polj s posamičnimi solinarskimi hišicami ob kanalih.